100 +1

Gala Galaction

PAPUCII LUI MAHMUD

grammar

GALA GALACTION
PAPUCII LUI MAHMUD

CAPODOPERE ALE ROMANULUI ROMÂNESC

Colecţie iniţiată şi coordonată de Ion Marinescu
Consultant literar: Aureliu Goci
Coperta colecţiei şi grafica: Done Stan
Procesare computerizată: „POLSIB" S.A. SIBIU

I.S.B.N. 973-96251-9-3

GALA GALACTION
PAPUCII LUI MAHMUD

Ediţie îngrijită, prefaţă şi curriculum vitae
de
TEODOR VÂRGOLICI

EDITURA GRAMAR
Bucureşti, 1993

Textul romanului este reprodus după:
Gala Galaction, PAPUCII LUI MAHMUD.
Bucureşti, Editura „Adevărul", 1932.

Prefață

Spre sfârșitul celui de al treilea deceniu al secolului nostru, în perioada în care romanul românesc modern se desăvârșește și cunoaște o continuă înflorire, Gala Galaction se orientează și el, ca mai toți prozatorii timpului, către această specie a genului epic. Astfel, în decurs de câțiva ani îi apar consecutiv romanele *Roxana* (1930), *Papucii lui Mahmud* (1932), *Doctorul Taifun* (1933) și *La răspântie de veacuri* (1935). În romanele lui Gala Galaction, mai mult decât în oricare alte scrieri ale sale, este evidentă împletirea concepției laice cu cea religioasă, într-un aliaj *sui generis*, specific personalității și originalității scriitorului. El imprimă romanelor și o finalitate socială, dar, simultan, și o tendință moralizatoare creștină. Creștinismul infuzat în romane este mai mult o concepție umanitară, preconizând iubirea de oameni, de cei aflați în nevoi și suferință, echitatea socială, dreapta judecată a celui căzut în greșeală, toleranța și convietuirea pașnică dintre neamuri, mila și iertarea, biruința virtuții asupra păcatului, a purității sufletești asupra ispitei vinovate.

Cel mai izbutit dintre romanele lui Gala Galaction este *Papucii lui Mahmud*. Subiectul lui are un nucleu real, cum însuși scriitorul mărturisea într-un interviu apărut în *Adevărul literar și artistic* din 19 iulie 1931: „Romanul meu pornește de la o întâmplare reală, petrecută pe locurile mele de naștere, pe vremea războiului de la 1877; copil, am auzit-o de la toți, am cunoscut-o de la câțiva care trăiseră cot la cot cu eroul întâmplărilor, am înțeles-o prin mine însumi și prin viață." Transfigurată artistic, prin viziunea specifică lui Gala Galaction, cu superioare mijloace compoziționale, această întâmplare reală a căpătat proporțiile și intensitatea unui impresionant proces de conștiință. Acțiunea romanului începe în timpul războiului de independență, dincoace de linia frontului, în Roșiorii de Vede. Savu Pantofaru, eroul central al romanului, cuprins de nebuniile beției, omoară pe prizonierul turc Mahmud. După ce îl doboară la pământ, printr-o lovitură de par în creștetul capului, observă însă că imineii

turcului erau sparți, iar degetele, ieșite afară, erau înțepenite de ger. A doua zi, trezindu-se din imperiul beției, Savu e cuprins de o mistuitoare remușcare, este chinuit de gândul că a făcut moarte de om, nefiind nici în condițiile luptei și nici în legitimă apărare. Îmbolnăvindu-se de febră tifoidă, zace mai bine de o lună de zile, în cele mai năprasnice vedenii și coșmaruri. După vindecare, remușcarea continuă să-l sfâșie, imaginea lui Mahmud urmărindu-l ca un spectru. Nemaiputând suporta, se mărturisește schivnicului Silvestru, de la care primește canonul să lucreze cu mâinile lui o mie de perechi de încălțăminte de tot felul, să străbată necontenit lumea și să le dăruiască celor sărmani, iar izbăvirea să nu-i vină decât după împlinirea acestui canon, de la un urmaș direct al schivnicului.

Înfățișând reabilitarea morală a eroului prin împlinirea unui canon religios, Gala Galaction a știut să transpună zguduitorul proces de conștiință al acestuia cu un excepțional talent de analist al sufletului omenesc, într-o narațiune străbătută de fiorul vieții reale, plină de dramatism, de veridicitate, din care se desprind semnificații etice și social-umane de esență majoră. Procesul de conștiință al lui Savu Pantofaru e zugrăvit în pagini analitice de o remarcabilă consistență și adâncime psihologică, evoluția lui fiind urmărită cu un mare meșteșug al potențării scenelor și episoadelor, al dozării logice și gradate a efectelor. Scriitorul nu face din Savu Pantofaru un posedat. Dacă se poate spune că remușcarea eroului devine o obsesie, atunci trebuie precizat că această stare psihologică este condiționată de anumiți factori firești, apare motivată verosimil. De ce se zbuciumă Savu Pantofaru, de ce este cuprins de remușcare? Pentru că este un om onest, un suflet curat, condus de o concepție de viață simplă, dar sănătoasă, al cărui atribut fundamental este omenia. Om obișnuit, înzestrat cu spiritul dreptei judecăți, Savu își dă seama că a săvârșit o greșeală, că a luat viața cuiva, chiar inamic fiind, nu în chip vitejește, loial, ci în condiții total inegale, când Mahmud nu numai că nu putea schița nici un gest de apărare, dar era și aproape sfârșit de boală. Din această perspectivă, apare firească încercarea lui Savu de a-și răscumpăra greșeala prin înmormântarea lui Mahmud, în mod tainic, în cripta părinților săi, în cimitirul creștin.

Agravarea zbuciumului lăuntric al lui Savu, declanșarea maximă a procesului său de conștiință se întâmplă în răstimpul îndelungat în care zace răpus de febră tifoidă. Pasajul în care Gala Galaction

zugrăveşte dramatica zbatere în subconştientul eroului este de o uluitoare forţă de sugerare, se concretizează în imagini tulburătoare ca scenele apocaliptice. Îmbolnăvirea de febră tifoidă, cu năprasnicele ei vedenii şi coşmaruri, este aşadar un accident cu grave repercusiuni în psihologia lui Savu, explică transformarea interioară a eroului, intensifică mustrările lui de cuget. După ce se însănătoşeşte, Savu rămâne bântuit de fulgerările bolii, dar nu este nici pe departe atins de alienare. Remuşcarea, cu tot caracterul ei obsesiv, nu este un impuls abstract, o fixaţiune stranie, ci e condiţionată de sentimentele şi gândurile unui om de omenie. De data aceasta, mustrarea de cuget a lui Savu implică şi regretul că a îndurerat o prezumtivă familie din cine ştie ce colţ al lumii. Din dorinţa de a-şi răscumpăra greşeala, Savu e gata să meargă la familia lui Mahmud, dacă ar şti unde se află, ca să-l înlocuiască pe cel dispărut, să-i apere pe cei rămaşi fără sprijin.

Un moment-cheie în desfăşurarea procesului de conştiinţă al lui Savu Pantofaru este spovedania în faţa ieroshimonahului Silvestru. Această hotărâre a eroului corespunde modului său specific în care e structurat lăuntric. Descărcarea de păcat în faţa duhovnicului o consideră soluţia salvatoare. El înţelege că, fiind creştin, trebuie să-şi mărturisească crima, deoarece religia creştină o socoteşte ca unul dintre cele mai grele şi înfricoşătoare păcate. Pivotul creştin al romanului îl constituie canonul pe care anahoretul Şilvestru i-l dă lui Savu, ca să se izbăvească de păcat. Ca duhovnic schivnic, deci mult mai aspru şi mai ascet decât alte feţe bisericeşti, ieroshimonahul Silvestru nu poate proceda în alt fel decât împovărându-l pe Savu cu o grea ispăşire, pentru că a încălcat porunca a şasea din Decalog: „Să nu ucizi!“ El îi dă canonul lui Cain, să fie pribeag şi răzleţ pe pământ, dar cu un scop precis.

Gala Galaction imprimă modului practic în care Savu îşi împlineşte canonul o finalitate umanitară. Poate părea paradoxal acest lucru, dar rezultă întocmai, cu o evidenţă logică, din toate faptele săvârşite de Savu. Scopul suprem al eroului este acela al iubirii şi ajutorării nenorociţilor, a nevoiaşilor şi năpăstuiţilor. Cutreierând drumurile ţării, împarte gratuit încălţăminte lucrată cu mâinile lui, numai la cei săraci şi oropsiţi, indiferent nu numai de vârstă, ci şi de naţionalitate şi religie. El întemeiază o frumoasă prietenie şi comuniune sufletească cu turcul Ibraim şi cu evreul Marcu Goldstein, sub semnul aceloraşi convingeri umanitare. Adăpostit în casa lui Ibraim,

Savu nu pregetă să apere chiar cu preţul vieţii sale avutul şi viaţa prietenului turc, atunci când acesta e atacat, noaptea, de o bandă de ţigani. Convieţuirea lor se bazează pe principiul săvârşirii binelui, al ajutorării celui umilit şi necăjit: „Omul trebuie să fie bun, îngăduitor, iubitor de adevăr şi de cinste, zăbavnic la mânie şi milostiv cu toată lumea, dar mai ales cu cei săraci." Savu şi Ibraim ţin sincer şi adânc unul la altul, se respectă reciproc indiferent de faptul că unul este creştin şi celălalt musulman, că unul este român şi altul turc. Deosebirea dintre ei nu-i tulbură cu nimic, nici nu-i îndeamnă măcar să constate care religie e mai bună: „Fiecare caută la credinţa celuilalt cu smerenie şi cu respect. Aşa voise Dumnezeu cu ei şi cu părinţii lor, ca unii să fie ai lui Christos şi alţii ai lui Mahomed." Asemenea convingeri îi înfrăţesc pe Savu şi Ibraim şi cu Marcu Goldstein, umilul curelar evreu împovărat de necazuri. În discuţiile dintre ei, purtate simplu, în spiritul omeniei, ajung la concluzia unui monism religios. Iată, de pildă, cum argumentează Marcu Goldstein: „El e unul singur, acolo sus, şi noi suntem toţi copii lui..." Şi pentru a fi mai convingător şi mai explicit, în ideea că nu se poate afirma categoric care religie e mai bună, Marcu Goldstein reproduce, din piesa lui Lessing, *Nathan înţeleptul*, povestea celor trei inele, care simbolizează cele trei religii, lucrate de giuvaergiu într-o atât de desăvârşită asemănare încât nu puteau fi deosebite unele de altele şi două dintre ele de cel adevărat. Iar Savu Pantofaru, ca bun creştin, dar plin de respect faţă de credinţele celor doi prieteni, invocă din religia sa tocami principiile de umanitate şi toleranţă: „Iisus Christos ne învaţă că frăţia şi dragostea omenească n-au hotare şi trebuie să se întindă şi să cuprindă pe toţi oamenii de orice neam şi de orice lege."

Finalul romanului este, în acelaşi sens, o apoteoză a înfrăţirii oamenilor indiferent de religia şi originea lor etnică. Simţind că i se apropie sfârşitul, având gata a mia pereche de încălţăminte, izbăvitoare de păcat, Savu Pantofaru se îmbarcă pe un vapor, spre a merge la Constantinopol, unde îl aştepta, de multă vreme, Ibraim. Dar, în caicul care-l transporta la ţărm, Savu se stinge în extaz, transfigurat de împăcarea sufletească a celui curăţat de păcat. El are în faţă imaginea lui Mahmud, dar când vrea să-i dea cea de a mia pereche de încălţăminte, observă că picioarele, ca şi mâinile care se pogoară deasupra sa, purtau urme de piroane, adică aparţineau lui Iisus Christos. Viziunea este simbolică.

IV

Având ca premisă o idee creştină, romanul constituie, în întregul lui, o pasionată pledoarie pentru săvârşirea binelui, pentru cei aflaţi în sărăcie şi suferinţă, dar mai ales pentru buna convieţuire şi înţelegere reciprocă dintre oameni de religii şi naţionalităţi diferite. În acest scop, în cronica literară publicată în *Adevărul literar şi artistic* din 10 ianuarie 1932, G. Călinescu scria: „Suavă, plină de luminişuri, această operă este nu numai o scriere foarte valoroasă şi o izbândă stilistică, dar şi o scriere morală bună de pus în mâinile tinerilor."

Ca şi nuvelele lui Gala Galaction, romanul *Papucii lui Mahmud* are o desfăşurare cursivă, fără planuri suprapuse, fiind, în fond, o povestire, cu preponderenţa relatării scriitorului însuşi. Preocuparea sa fundamentală rămâne aceea de a întreprinde analize sufleteşti, de a zugrăvi evoluţia dramatică a unui proces de conştiinţă, apelând la inegalabilele sale mijloace de întrospecţie, de pătrundere până în cele mai ascunse şi imperceptibile straturi ale psihologiei umane. Romanul *Papucii lui Mahmud* ne relevă însă, într-o largă măsură, şi pe creatorul epic propriu-zis, capabil să construiască scene şi episoade dinamice, cu prezenţa bogată a dialogului. Prima parte a romanului este edificatoare în acest sens, dar cu deosebire capitolul iniţial, care prezintă atmosfera din cârciuma lui Vancea, unde sergentul Iorgu Mutafu, sosit cu un convoi de prizonieri turci, bea cu vechii săi prieteni şi le istoriseşte luptele de la Plevna. În această scenă, dialogurile sunt vii, se succed cu repeziciune, integrându-se firesc în firul naraţiunii, expusă sobru, cu concizie şi precizie verbală. Scriitorul surprinde, cu evident meşteşug compoziţional, chiar şi devierile întâmplătoare de la linia discuţiei, însă le prezintă în aşa fel încât nu stirbeşte cu nimic continuitatea şi unitatea ansamblului, creând o mai puternică senzaţie de autenticitate, de viaţă reală.

Farmecul romanului *Papucii lui Mahmud,* ca de altfel al tuturor operelor lui Gala Galaction, este asigurat şi de nenumăratele şi amplele pasaje descriptive. Pentru Gala Galaction, descripţiile de natură constituie o condiţie esenţială a preocupărilor şi artei sale scriitoriceşti. Înzestrat cu un remarcabil simţ plastic, cu o viziune de un bogat cromatism, sensibil la o infinită varietate de forme şi nuanţe sub care se prezintă natura înconjurătoare, Gala Galaction realizează descripţii de o rară expresivitate, de o excepţională putere de a comunica direct cu afectivitatea cititorului.

Teodor Vârgolici

CURRICULUM VITAE

1879 16 aprilie. S-a născut, în Dideşti-Teleorman, Grigore Pişculescu, cunoscut în literatură sub numele de Gala Galaction.

1886 – 1888 Urmează primele două clase primare în satul natal.

1888 Continuă şcoala primară, în clasa a III-a, la Roşiorii de Vede.

1890 Absolvă clasa a IV-a primară la Roşiorii de Vede.
Toamna, devine elev al liceului „Sfîntul Sava" din Bucureşti, locuind la internat.

1892 Îşi sfârşeşte viaţa N. Pişculescu, tatăl scriitorului.

1894 Trimite revistei *Viaţa,* de sub conducerea lui A. Vlahuţă, câteva pagini de proză, iscălite Dadu, dar nu i se publică.
I se răspunde încurajator la rubrica de „Corespondenţă" din nr. 17, 20 martie 1894.

1895 Mama lui Gala Galaction părăseşte Dideştii, cu restul familiei, şi se stabileşte în Bucureşti, pe strada Semicerc nr. 3.
Viitorul scriitor părăseşte internatul liceului „Sf. Sava", locuind mai departe cu familia.

1895 –1896 Întemeiază o frumoasă şi trainică prietenie, durabilă peste decenii, cu Tudor Arghezi (care iscălea atunci Ion Theo), N. D. Cocea şi V. Demetrius.

1896 Gala Galaction rămâne intenţionat repetent, ca să fie coleg cu bunul său prieten Tudor Arghezi, care era mai mic cu un an.
Editează, la poligraf, împreună cu alţi colegi de liceu, revista *Zig-Zag,* recenzată elogios în ziarul *Adevărul* din 8 mai 1896.

Sub semnătura Grigore Pişculescu, publică aici un articol despre Alexandru Macedonski, care-i atrage stima poetului. Articolul e reprodus apoi în *Liga ortodoxă* din 10 noiembrie 1896.
Publică prima sa scriere, un articol-necrolog despre Traian Demetrescu, în *Liga ortodoxă* din 18 august 1896, cu semnătura prescurtată Grigore Pisc.
Adevăratul debut literar: schiţa *Pe terasă*, în *Adevărul ilustrat* din 7 noiembrie 1896, semnată cu numele adevărat Grigore Pişculescu.
În colaborare cu un coleg, M. Paşcanu, scrie poezia *Tablou uitat*, care apare în *Liga ortodoxă* din 27 octombrie 1896.

1897 Publică poeziile *Auroră mistică*, în ziarul *Aurora* din Roşiorii de Vede, nr. 113, din 3 august 1897, şi *Pe lyră*, în *Revista modernă*, nr. 2-3, din 1 septembrie 1897, ambele semnate Grigore Pişculescu.

1898 Prefaţează romanul *Poet-Poetă* a lui N. D. Cocea, apărut sub pseudonimul Nelly.
Absolvă liceul „Sf. Sava".
Vara, mergând la mânăstirea Agapia, împreună cu N. D. Cocea, cunoaşte pe vara acestuia, Zoe, care era soră în ascultare. Între ei se înfiripă o idilă, care are drept consecinţă atragerea viitorului scriitor spre viaţa ecleziastică. Zoe va părăsi, în cele din urmă, mânăstirea şi va deveni soţia scriitorului.
Se înscrie în anul I la Facultatea de Litere şi Filosofie din Bucureşti.

1899 Trece printr-o acută criză sufletească. Părăseşte Facultatea de Litere şi Filosofie şi se înscrie la Facultatea de Teologie.
Publică în revista *Literatură şi artă română*, nr. 1, din 25 noiembrie 1899, un articol despre Iulia Haşdeu, în care se manifestă pregnant, pentru prima dată, orientarea scriitorului spre problemele religioase.

1899 – 1903 Studii universitare la Facultatea de Teologie.

1902 Publică în *Literatură şi artă română*, nr. 3, din 25 martie 1902, sub numele Grigore Pişculescu, cea dintâi scriere reprezentativă, nuvele *Moara lui Călifar*.

1903 Se căsătorește cu sora Zoe, care părăsește mănăstirea.
Își ia licența în teologie.
Pleacă la Cernăuți pentru pregătirea doctoratului în teologie.

1904 Tudor Arghezi și V. Demetrius scot împreună revista *Linia dreaptă*, al cărui prim număr apare la 15 aprilie 1904. Aici, Gala Galaction semnează pentru prima dată cu acest pseudonim, publicând nuvela *Îl osândesc jurații?*, retipărită ulterior cu titlul schimbat *Gheorghe Cătălina*.

1906 Publică nuvela *Adamova*, în *Revista idealistă*, nr. 9, din septembrie 1906.

1907 În *Revista idealistă*, nr. 2, din februarie 1907, îi apare nuvela *Copca Rădvanului*, iar în ziarul *Viitorul*, din 18 noiembrie 1907, schița *Soleima*.

1909 Obține doctoratul în teologie. Este numit defensor ecleziastic, un fel de procuror bisericesc, pentru Episcopia Oltenici și a Curții de Argeș.

1910 Devine colaborator permanent, de frunte, al revistei *Viața socială*, scoasă de N. D. Cocea, în care publică nuvelele *De la noi, la Cladova, În pădurea Cotoșmanei, Gloria Constantini, Lângă apa Vodislavei* și altele.

1911 Începe o fecundă colaborare la revistele *Viața Românească* și *Flacăra*.

1914 Îi apare cel dintâi volum de nuvele, *Bisericuța din Răzoare*, în Editura „Vieții românești", la Iași.
Tipărește o biografie a lui Eminescu.

1915 Începând de la 12 februarie 1915 editează, împreună cu Tudor Arghezi, revista *Cronica*, a cărei apariție durează până la 7 februarie 1916.
Primește premiul Academiei Române pentru volumul *Bisericuța din Răzoare*, în urma raportului lui Barbu Delavrancea.

1916 Tipăreşte încă două volume de nuvele, *Clopotele din Mânăstirea Neamţu* şi *La ţărmul mării.*

1920 Apare volumul *Răboj pe bradul verde*, în Editura „Vieţii româneşti", la Iaşi.
Începe să traducă *Biblia.*

1922 20 septembrie. Este uns diacon.
21 septembrie. Este hirotonit preot, la vârsta de 43 de ani.
Colaborează la *Dimineaţa.*

1924 Tipăreşte volumul de schiţe *Toamne de odinioară.*

1926 Devine profesor la Facultatea de Teologie, la catedrele Exegeza Noului Testament şi Limba ebraică.

1927 Tipăreştea traducerea *Noului Testament.*

1929 Apare volumul de nuvele *Caligraful Terţiu.*

1930 Publică volumul *Scrisori către Simforoza.*
Vede lumina tiparului cel dintâi roman al lui Gala Galaction, *Roxana.*

1932 Apare cel de al doilea roman, *Papucii lui Mahmud.*

1933 Tipăreşte romanul *Doctorul Taifun.*

1935 Cel de al patrulea roman, *La răspântie de veacuri.*

1938 Apare traducerea *Bibliei,* realizată împreună cu preotul Vasile Radu.

1947 Este primit în Academia Română.

1961 8 martie. Gala Galaction îşi sfârşeşte viaţa, după o grea şi îndelungată suferinţă. Este înmormântat la mânăstirea Cernica.

T. V.

PARTEA I

I. CE SE PETRECE ÎN CÂRCIUMA LUI VANCEA DUPĂ CĂDEREA PLEVNEI

– Ştii, mă cioroiule, să zici *Hora Griviţii?*

– Hapoi, să trăieşti, don sergent, ştiu, dacă mi-oi cânta-o uşurel, ca s-o fur cu arcuşul...

– Ascultă încoace:

Fata lui Gazi Osman...
Griviţa, are-un colan...
Colanul de i l-aş lua...
Înapoi nu l-aş mai da...

Vasile lăutarul şi cu ajutoarele lui – un cobzar şi un muscalagiu – pornesc domol şi nimerit, după podobia pe care o cântă, cu pleoapele lăsate peste ochii molatici, don sergent Iorgu Mutafu. Podobia merge dintr-o dată, dar stihul se opreşte în gâtul ţiganului ca un os de peşte:

– Zi, mă, după mine:

Fata lui Gazi Osman...
Griviţa, are-un colan...

Vasile lăutarul, sperios, năuc, gata pare că să zboare – cu dibla într-o aripă, cu arcuşul în cealaltă – zice în bobote:

Fata lui... Osman... Găzaru...
Are, măre, un golan...

Muşterii lui Vancea se perpelesc de râs... Sfinţia-sa părintele Năstase proistosul îşi şterge merele roşii din obraji cu o basma al cărei capăt a rămas în buzunarul antereului. Domnul Ţigle Iordănescu, grefierul, râde cu ochi de gheaţă, tihnit, bărbos şi năsos ca un turc. Savu Pantofaru, Nicolache Piua-Petri, Iordan Orbul se izbesc cap în cap, prăvălindu-se de râs în dreapta şi în stânga, pe banca de la perete, unde stau. Dumitru Găzaru, cu ochelarii pe vârful nasului, râde şi el, dar subţire şi grecește:

– Ma, fir-ai de risu de ţioară!... Unde este Gazi, unde este Gazaru!...

Don sergent Mutafu se plesneşte cu palmele peste nădragii lui de călăraş şi se îneacă şi orăcăie şi dă cu fruntea de masa de alături, plină de oale smălţuite, şi dă, apoi, cu ceafa de butoiul gol de la spate, în zgâţânarea unui râs nebunesc... Şi pe când râde, se uită printre lacrimi şi piezişş la Dumitru Grecu:

– Auzi, kir Dumitre!... Osman Găzaru!...

Vancea cârciumarul râde şi el, dar fără putere şi fără răbufniri. Umflat, greoi şi slut, ca un burduf de untdelemn sugrumat, el se zbuciumă mut pe scaunul de după tejghea. Şi ai fi zis că în bârdăhanul plin a căzut nu ştiu ce lighioană, şi acum, când se îneacă, lighioana se zbuciumă de moarte.

Părintele proistos îşi ia seama cel dintâi şi se opreşte. Şi-a adus aminte de păcatele pomenite în *Molitfelnic:* „...sau nebuneşte au râs"...

– Fire-ai să fii mărturisit de ţigan, că mă făcuşi să cad în certare!...

Don sergent vrea să se oprească şi el, dar de-abia isprăveşte o toană şi începe alta.

– Bată-te concenia de ţigan!... Griviţa are un *colan*, mă, nu un *golan!*... Hei, avea Griviţa mii şi mii de golani –

scuipa-i-ar tunurile noastre, cum i-a şi scuipat – dar cântecul zice colan, ţigane, nu golan... Ştii tu ce este aia colan?

– Ştiu, mânca-te-aş.

– Ce este?

– Hapoi este... haia... hăĭa...

– Nu ştii, cioară! Salbă, mă!... Salbă va să zică! Fata lui Osman are salbă la gât, adică salbă de tunuri! Ia zi acum:

Fata lui Gazi Osman...
Griviţa, are-un colan...

Vasile, ca o zburătoare cu aripa frântă, dă înainte, dă înapoi, cârâie şi şontâcâie, dar cârpeşte stihul de la el – el însuşi cântăreţ din plămădeală:

Fata lui Hagi Osman...
Are... tunuri la gâtlan...

Toţi cei din cârciumă se ţin de coaste. Râsul l-a răzbit de-a binelea şi pe domnu Ţigle, măcar că ochii lui rămân reci şi deschişi; l-a răzbit şi pe Dumitru Găzaru.

– Mă baragladină – zice don sergent (după ce s-a perpelit să-şi dea sufletul între butoi şi oalele de pe masă) – mă proclete, ai nimerit-o din prostie, ori ai zis-o din deşteptăciune?

Dar muşterii lui Vancea s-au săturat de râs şi de Vasile lăutarul. Savu Pantofaru se scoală de la masă şi spuse dojenitor:

– Mă Iorgule, dă-l lui Han-Tătar de ţigan! Tu nu vezi că ne arde inima să te auzim pe tine? Spune-ne frate, ce-ai făcut pe unde ai umblat, cum ai scăpat de primejdiile războiului... Te vedem teafăr şi voios. Dumnezeu să-ţi ţie veselia!... De ia mai spune-ne cum a fost!

– Fraţilor... aşa! va să zică, eram la Oltenita... Când au venit muscalii, le-am dat Oltenita în primire şi noi am luat-o spre Bucureşti...

Vasile lăutarul şi cu ajutoarele lui s-au ghemuit pe banca de lângă uşa din fund şi, cu sculele pe genunchi, au întins urechile. Ceilalţi ascultători şi-au pus care barba, care bărbia pe buza oalei cu vin şi ascultă ce le spune don sergent.

– Mă fraţilor, am intrat în Bucureşti. Ce bairam! Ce urale! Ce flori aruncate de pe ferestre!... „Trăiască Divizia a patra! Trăiască gheneralul Manu!" Am trecut apoi Oltul şi ne-am lăsat încet spre Dunăre... Am stat în tabără pe la Potelu, pe la Dăbuleni, până când, hai-hai, am ajuns la Turnu Măgurele. Mă fraţilor, dacă mă vedeţi azi întreg şi cu oala în mână, apoi... să-i dea Dumnezeu sănătate lui don gheneral Manu!... Mă fraţilor, el m-a permutat în Reghimentul 7 de călăraşi. Şi dumitale, domnule Ţigle, să-ţi dea Dumnezeu sănătate, că bine ai scris ce-ai scris pentru mine către don gheneral. Mă, ce om bun! Adevărat boier! Pieptul şi-l pune pentru ai lui şi nu-i lasă în ruptul capului!

Cei din prăvălie se uită unii la alţii. Domnul Ţigle şi cu Vancea ţin cu vechii boieri şi cu albii. Părintele Năstase, Nicolache Piua-Petri şi Savu Pantofaru se dau cu roşii[1] şi, cum s-ar zice, sunt la putere. Dar toţi au mare evlavie faţă de gheneralul Manu, căci moşia şi curţile lui sunt alături de Ruşii-de-Vede, aci la Scrioaştea, şi gheneralul e părintele Teleormanului. Totuşi, părintele Năstase, fără gând rău sau iscoditor, îl întreabă pe Mutafu:

– Da' ce-a fost, nepoate Iorgule, supărarea aia a gheneralului? Ziceau unii că a trimis după el să-i ia sabia... A fost mare zavistie...

– Fleacuri, cinstite-părinte!... Ceartă între cei de sus!... Ăla mare, ăla mare... Ăla priceput, ăla şi mai priceput...

[1] Partidul liberal.

Nu s-au înţeles între ei: „Eu trec Dunărea!“ „Ba eu nu trec Dunărea, că n-avem tot cè ne trebuie!“... Don gheneral avea dreptate, şi tot p-a lui a ieşit. Da' s-a întâmplat o schimbare şi, să vă spun drept, o băgasem pe mâneçă. Don gheneral era comandantul Diviziei a patra. Ce-a făcut vodă, ce-a dres, că l-a trecut pe don gheneral la noi la artilerie, şi în locul dumisale a venit, la Divizia a patra, don colonel Anghelescu. Brigada noastră de cavalerie a avut mereu pe don colonel Roznovanu... Şi ăsta boier mare! Mă fraţilor, viţa boierească e tot viţă boierească!

Domnul Ţigle şi Vancea clipesc voios, gâdilaţi de socotinţa lui Mutafu.

– Aşa e, mă Iorgule? Boierii tot boieri? Să trăiască boierii noştri!

Sergentul Mutafu se ridică cu mare însufleţire de pe banca lui, de lângă butoaie, şi vine la mijlocul mesei, închinând cu oala plină:

– Să trăiască don gheneral Manu, să trăiască don colonel Roznovanu! Să trăiască Divizia a patra! Kir Vanceo, scoate canaua de la butie. Nu vezi că s-au golit ulcelele?

Băieţii din prăvălie aduc încă o vadră de vin roşu – vin din Dealul Viilor – şi ascultătorii lui Mutafu îşi umplu oalele. Acum se aprinde de curiozitate Iordan Orbul, feciorul răposatului preot Ostreanu şi cumnatul lui Piua-Petri. Bate cu pumnul în masă, gângav şi cu ochii pe ceea lume:

– Mu-mu-mu-ta-fu-le, spu-ne-ne-ne cum a fost, mă... la Griviţa şi la Ple-ple-ple-vè-na...

Mutafu îşi dă chipul pe ceafă, aprinde încă o ţigare şi, copleşit pare că de vistieria lui de amintiri, spune suflând fumul în tavan:

– Nene Iordane, povestea e lungă... După ce muscalii luară Nicopolul – cu tunurile noastre şi cu planul lui don gheneral Manu – ne lăsară pe noi să-l ocupăm, şi ei se întinseră spre Plevna, între Vid şi Isker. Şi iacă-ne şi pe noi paşale la Nicopole!... Manu şi Roznovanu să trăiască! Sus steagul românesc, băiete! Asta a fost pe la Sf. Ilie. Toată Divizia a patra a trecut Dunărea şi Reghimentul 7 de călăraşi, Reghimentul rusesc Kostroma de infanterie şi alte trupe au primit poruncă să păzească cetatea... Atunci a fost pricina de care vă spusei, şi don colonel Anghelescu a venit comandant la divizia noastră. Acum noi trebuia să ţinem streajă pe malul bulgăresc şi să ocrotim podul de peste Dunăre şi oştirea cealaltă, care trecea pe pod ziua şi noaptea. Şi mai trebuia să nu pierdem din ochi cuiburile turceşti de la Rahova şi de la Vidin. Pe urmă, când divizia noastră s-a scurs spre Plevna şi a intrat în foc, noi, cavaleria, am rămas: unii la vadurile Vidului şi ale Iskerului, alţii am împănat toate drumurile şi şoselele pe unde puteau să-i vie ajutoare lui Osman. Aoleo, fraţilor, ce alergătură, ce zile blestemate, ce viaţă de iscoade şi de ştafetari! Ziua şi noaptea, fără masă, fără adăpost, fără somn pe căpătâi, ne-am zbănţuit aşa, pe coclaurile bulgăreşti. Mâncam călare, dormeam călare. La orice zgomot tresăream în şa: Ce este? Cine vine? Başbuzuci, cerchezi, vreun convoi cu proviant pentru Osman? Câinele, câinele! Multe capete de muscali şi de rumâni a mai ros el la Plevna!...

Nicolache Piua-Petri, ascultătorul cel mai isteţ din cârciumă, arendaşul de la Negara, crescut în casă boierească şi vorbind greceşte ca un grec, om cu închipuire şi cu multe întâmplări, vrea să-l aducă pe sergentul Mutafu la fapte petrecute.

– Mă, ai dreptate... Am citit şi ştim şi noi că voi, cavaleria, aţi stat de pază în jurul taberei de la Plevna şi aţi patrulat, fără odihnă, pe Vid, pe Isker, spre Vidin, spre Rahova, şi spre Sofia. Dar tu, unul n-ai călcat pe şarpe niciodată? N-ai tras nici un pistol? N-ai înţepat cu sabia nici un turc?

Aici toţi întoarseră capul spre uşa din stradă. Un călăraş intră în cârciumă, cu chiciură în barba crescută sălbatic, şi o dată cu el răbufni un val de abur şi de ger. Cu cojoc peste tunică, cu chipul îndesat pe urechi, cu sabia târâş după el şi cu biciul gros de un deget învârtit pe braţul stâng, ostaşul salută scurt şi aspru pe superior:

– Să trăiţi, don sergent! Tot mai avem vreo câţiva *prizionieri*... d-ăia rebegiţi. Pe ăia unde să-i mai punem?

– Hm! O să-i vârâm în chiliile de la Sărdăreasa. Da' acum mai lasă-i acolo la primărie... Să mai aştepte şi ei, că şi noi am aşteptat trei luni, în şanţuri, cu noroiul până la genunchi!

– Să trăiţi, don sergent, am înţeles!

– Mă deşcă, mă Bucică, ia, mă, oala asta şi dă-o peste cap!

– Să trăiţi, don sergent!

– Aşa e, mă, că merge mai bine ca apa de la Mîrteviţa şi de la Demirchioi?

– Mai bine, să trăiţi, don sergent!

– Acum, stânga împrejur!... Staţi acolo cu mortăciunile alea, că vin şi eu... Ce mă întrebaşi, dom' Nicolache? Dacă n-am pus gheara în beregăţile vreunui turc? Ba bine că nu! Nene Vanceo, de ce ne laşi pe întuneric? M-am săturat de întuneric! Zi să aprindă lămpile, ca să ne vedem bine la faţă unul cu altul, că am stat destul despărţiţi... Ei, dom' Nicolache, am însemnat eu pe mulţi turci şi bulgari... şi bulgari, da-da... Eşti de treabă – bine!

Nu eşti de treabă – ia-l, călăraş, în spinare! Creştin, necreştin, la mine nu merge.

Părintele Năstase îşi dădu mirarea pe faţă:

– Cum, nepoate Iorgule, la tine creştinul şi păgânul sunt tot o mâncare de peşte?

– Apoi să vezi, cinstite părinte...

Savu Pantofaru, prieten vechi cu Iorgu Mutafu, îl opri:

– Ce să vedem, mă Iorgule! Spune-ne, vreo cumpănă din alea prin care ai trecut.

Iorgu Mutafu, învăţat să se poarte smerit şi credincios faţă de superiori, avusese parte de ochi buni şi de ocrotire şi de la gheneral, şi de la colonel. Văzuse el şi păţise multe, dar nu la Riben, nu la Kaceamuniţa, nu la Etropol, ci la Nicopol, în garnizoană. După ce armata noastră a ocupat Nicopolul, două escadroane din Regimentul 7 de călăraşi au rămas acolo, statornic. Alte două escadroane din acelaşi regiment au intrat în grosul cavaleriei şi, când cu ai noştri, când cu muscalii, au dus vânătoarea împotriva cerchezilor şi a başbuzucilor şi au păzit şoselele care duceau la Plevna. Escadronul sergentului Mutafu a fost unul din cele două care au rămas pe loc în Nicopol, dar el – băiat dezgheţat şi îndrăzneţ – a ajuns ştafetar şi a bătut mereu drumurile, cu poruncile în mâneca mantalei. Turcii şi bulgarii pe care îi scărpinase erau civili din Nicopole. Dar situaţia lui cea adevărată îl privea numai pe el, şi nu găsea cu cale s-o dea pe faţă. Nu venea el de la Plevna? Nu mâna el din urmă, ca pe o turmă de oi oficoase, atâţia turci prizonieri? Nu se mira o lume întreagă de vitejia şi de izbânzile românilor? Ce trebuia să-ştie cumetrii de la Vancea ce-a dres şi ce-a învârtit el dincolo de Dunăre? Afară de aceasta, vinul lui Vancea sporeşte şi se preface acum în valuri de aur şi de încântare, peste dealurile Bulgariei, peste vadurile Vidului şi ale Iskerului, peste

nopţile lui de pândă şi de trudă... A trecut prin o sută de sate bulgăreşti şi prin tot atâtea primejdii; a păzit cu credinţă, la Nicopol, siguranţa şi onorul drapelului; a dus prin zloate şi prin viscol, zeci de epistole şi de secrete militare. Şi apoi, când ajungea la brigadă – la don colonel Formac, la don colonel Roznovanu, la don colonel Creţeanu – nu pornea el, buluc, cu toată cavaleria încotro era poruncă?...

Aci, o amintire lămurită se desface din năvala celorlalte amintiri, mai mult administrative decât ostăşeşti.

– Sosisem, fraţilor, cu o ştafetă la brigadă, la don colonel Formac, care era atunci lângă Semeret-Trestenik... Don colonel trimite nişte patrule în recunoaştere şi mă iau şi eu cu camarazii. Ne prinde noaptea şi ne oprim într-un conac bulgăresc pustiu. Camarazii pun cailor traista cu grăunţe în cap şi se lungesc lângă ei, cu căpăstrul înfăşurat pe mână. Eu şi un sergent prieten stăm şi tragem din ţigare, la rădăcina unui nuc... Da' un nuc bătrân, cu crengi răsfirate, de umplea de întuneric o arie întreagă. Să fi fost pe la miezul nopţii. Ciulim urechile: şoapte, dincolo de gardul de pietroaie! Îi dau un ghiont sergentului: „Târăşte-te pe brânci şi trezeşte pe camarazi! Eu rămân aici, cu carabina gata"... Ăla pleacă; eu mă ciuciulesc lângă nuc. Ce să vezi? Printre stele, se ridică, dincolo de gard, câteva fesuri. Gardul era ca la o bătaie de pistol. Mă, spurcaţii! Ne-au simţit şi vor să ne ia ca din oală. Văd pe unul că sare peste gard; mai sare încă unul şi apoi încă doi... Mie – ce-mi veni – atârnai carabina de un clenci şi mă întinsei de-a lungul nucului, prinsei o cracă mai de jos şi... brotac în copac!... Unul dintre turci veni mai spre nuc. Ai noştri, de pe lângă casă şi din casă, prrr! O salvă de carabine! Turcii pieriră ca nişte umbre. Da' ăl de lângă nuc făcu ţâşt! în puieţii nucului. Călăraşii

se chitiră pe împuşcături şi se risipiră prin toată curtea. Turcul venise tocmai în dreptul meu. „Al meu eşti, turcalete!“ şi-mi dau drumul de pe cracă drept în capul lui şi-l fac fleaşcă sub mine! „Săriţi, camarazi, că am prins un ţipar!“... După aia, le-am spus: „Luaţi-l, mă, voi, că a voastră e patrula şi porunca“. A doua zi, camarazii au înfăţişat pe prizonier la cercetare. Eu am încălecat şi am plecat înapoi la Nicopol.

Vinul lui Vancea şi vitejiile lui Mutafu încep să se urce spre creştetul capului celor ce ascultă, ca omida spre creştetul merilor. Dumitru Grecu, zis şi Găzaru, stă mai deoparte. Are încredinţările lui deosebite şi dispreţuitoare. Domnul Ţigle, deşi face politică cu albii, se simte ceva mai înviorat şi mai înclinat ca să primească succesele de peste Dunăre. „Au biruit ai noştri, că a voit Dumnezeu să ne dea biruinţa... Dar poate că ieşea şi mai bine dacă puneau pe gheneralul Manu în fruntea oştirii“...

Nicolache Piua-Petri, fire zvăpăiată şi călător prin toată Peninsula Balcanică, admite totul, dar cu o rezervă: nu poate să urască pe turci. I-a cunoscut prea bine în Ianina, în Salonic şi în Stambul!

Popa Năstase are simplitatea celor câteva clase de seminar pe care le-a făcut la Curtea-de-Argeş şi tipicul tradiţiei neştirbite strămoşeşti. „Nu i-a mai răbdat Dumnezeu pe păgâni!... S-a umplut măsura sângelui mucenicesc şi-a lacrămilor părinţilor!“

Savu Pantofaru, meseriaş cuminte, om cinstit şi creştin cu frica lui Dumnezeu, este, între toţi câţi sunt de faţă, fata mare care cutează întâia oară, astă-seară, să treacă, cu bătăi de inimă, peste pârleazul curţii părinteşti... adică să bea cinci oale de vin şi să uite datoria cumpătării şi a cuviinţei. E adevărat că se află în tovărăşia unei feţe bisericeşti, şi petrecerea nu are, până acum, nici un fel de

ocară, dar nu degeaba Domnul ne-a învăţat să ne rugăm: *„şi nu ne duce pre noi întru ispită“*... Savu Pantofaru se deschide la zăbun, îşi sterge cu mâneca faţa de copil bălan, roşie ca bujorul, şi se roagă de Mutafu ca şi cum s-ar ruga pentru cine ştie ce lucruri neiertate, întrevăzute în aţâţările dorului:

– Spune, frate Iorgule... cum a fost cu Griviţa, cum a fost cu Plevna când ai fost tu acolo?

– Ce să fie, Savule, a fost ce-a zis de la început şi vodă şi don gheneral Manu: „Nu putem să scoatem pe Osman din Plevna cu iuruşul!“ Osman-paşa avea mai mult cap de gheneral decât toţi muscalii şi decât toţi fraţii împăratului. Osman se închisese în Plevna ca ariciul în dăracul lui de ghimpi... Pe unde să-l atingi? Ori pe unde îl dibuiai, te înţepai şi te frigeai! Ruşii, până la venirea noastră, au mâncat, la Plevna, de două ori papară. Aici a fost buba şi toată bălăbăneala. Împăratul şi cu sfetnicii lui dădeau zor întruna: „Trebuie să luăm Plevna cu năvala!“ Domnitorul nostru stăruia şi se ruga: „Unchiule, nu e bine! Prăpădim atâta oştire de pomană. Trebuie să-l închidem pe Osman de jur împrejur şi să-i astupăm toate răsuflătorile, să-i tăiem toate şoselele!“

Aş!... Împăratul se grăbea să ajungă la Stambul şi credea că Osman e aşa, un gard de richită! Apoi şi domnitorul nostru ţinea la obrazul lui şi la obrazul oştirii: „Să nu creadă muscalul că ne este frică să intrăm în vâltoare!“ Şi aţi văzut ce a fost la Griviţa! Trei asalturi cumplite! La 30 august, la 6 septembrie şi la 7 octombrie... Săraca Divizia a patra! Săracile Reghimente 14 de dorobanţi şi 15 de dorobanţi şi 7 de linie!... Când a văzut împăratul cum merg ai noştri la moarte, ca la nuntă, s-a îngrozit şi el şi a căzut la ideea domnitorului: „Adevărat, nepoate: pe câinele de Osman trebuie să-l strângem de burtă şi să-l

flămânzim până când o striga aman!" Asta a fost toată politicaua de la Plevna!

Sergentul Iorgu Mutafu spunea toate aceste lucruri şi vederi politico-militare cu siguranţă şi cu pretenţie. Le auzise de zeci de ori în slujba lui de ştafetar, le spusese şi el altora cât putuse şi le avea în tolbă – ca un marchitan tolbaş – gata pentru ochii şi pentru gustul orişicui. Dar dintre ascultătorii lui numai câţiva citeau regulat ziare şi se adunau la cafeneaua din târg ca să discute evenimentele zilei. Iordan Ostreanu – damblagiu şi orb, care se târa, sprijinit de câte cineva, de acasă până la biserica Sf. Teodor, ca să cânte la strană, şi uneori până la cârciuma lui Vancea – nu putea să înţeleagă, cu una, cu două, aceste judecăţi isteţe ale sergentului curier, asupra lui Osman şi asupra stărilor de la Plevna.

– Nu-nu-nu... în-în-în-ţe-leg... bi-bi-bi-ne, mă Iorgu-gu-gu-le, cum făcea... şi ci-ci-ci-ne îi aducea de-de-de mânca-re lui Osman în Ple-ple-ple-ve-na...

Sergentul Mutafu, cu toată oboseala zilei de escortă şi cu toată dulcea moleşeală a vinului băut, se lasă cu plăcere ispitei de a face încă o lecţie cu şcolarii din clasa lui Vancea.

– Nene Iordache, Plevna vine lângă apa Vidului, cum vine Ruşul nostru lângă apa Vezii, dar ceva mai departe. Vine într-o vale strâmtă pe malul drept, şi malul ăsta e nalt ca un zid, pe când malul stâng este teşit. De jur împrejurul Plevnei sunt dealuri mari, hăţişuri, pripoare, mâncături de ape, vii şi porumbişti. Printre dealurile astea trec câteva gârle care se împreună şi dau în Vid, de la Plevna înainte. Aici la Plevna, sub dealuri, şi-a făcut Osman bârlog şi l-a încins şi l-a întărit cu vreo treizeci de reduţi... Acum, scoate-l din Plevna dacă poţi! Başca de asta, prin Plevna trec vreo patru-cinci şosele, de la Nico-

pol, de la Rusciuc, de la Sofia, de la Târnova... Rușii, care voiau să ia Plevna cu pieptul, nu s-au gândit ce însemnează pentru Osman aste căi slobode, și Osman trăia ca un pașă ce era, căci îi soseau mereu, de la ceilalți pași turcești, proviant, muniții și soldați. Domnitorul nostru le-a deschis ochii: „Bă! nu vedeți că hoțul de Osman își bate joc de voi?“ Și atunci s-au apucat să dea jos, una câte una, conacele și tăbiile pe unde îi veneau ajutoare și hrană lui Osman. Au dat jos Telișul, Dolni-Dubnic, Orhania, ți-au tăiat, cu cavaleria noastră, și a lor, toate șoselele care răzbeau la Plevna. Așa, nene Iordane!...

Iordan Ostreanu, cu sprâncenele ridicate sus și larg peste ochii lui morți – ca niște arcade rămase în picioare peste un palat pustiu – rostește tare ceea ce este în gândul tuturor:

– Ma-ma-ma-re cap a-a-a... vut dom-ni-to-to-to-rul nostru!...

Dumitru Găzaru, deși nu poate să-și îngăduiască multă admirație pentru valahi și pentru isprăvile lor de la Plevna, își dă seama că sergentul Mutafu a înțeles multe lucruri și știe să le povestească cu sprintenie.

– Ma spune dimita, kir Iorgu, țe-ați făcutu la Plevna și cum s-a predatu Osman.

Sergentu Mutafu, ager și pui de lele, măcar că băuse o jumătate de vadră de vin, se scoală cu ocaua în mână și merge la grec:

– Ura! Kir Dumitre! Să trăiască Vodă-Carol, să trăiască oștirea română!

Ceilalți înțeleg pehlivănia lui Mutafu, râd zgomotos și ridică toți oalele, la nasul grecului, care se lasă înduplecat și-și scoate, cu mâna stângă, ochelarii de pe nas.

– Ma și eu tot așa zicu... sa traiască Voda Carol! sa traiască armata rumuna!

– Aşa, kir Dumitre! Să trăiască patrida!... Să trăiască şi grecii, şi românii!

Apoi oalele se despart – ele goale, capetele pline de fum – şi muşteriii lui Vancea se lasă iar pe bănci, sub lămpile chioare şi în năduful răsuflărilor şi al vinului. Vancea se deşteaptă pare că din burduful lui cu undelemn şi mai mult horcăieşte decât întreabă:

– Toate bune, Iorgule, dar cum a fost, la urmă, cu Osman?

– Să vă spun... Va să zică, l-au prins ca pe o vulpe în coteţ! Ştiau ai noştri de la dezertori că şi demâncarea, şi muniţiile sunt, în Plevna, pe sfârşite... „Osmane, predăte!“ Aş, ţi-ai găsit! Turcu ăsta se născuse din mă-sa: viteaz întreg! „N-am să mă predau! Am să rup cercul de împresurare şi am să mă retrag în Sofia!“ Stăteau şase armate în jurul lui Osman, fiecare cu sfoara ei. Ai noştri, cu don gheneral Cernat, se ţineau cam spre miazănoapte de la Plevna, şi ruşii, de jur împrejur. Nădejdea turcului era să scape prin văile Tuceniţei şi ale Vidului. Dincolo de Vid, la Gorni-Etropol şi la Dolni-Etropol, erau tăbărâţi muscalii lui Ganeţki şi, mână în mână cu ei, era şi divizia noastră, a patra (Divizia a patra, după 7 octombrie, trecuse la rezervă, şi în locul ei intrase Divizia a doua). Pe aici, peste şanţurile lui Ganeţki, a voit să treacă Osman-paşa. Planul turcului era îndrăzneţ şi deslušit ca aste cinci degete de la mână.

A împărţit armata în două armate. Cu a dintâi a ieşit din Plevna, a trecut Vidul şi s-a aruncat pe ruşii de la Dolni-Etropol. A doua armată trebuia să-i apere deocamdată spatele şi să vie să-l sprijine după două ceasuri. La început, turcii i-au snopit pe ruşi şi le-au luat zece tunuri, dar ruşii erau mulţi! Au alergat toţi din toate părţile, a alergat şi divizia noastră, a patra, şi puhoiul turcesc a fost stăvilit. Acum, dacă-i venea lui Osman

armata a doua, scăpa din menghină, şi noi rămâneam cu buzele umflate. Dar armata lui, a doua, trebuia să-i apere spatele, şi aici a fost toată încurcătura!... Ai noştri – Diviziile a doua şi a treia – când prind de veste că turcii au ieşit din Plevna, se reped, cu domnitorul în frunte, asupra Opanezului şi-l sfarmă! Bat crâncen pe turci, iau câteva mii de prizonieri şi aruncă pe fugari în valea Plevnei. Tot aşa fac şi ruşii, la miazăzi de Plevna: cuceresc Muntele-Verde şi iau alte mii de prizonieri... Va să zică, de armata a doua, de pe malul drept al Vidului, se alege praful!

Turcii, câţi nu căzuseră prizonieri, împinşi şi seceraţi din urmă, se înghesuiesc între Plevna şi Vid, se împiedică în harabalele turcilor ţivili, porniţi pe fugă, aruncă armele şi ridică steagul alb. Pe malul stâng, Osman-paşa dă îndărăt. Ruşii şi românii îl gonesc spre podurile Vidului şi spre Plevna. O schijă de obuz spintecă armăsarul lui Osman, şi Osman cade şi el – greu rănit la picior!

Îl ridică paşalele pe braţe şi-l duc într-o căsuţă de pe malul drept al Vidului, la capătul podului de piatră. Românii noştri, care veneau biruitori dinspre Plevna, dau năvală. Osman trimite soli de pace. Don colonel Cherchez vine la Osman şi-l salută. „Colonele, mă predau! Ţine sabia!"... Atunci sosesc şi ruşii, gâfâind... Mă, aï dracului rumâni, şi aici ne-au luat înainte! Când a intrat gheneralul Ganeţki în casa unde stătea Osman rănit, s-a făcut că nu vede pe don colonel Cherchez şi pe ofiţerii noştri!

Aici toţi ascultătorii ridicară oalele în tavan, în frunte cu Savu Pantofaru:

– Auzi, măăă! Să trăiască colonelul Cherchez! Să trăiască Vodă Carol! Să trăiască vitejii lui Vodă! Să trăieşti, Iorgule viteazule!

Vasile lăutarul şi cu ai lui ridicară şi ei sculele şi acoperiră cu o trâmbă de zbârnâială uralele din cârciumă.

Savu Pantofaru, inima cea mai curată şi mai deschisă dintre toţi cei de faţă, cugetă cu glas mare, dar cu limba cleioasă:

– Bine de tine, frate Iorgule! Ai trecut prin foc şi ai scăpat! Ţi-ai slujit ţara şi ai făcut cinste târgului nostru!

Sergentul Iorgu Mutafu îşi aduce aminte de multe lucruri pe care le ştia numai el şi izbucneşte vijelios:

– Să trăiască don gheneral Manu! Să trăiască don colonél Roznovanu!

Apoi, prididit, desigur, de câte şi câte nădejdi, planuri şi aşteptări în legătură cu cei din casa părintească şi cu puterea protectorilor săi, Iorgu Mutafu întreabă, înduioşat, pe ruda sa, părintele Năstase:

– Va să zică, sunt sănătoşi toţi ai noştri: bătrânii, Sandu, Lisaveta...

– Toţi, nepoate... Mi-a venit un om de la Văleni zilele trecute, când nu începuse mânia asta de viscol şi mi-a spus că, din mila lui Dumnezeu, sunt toţi sănătoşi.

– O să fac şi eu ce-oi face, după ce vom vărsa pe prizonieri la Piteşti, şi o să mă reped să-i văd...

Nicolache Piua-Petri stă cu ochii pierduţi în rotocoalele albastre pe care le lasă din ţigareta de chihlimbar şi vede luminoase şi trufaşe plaiuri macedonene, vede sânuri de mare şi albe şi molcome caice... A trăit între turci ani de zile, şi-i cunoaşte mai bine decât toţi ăştia din cârciumă, mai bine chiar decât Dumitru Găzaru, grec plecat din Chefalonia de mic copil. Turcii au fost bătuţi! S-a întors roata norocului! A venit vremea să cază şi ei din rangurile lor, din vistieriile lor şi din seraiurile lor cele ascunse între naramzi şi trandafiri!... Aşa o fi voinţa lui Alah al lor... Dar păcat... Ce mai oameni! Ce mai bărbăţie! Şi ce mai cinste!

Nicolache Piua-Petri se întoarce spre Mutafu:

– Câţi prizonieri ai sub mâna ta?

– Eu am vreo cincizeci şi ăilalţi gradaţi vreo sută şi cincizeci. Dar nu vor să stea în front, ticăloşii! Când unul, când altul cade în bot... O să lăsăm vreo douăzeci pe aici, prin spital.

– Iorgule, să ştii că mâine dimineaţă eu le dau de mâncare prizonierilor tăi... Le plătesc eu salipul, pâinea şi pastrama de berbec.

– Bine, dom' Nicolache; fă-ţi pomană şi cu turcii, că ştiu că faci destule pomeni şi cu românii, şi cu ţiganii... Ce zici, mă Vasile? Face dom' Nicolache pomeni cu ţiganii voştri?

– Să-l trăiască Dumnezeu pe dom' Nicolache! Că de nu era dom' Nicolache, să curăţa din Ruşi neamul nostru al ţiganilor lăutari!

– Atunci, măi Vasile, ia arde-mi tu mie colea o horă bătăioasă să se cutremure şi domnu Vancea, şi toate butoaiele din pivniţă – că de astea din spatele meu nu mai vorbesc, că sunt toate goale!

Dorinţa lui Mutafu fierbea în picioarele tuturor, poate chiar şi în picioarele sfinţiei-sale părintelui Năstase. Dar dacă sfinţia-sa băuse tot atâta cât şi ceilalţi, totuşi era mai în vârstă şi mai stăpân pe sine decât toţi. Un obraz bisericesc nu trebuie să se întreacă cu veselia până la zbeguri şi până la horă, nici chiar atunci când a căzut Plevna şi semiluna s-a ascuns în nouri de sânge... Părintele Năstase se scoală sigur pe sine, şi ridică mâna dreaptă, de data aceasta fără oală:

– Nepoate Iorgule şi feţii mei, am început-o cu toţii, acum isprăviţi-o fără mine! Lăudat fie Domnul că a căutat spre smerenia robilor săi şi ne-a dat biruinţa! Nepoate Iorgule, fă ce mai ai de făcut şi vino de te odihneşte la noi. Mătuşă-ta mi-a dat în grijă să te poftesc.

Părintele Năstase se desparte de tovarăşi, se opreşte la tejghea şi stabileşte în şoaptă ceva cu cârciumarul şi apoi iese afară, în noaptea frământată de viscol.

Hora izbucneşte ca o pălălaie într-o arie cu snopi dezlegaţi. Sergentul Mutafu cu Savu Pantofaru se ţin de brăcinar unul pe altul. Nicolache Piua-Petri – atlet ialomiţean – apucă într-o mână pe Dumitru Găzaru, în cealaltă mână pe domnu Ţigle, cel cu chip de musulman (e adevărat că amândoi uscaţi şi noduroşi ca nişte arşice înşirate pe sfoară), şi frământă cu ei noroiul din prăvălie. Vancea bagă de seamă că bietul Iordan, orb şi damblagiu, bate şi el cu ţurloaiele pe sub masă... Îşi pune tot untdelemnul în zdruncin, vine şi-l ridică pe damblagiu şi-l răstoarnă de câteva ori pe burdufurile sale asudate: „Să nu zică bietul Iordan că n-a jucat şi el!"...

Dar Iordan s-a îmbătat înfricoşat şi are arţag la beţie... După ce Vancea l-a adus la locul lui, pe bancă, îl apucă o furie grozavă împotriva turcilor:

– Dă-dă-dă... ce-ce-ce... n-a fost şi el la Plevna?... Să fi tras şi el cu puşca în păgâni! Să fi turtit fesul lui Osman!

În loc de fesul lui Osman, Iordan izbeşte cu pumnul într-o oală. Oala sare cât colo şi se sparge... Nicolache Piua-Petri lasă pe Dumitru Găzaru şi pe domnu Ţigle şi ia în braţe pe cumnatu-său Iordan:

– Domol, nene Iordane! Ai nimerit o oală în loc de turci! Ai răbdare până mâine... Mâine o să-ţi aducă Iorgu Mutafu pe turcii lui şi o să-i faci pe toţi tăiţei...

– Da-da-da!... cu-cu-cu... ia-ia-ia-ta-ga-nul ăla... dă la no-no-noi, de su-su-su'pat!

– Cu iataganul de la noi de su' pat, nene Iordane...

Savu Pantofaru a auzit de pofta lui Iordan. Se opreşte din vârtejul horei şi spune întunecos, cu ochii răi:

– Bravo, nene Iordane!... Nu mâine, acum să ne repezim la ei şi să-i ciopârţim!

Nicolache Piua-Petri se uită la Savu cu surprindere şi cu veselie:

– Uite, domnule, ce drăcie! Auzisem că şoarecele, când mănâncă anafură, se preface în liliac, dar n-am ştiut până acum că pitpalacul, când bea din jgheabul cu must, se preface în uliu!...

Savu Pantofaru, mai beat decât credea Piua-Petri, îşi strânse pumnii şi mută fălcile câtorva fantome din jurul lui:

– Câini spurcaţi! Voi aţi tăiat pe unchiul Iordache lângă apa Vodislavei! Voi aţi dat foc bisericii noastre, în zaveră! Voi aţi batjocorit pe mătuşa Profira!...

Nicolache Piua-Petri îi puse lui Vancea un galben pe tejghea.

– Hm! S-a îmbătat Savu. Trebuia să cază Plevna ca să văz minunea asta! Vinul şi lăutarii, kir Vanceo, sunt în sarcina schitului Negara. Să trăieşti, Mutafule! Ne vedem mâine, în târg. Să trăieşti, domnule Ţigle! Când ne-o fi mai rău, să ne fie ca astă-seară. Apoi, pe greceşte, către Dumitru Găzaru: Haidem, Dimitrie, să ducem pe Iordan acasă!

Iordan rămăsese agăţat ca într-un clenci de cea din urmă a lui idee:

– Cu-cu-cu... ia-ia-ia-ta-ga-nul... de su-su-su' pat!...

Dar mai grav decât toţi rămăsese agăţat Savu Pantofaru! Adevărat Abesalom, cu pletele sufletului încâlcite în întunecosul stejar al eredităţilor de-a pururi misterioase!

II. OBŞTESCUL ALB MORMÂNT

Ce mânie dumnezeiască! Viscoleşte, urlă văzduhul şi geme pământul ca în ziua de apoi! Târgul Ruşii-de-Vede,

cuibărit între pădurea de peste Vede şi Dealul-Viilor – mai mult sat decât târg şi mai mult livadie de pomi decât sat – piere sub puzderiile jucăuşe şi sub jălania copacilor goi, care scârţâie şi se ciocnesc. Aşa stă vremea de o săptămână. La câteva zile după căderea Plevnei, din Carpaţi până în Balcani, a început o viforniţă crâncenă, un potop alb şi oţelit, care a astupat bălţile de sânge, a troienit cadavrele şi a lăsat dvera omătului între naosul cerului şi pridvorul păcatelor omeneşti. Ca în zilele lui Noe, stăpânul lumilor îşi ascundea faţa, ca să nu mai vază faptele oamenilor, nici pedeapsa pe care le-o trimisese.

Din prima zi a lui decembrie, căpeteniile armatelor învingătoare luară măsuri să limpezească iadul de la Plevna şi să strămute peste Dunăre – parte în ţara noastră, parte mai-nainte, în împărăţia ţarilor – zdrobita armată a lui Osman. Divizia a treia a armatei noastre (din care acum făcea parte brigada Roznovanu) primi poruncă să escorteze pe prizonierii destinaţi să rămână la noi.

Prizonierii fură împărţiţi în opt „eşaloane". Primul eşalon plecă din Plevna la 1/13 decembrie 1877, iar cel din urmă ajunse la Bucureşti la 2/14 ianuarie 1878. Drumul pe care trebuia să-l urmeze aceste convoiuri era: Plevna-Breslani-Nicopol-Turnu-Măgurele. Aici, prizonierii poposeau câteva zile, şi apoi, câţi mai erau în viaţă, câţi se mai puteau ţine pe picioare porneau mai departe: Piatra (pe Călmăţui) – Alexandria – Atîrnaţi – Putineiu – Frăţeşti – Călugăreni – Jilava – Bucureşti (cu încă două popasuri).

Acest drum, făcut în acele zile de decembrie, a fost – şi pentru captivi, şi pentru escortă – mai groaznic decât toate măcelurile de la Plevna. Primul transport de 4 000 de prizonieri a pornit sub conducerea colonelului Roznovanu. Trei companii din Regimentul 13 de dorobanţi şi două escadroane din Regimentul 7 de călăraşi alcă-

tuiau escorta. A doua zi, 2/14 decembrie, a pornit al doilea transport, de 3 500 de prizonieri. Şi acesta era escortat la fel, de trei compănii din acelaşi regiment de dorobanţi şi două escadroane din acelaşi regiment de călăraşi.

Câteva zile (până la Nicopole), acești întâi plecaţi au putut merge mai uşor decât celelalte şase eşaloane. De la 4/16 decembrie înainte, văzduhul şi-a ieşit din pravilele lui şi s-a prefăcut în vargă şi în urgie. Osman-paşa se îngropase în Plevna în iulie, şi ostaţii lui rămăseseră mai toţi cu hainele lor de vară, zăbun, şalvari şi iminei. Prea puţini putuseră să mai apuce câte o zeghie bulgărească sau câte un cojoc. Dar nici soldaţii noştri nu erau îmbrăcaţi toţi pe potriva cumplitelor harapnice de omăt care băteau şi plesneau în valea Dunării. Când domnitorul porneşte din Plevna, la 10/22 decembrie – cu zece cai înhămaţi la o trăsură, căci nu se găsise nici o sanie! – drumul lui până la Nicopol şi la Turnu, şi de aci până la Ruşii-de-Vede este o frescă fioroasă, albă şi infinită, pe care Dante Florentinul nu putuse s-o conceapă – pentru *Infernul* său – la latitudinea unde înfloresc migdalii şi portocalii...

De la Trestenic încep să se arate, în zăpadă, prizonierii care rămăseseră îngheţaţi. La Muselimselo, domnitorul ajunge din urmă un mare convoi care se târa jalnic, prin nămeţi. Aproape la fiecare pas dă peste alţi morţi, peste alţi muribunzi. Iar ici şi colo se vede şi câte un viteaz dorobanţ sau călăraş îngheţat (acest din urmă, cu cal cu tot!...)

Şi domnitorul cugetă şi domnitorul scrie în memorialul său: „Drumul acesta e mai înfricoşat decât un câmp de bătălie. E ceva sfâşietor să vezi grupele de oameni pe cari moartea i-a îmbrăţişat în mijlocul zăpezii: un număr

de turci stau ghemuiţi şi ţepeni în jurul unei roţi de car, deasupra căreia făcuseră ultimul lor foc..."

Când cele două prime convoaie de prizonieri ajunseră în Alexandria, comandamentul militar găsi cu cale să scoată din ele 200 de inşi şi să-i pornească spre Piteşti şi spre Târgovişte, cu prim popas Ruşii-de-Vede.

Au intrat în târg ostaşii lui Osman, cu mâinile băgate în mânecile zăbunului, cu capul învelit în cealmale murdare, cu spinarea încovoiată, cu picioarele grele ca nişte butuci. Cu toată străşnicia vremii, cu toată zăpada care te orbea şi-ţi tăia răsuflarea, au alergat târgoveţii să vază ce nu se mai văzuse prin părţile noastre de multă vreme: oştire turcească răpusă şi smerită. Dar nici o izbucnire! nici o bucurie egoistă! nici măcar legitima însufleţire a unui norod multă vreme împilat, care priveşte azi mărturia zguduitoare a eliberării sale! Poporul românesc, dăscălit de veacurile de durere, înţelepţit de nestatornicia aşezărilor pământeşti, privea mai mult trist decât triumfător la cetele înghetate şi trenţăroase ale foştilor săi stăpâni. Se strânseseră în jurul turcilor târgoveţi şi ţărani, români şi venetici. Mulţi dintre ei – bulgari, greci, chiar şi români – ştiau turceşte.

Soldaţii noştri din escortă slăbeau pe cât puteau asprimea situaţiei şi a poruncilor militare. Prizonierii fură împărţiţi în grupuri, băgaţi în cvartire pe la autorităţi şi pe la particularii mai înlesniţi. Cei mai slabi dintre ei se grămădiră jos, pe rogojini, în nişte maghernite de la primărie, în aşteptarea odăilor de la spital.

Albituri, zăbunuri vechi, iminei purtaţi, scurteici ale căror vulpi îmbătrâniseră şi năpârliseră prea rău ieşiră de pretutindeni pentru sărmanii degeraţi. Tot aşa, de-ale mâncării. Fiecare gospodină, fiecare mamă cu feciori, fiecare văduvă, fiecare bunică... aduse ce putu: o azimă,

o bucată de brânză, un ou, o oală de lapte, ori măcar o pereche de covrigi... Autorităţile târgului şi ostaşii din escortă nu mai avură altă treabă decât să supravegheze şi să împărţească prinoasele generos izvorâte.

Câţiva dintre gradaţii cari erau din partea locului ori aveau cunoscuţi între ruşani se întâlniră cu bucurie mare şi se veseliră pe acasă şi prin cârciumi. Dar la Ruşii-de-Vede era numai un popas de o zi şi o noapte... De aceea, voinicii noştri, de la un timp, se opriră din povestite, dădură la o parte mâncarea şi băutura şi alergă fiecare să îndeplinească poruncile şi să-şi facă datoria.

În cârciuma lui Vancea mai rămăsese Iorgu Mutafu şi Savu Pantofaru. Erau prieteni din copilărie (deşi Savu era mai în vârstă ca sergentul), şi nu le venea să se despartă cu una, cu două. În colţul lui, Vasile lăutarul mângâia lung şi cătinel o baladă din bătrâni.

– Mă Iorgule, mă! mă frati-meu, mă!... noi ne-am avut bine de când ne-am pomenit... Ţii tu minte cum îţi luam parte şi cum mă băteam cu băieţii pentru zmeul tău şi pentru arşicele tale?...

Dar Savu mesteca vorbele din ce în ce mai greu. Fiindcă de felul lui nu bea niciodată, petrecerea de astă-seară îl prinsese rău şi-l doborâse. Nici don sergent nu se mai număra cu trejii, dar se ţinea fudul şi mai mult făcea pe beatul decât era beat cu adevărat.

– Da, mă frate Savule, am trăit ca fraţii şi, de-o vrea Dumnezeu, o să trăim mereu... Stăi să mă liberez eu şi să vezi tu ce planuri am!... Mai întâi, trebuie să ne însurăm. Nu merge să mai stăm aşa, holtei... Eu am pus ochii pe o codană de la Dăbuleni, fata unui perceptor. Frumoasă, mă, şi gospodină, şi un car de ţesături de zestre, şi două mii de galbeni!... Hei, ce zici, fârtate? Mă Vasile, ia schimbă cântecul şi zi-mi mie colea:

Firicel de iarbă neagră,
Tudoriţo, mult mi-eşti dragă...

Iorgu Mutafu îşi reazimă capul într-o mână şi se lasă dezmierdat de amintirile lui de astă-vară... Ce-o mai fi făcând dorul lui? I-a trimis vreo două epistole de la Nicopole, dar n-a primit nici un răspuns...

Savu îi spune, sughiţând duios:

– Iorgule... să fie cu noroc! ceasul bun... şi sus căciula! Să ştii că sunt frate de mână, la nunta ta! Şi p-ormă să ştii că-i fac miresii tale o pereche de papuci... să râmnească la ei şi cadâna lui Osman-paşa, aşa de mândri şi de înfloraţi am să-i fac!...

– Să treacă odată şi pacostea asta de război! Să se astâmpere împăraţii şi să ne întoarcem la sărăcia noastră. E bine când stai acasă şi-ţi vezi de treburi...

– Iorgule, tu pofteşti odihnă şi linişte în ţară... Ce-ţi pasă ţie!... Tu vii de la bătălie. Te-ai bătut cu Osman şi l-ai dat gata. Da' nouă când ne vine rândul, mă?... Sec am fost că n-am mers şi eu volintir!...

– Savule, tot degeaba. Nu vedeai redutea. Te vărsa la cizmărie şi la hamuri.

– Da' era să mă spui tu că sunt cizmar?! Eu ceream să mă trimită la redute!... Câinii de turci! Ei au tăiat pe unchiu-meu, Iordache Cojocaru, în bejenie, lângă apa Vodislavei! Ei au batjocorit pe mătuşa Profiriţa!

– Lasă, mă, că ne-a venit şi nouă împrumuta! Mai avem ceva de plată, kir Vanceo?

– Stai, frati-meu! Aici tu n-ai nimic de plătit. Plătim noi, ăştia care am rămas acasă, după sobă. Na şi ţie, Vasile, o sfănţoaică.

Savu Pantofaru se ridică în picioare, îşi încheie cojocu în bumbi şi merge spre tejgheaua lui Vancea, să plătească, dar se vede bine că merge pe picioarele altuia.

– Savule, du-te acasă de te culcă. Dom' Nicolache a plătit şi băutura, şi lăutarii.

– Vanceo, dom' Nicolache ăsta plăteşte prea mult! Vreau să plătesc şi eu! Ce, banii mei n-au trecere?...

– Cum să n-aibă, Savule? Vino mâine şi ia-o înainte lui dom' Nicolache. Ce vrei, să primesc banii de două ori tot pentru vinul ăla?

Sergentul Mutafu, care şi-a pus în front mustăţile, sabia şi mondirul, îl târăşte pe Savu prieteneşte.

– Nu te supăra, Savule... Lac să fie, că broaşte sunt destule! Venim mâine şi o luăm de la capăt! Plăteşte tu, şi... bem tot noi...¡*Hair-olsun*[1], *Vancea-efendi!*

Iorgu deschide uşa şi, cu Savu de braţ, calcă afară în vârtejul roatelor diafane şi şuierătoare. În faţa prăvăliei, cât se vede prin geamlâcul luminat de lampă, băieţii au rânit şi au ridicat zăpada în delcele, dar încolo nu mai e nici un semn de pârtie.

– Măi frati-meu, bine de tine! Ai învăţat şi turceşte; le-ai luat turcilor şi fesul, şi limba! Mă, să-nceapă din nou războiul, eu pornesc ăl dintâi!

– Bine... bine, da' acu ţin-te de mine, că dai buf în zăpadă.

– Ce, mă? Ai uitat ce putere am eu? Că mă fac eu, acum, muscal? N-ai grijă, puiule!

– Savule, ai cu mine la primărie să văd ce-i acolo şi pe urmă te petrec până acasă.

La primărie aşteaptă, întinşi pe rogojini, somnoroşi şi întunecaţi, şi prizonierii, şi călăraşii din escortă. Don sergent primeşte raportul:

– Să trăiţi, don sergent, au mai rămas ăştia şapte. Unul e mai zdravăn, cinci o să mai meargă cinci sute de paşi, dar unul de-abia bleşteşte. Uite ăsta... Mahmudea ăsta...

---

[1] Cu bine (turc).

E o boşcă îngropată în pământ, cu vatră, cu corlată şi cu coş. Un foc dănţuitor luminează pe cei ce zac pe rogojini. Miroase greu a oameni nespălaţi, a seu şi a rachiu. Turcii încep să se ridice în capul oaselor. Sunt traşi la faţă, neraşi şi zdrenţăroşi. Fiecare are cu el câte o boccea. Sergentul pune mâna şi saltă pe turcul al şaptelea.

– I-ai turtit fesul, Mahmud! Mi se pare că aduci din Plevna un pui de lungoare.

Turcul se clătină, oftează greu şi pune mâna la piept, deznădăjduit până la poala cerului.

– *Mahmud cioc hastà dăr*... (Mahmud foarte bolnav este).

– Cioc-boc-ioc... trebuie s-o urnim din loc...

Săvu Pantofaru a rămas la uşă şi se uită neînduplecat şi mârâind la turcii prizonieri. Bombăneşte singur:

– Ne-a venit şi nouă apa la moară, fir-aţi ai dracului!

Mahmud stă o clipă în bătaia focului de pe vatră şi în mijlocul tovarăşilor care îl privesc. Topit de boală, cu mustăţile şi cu barba arămii şi năclăite, cu ochii stinşi sub pleoapele de ceară, cu cealmaua gata să se deznoade, el arată jalnic de frumos şi aduce aminte de Domnul durerilor creştine.

Don sergent ordonează:

– Coloană, înainte, marş!... Bucică, ţine-te de Mahmud şi sprijineşte-l. Să vedem ce facem cu el... Acum, drept la Sărdăreasa!

Sărmana cherestea omenească! Este de mirare câte puteri de rezistenţă poţi să storci din ea când te biciuieşte gândul că iată, acum, peste un sfert de ceas, peste o sută de stânjeni, vei găsi locul de odihnă şi desconcentrarea bietelor ciolane... Merg încovoiaţi, sub urgia şi plesnetele viscolului, şi prizonierii, şi escorta. Uliţele târgului sunt tăiate de-a curmezişul de balauri albi, nalţi uneori cât şi ulucile dimprejur. Convoiul se deşiră şi-şi pierde caracterul. Soldaţii biruiţi se amestecă cu soldaţii biruitori.

Sergentul Mutafu merge mai în urmă, alături cu Savu Pantofaru. Cizmaru a ajuns un alt om. Beţia i-a înfipt în cap un piron de la Cel Viclean.

– Măi, Iorgule!

– Ce, Savule?

– Vreau să omor şi eu un turc.

– Bine, mă, treci peste Dunăre, că arde focul mereu de la Vidin până dincolo de Balcani.

– Nu aşa, bă; acu vreau să-l omor. Uite, pe unul d-ăştia de ai tăi.

– Ce mai procopseală! Să tragi cu puşca în iepurele pe care ţi-l aduc eu gata împuşcat!

– Aşa ţii tu la mine, bă? Am eu chef să omor un turc! Car' va să zică, am eu chef...

– Iartă-i astă seară, Savule! Mâine la ziuă îţi dau eu carabina să-i cureţi pe toţi!

– Mă Iorgule, nu fi porc-de-câine! Acu, bă, acu...

Miorlăia vântul pe sub streşinile coşmeliilor rare, pierdute între copaci. Parii de la garduri ieşeau din troiene şi reaminteau uliţele desfiinţate. Nişte ziduri înalte, cu fantoma unei biserici deasupra, crescură din vifor şi din obştescul alb linţoliu înaintea convoiului deznodat. Oamenii se adunară lângă o paraginâ pe jumătate îngropată în zăpadă. Era o casă boierească din alte vremuri, azi risipită şi cerşetoare la porţile bisericii Sărdăreasa. Uliţa cea nouă trecea acum pe lângă această ruină, şi fostele ei uşi şi ferestre se căscau oarbe şi dărăpănate deasupra pivniţei descoperite. Câteva capete de bârnă mai stăteau ici şi colea din lemnăria parte putrezită, parte furată.

– Bucică, rămâi aci cu Mahmud. Îi fac eu, într-altă parte, un rost mai bun. Aşteaptă-mă, Savule, să-i bag pe ăştia la coteţ.

Sergentul bate cu mânerul săbiei în porţile de stejar ale cetăţii bisericeşti, clopotarul îi deschide, şi toată lumea, afară de cei doi, intră înăuntru.

Mahmud s-a lăsat jos, în văcălia unei ferestre de altădată, cu spinarea spre pivniţa umplută de omăt. Călăraşul Bucică tropăieşte din cizme şi le izbeşte cu biciul făcut în două, să mai cureţe zăpada de pe ele. Savu stă în mijlocul drumului şi al viforniţei, ajuns de ceasul rău. Poarta de la Sărdăreasa se deschide cu scârţâială, şi sergentul Mutafu strigă pe călăraş:

– Bucică, la tine sunt terfeloagele alea? Vino încoace cu ele!

Călăraşul dă fuga la poruncă şi poarta se închide. Ochii lui Savu Pantofaru scăpărară atunci ca ochii unei fiare. Năvăli în casa dărăpănată, smulse cu puteri de nebun o stinghie care ieşea dintr-un perete şi, venind cu paşi de lup în faţa turcului doborât în fereastră, îl trăsni în creştetul capului.

Turcul se duse peste cap, dincolo, în pivniţă, şi intră tot în nămetele afânat. Nici un geamăt! Nici un scâncet! Îi rămaseră picioarele, băgate în papuci, la vedere, pe marginea ferestrei. Dar între ochii fiarei de un minut şi picioarele celui ucis mişeleşte scăpără un fulger albastru, răzbunător în vecii vecilor. Încălţămintea turcului avea botul căscat şi degetele de la picioare îi ieşeau afară!

III. UNDE ESTE FRATELE TĂU ABEL?

Sergentul Mutafu potrivise lucrurile în capul lui destul de bine. Băgase pe prizonieri într-o odaie mai mare, încălzită, şi cu un pat lung ca de arhondaric, iar pe călăraşi, alături, în alta mai mică. Pe Mahmud, fiindcă era bolnav, voia să-l ducă – fie măcar pentru noaptea asta –

aci, la doi paşi de biserică, la părintele Năstase. Mătuşăsa, preoteasa Smărăndiţa, era pâinea lui Dumnezeu şi miloasă cu toţi oropsiţii şi betegii pământului. Drept aceea, sergentul socoti că nu-i mai trebuie Bucică şi-i dădu răvaş de voie:

– Rămâi aci, deşcă, şi te odihneşte. E cald şi bine ca la mânăstire. Eu târăsc pe turc colea, la câţiva paşi, şi-l dau în primire mătuşă-mi, preoteasa Smărăndiţa, să-l doftorească, dacă o mai avea ce doftori...

Sergentul Mutafu trânteşte poarta în care bătuseră gloanţele turcilor de la 1821 şi iese iar în viscol. Când se apropie de casa părăsită, deosebi, prin întunericul răscolit de vifor, pe Savu înfipt în mijlocul drumului, cu o gogeamite stinghie în mână.

– Ce-i asta, Savule?

Dar Savu stătea ciudat ca o stafie şi nu spunea nimic. Sergentul se vârâ în obrazul lui şi-i scrută întunericul din orbite.

– Dormi, Savule? Şi asta mai e una!

Îl luă de piept şi-l zgudui cu putere. Pătăleaţa pe care o ţinea în mână căzu alături, dar Savu rămase nesimţitor.

Sergentul se uită împrejur:

– Unde-i turcu? Mă Savule, mă, deşteaptă-te dracului! M-ai făcut de ocară! Dormi pe picioare!... Unde e Mahmud! Spune, bă, ce s-a făcut turcu?

Savu se scutură ca-n somn, răsuflă năduşit, vru să deschidă ochii şi bolborosi mânios:

– L-am omorât... şi... ce pofteşti?! Apoi se prăbuşi peste sergent.

Iorgu Mutafu prinse în braţe turnul care venea peste el şi-l lăsă să alunece în zăpadă. Sergentul se simţi deodată lac de sudoare.

– Mă, belea ca asta pe capul meu!... Bată-te Dumnezeu, Savule, să te bată şi te-ar lua dracul!...

Sergentul cercetă drumul şi apoi luă în şir ferestrele oarbe şi în parte astupate cu zăpadă ale dărâmăturii. Desluşi şi puse mâna pe imineii turcului, rămaşi în pervazul dărăpănat.

– Ia uite-l pe Mahmud!

Sergentul îşi descărcă necazul şi compătimirea în câteva înjurături neutrale şi rămase pe gânduri.

„Acu, s-a dus, s-a dus... Am lăsat eu câte un prizonier, doi, prin fiecare oraş pe unde am trecut, trebuia să las unul de sămânţă şi la Ruşi... Şi pe urmă... unde s-a dus mia, du-că-se şi suta! Da' ce facem cu turcu? Treaba lui Savu! Eu plec mâine cu prizonierii... «A mai murit, astă-noapte, încă unul»... Îl tai de pe răboj şi merg înainte. Nici usturoi n-am mâncat, nici gura nu mi-a mirosit! Savule, băiete, încalţă-te şi descalţă-te cum oi şti, că d-aia eşti cizmar. Mai pot să-ţi fac atâta bine să-l vâr pe turc mai adânc, ca să nu i se vadă picioarele."

Sergentul împinge în imineii înghеţaţi şi cadavrul intră mai afund. Apoi prăvăleşte deasupra-i nămetele tencuit pe zid în sus, cum ar fi prăvălit o lespede la gura unui mormânt.

„O isprăvii cu Mahmud!... Ce facem acum cu nătăfleţul ăsta de Savu? Să chem pe băieţi... Aş, ţi-ai găsit! Ce-mi trebuiesc martori?! O să mă tăbârcesc cu el cum oi putea. Să-l duc la popa Năstase: fac de râs pe Savu şi poate – cine ştie cum – îl dau şi de gol... Nu! Trebuie să-l duc la el acasă. Ori îi sunt prieten, ori nu-i sunt prieten!"

Tocmai atunci o sanie de rechiziţie, cu patru boi, care făcuse slujbă toată ziua, trecea pe acolo cu câţiva soldaţi infanterişti.

– Mă camarazi, ia staţi! Ajutaţi-mă să încarc în sanie pe prietenul ăsta care a băut cam mult de bucurie că a căzut Plevna.

Soldaţii infanterişti îl recunoscură:

– E don sergent Mutafu.

– Hai, mă, puneţi mâna!

Îl ridicară pe Savu, doi de cap şi doi de picioare, şi-l întinseră în sanie pe paiele ninse.

– Merg şi eu cu voi, să-l vărsăm pe negustor la domiţiliu.

Iorgu ştia şi prăvălia lui Savu, şi casa mică şi patriarhală, unde Savu trăia cu doi bunici, bătrâni, uitaţi, moş Pantilie şi mama Slamna. Vedea cu ochii amintirii căsuţa cu prispă şi cu parmaclâc, grădina mare şi întunecoasă (de atâta copăcărie câtă era în ea) şi lacul din fund, cu izvoare nesecate unde se scăldase cu Savu de atâtea ori în verile copilăriei.

A oprit sania în poarta căsuţei părinteşti şi a încercat să trezească pe Savu. Stearpă trudă!

– S-a îmbătat ca un muscal, don sergent!

– S-a îmbătat ca un marţafoi! Din câteva oale de vin a fost gata. Sireaca militărie! Dacă n-ai trecut prin ea, rămâi ca un topor ţigănesc, necălit în foc.

Sergentul Mutafu intră în curte şi apoi în casă, strigând tare pe cei doi bătrâni:

– Moş Pantilie, mătuşă Slamna!!! Ştiţi, noi ne-am adunat cu toţii la kir Vancea... Savu, neînvăţat cu meseria băuturii, a cam luat-o spre stânga. L-am adus să-l culcăm la căldură, până mâine, şi mâine o să fie ca şi cum n-a fost nimic...

Moşnegii bâlbâiră, se cruciră, se mai supărară şi-l văzură pe Savu al lor adus pe sus şi turnat ca un sac cu calapoade lângă sobă. Baba Slamna începu să bocească:

– Am zis eu că n-o să fie bine... Când am văzut azi pe turci trecând pe uliţa noastră, m-a luat cu fiori: „N-o să fie bine, maică, n-o să fie bine“... Că tot aşa a fost şi în

zaveră... Treceau-treceau turcii, tot pe uliţa asta, şi n-a fost bine! Tăiară pe alde Iordache, pângăriră muierile, dădură foc bisericii!

– Ei, mamă Slamno, ai încurcat calindarul! Atunci era pe vremea lui Tudorin; acum e după Cuza-Vodă, în zilele lui Vodă-Carol! Venim de la Plevna, măicuţă! I-am turtit fesul lui Osman şi i-am luat prizonieri peste 40 000 de gealaţi.

– Nu ştiu, maică, nu ştiu... Da' văd că n-a ieşit bine! Să se îmbete Savu al meu, care nu punea vin în gură decât la Paşte şi la Crăciun...

– Şi la predarea lui Osman-paşa, mătuşo Slamno!

– Nu ştiu, maică, nu ştiu, că semnul nu e bun!

– Hai, fiţi pe pace! Un chef cu lăutari, şi atâta tot. Mâine dimineaţă o să fie ca şi cum n-a fost nimic. Noapte bună! Viu mâine să-l întreb pe Savu cum a dormit.

Baba Slamna zăvorâ uşa după sergent, îi ridică – lui şi neamului lui întreg – câteva binecuvântări negative şi veni lângă Savu, care sforăia, ud ca un câine şi stracojiu la faţă.

*

A doua zi, Iorgu Mutafu se trezi cu noaptea în cap, militar agerit de răspunderile şi de primejdiile sub sabia cărora trăia de o jumătate de an. Alergă să-şi vadă oamenii, se întâlni la „cartierul general" cu ceilalţi şefi de convoi şi hotărâră ceasul de plecare.

Dar până atunci sergentul trebuia să vază pe prietenul său, Savu Pantofaru. Baba Slamna îl primi fără bunăvoinţă.

– Doarme şi acum. Ce-o mai fi şi asta?! Nu m-am îndurat să-l trezesc...

– Lasă, că-l trezesc eu, bătrânico... Plec azi cu prizonierii şi am să-i spun lucruri mari...

– De, maică, fă cum crezi.

– Fii bună şi lasă-ne pe noi singuri.

Iorgu Mutafu intră în odăiţa unde sforăia prietenul din copilărie şi-l strânse de nas.

– Sus, deşcă! Destul! Ce-a fost aseară nu trebuie să se mai vază astăzi!

Cizmarul se deşteptă anevoie – năuc, cocoloşit, ciufulit şi fără să-şi dea seama cine e lângă el.

– Hai?... Ce este?... Tu eşti, bătrânico?

– Scoală-te, bă Savule! Ce dracu? E ziua mare cât o iapă bălană!

– Tu eşti, Iorgule?

– Păi cine vrei să fie?!

– Mă frati-meu, am făcut-o lată! Mi se pare că aseară am dat peste răscoale...

– Mi se pare şi mie. Ce să faci, mă Savule! O dată s-a predat Osman! O dată ai luat şi tu luleaua neamţului!

Savu Pantofaru îşi trece mâna peste ochi, ruşinat şi plin de păreri de rău.

– Am băut prea mult, Iorgule! Eu nu beau şi nu pot să beau. Voi sunteţi tari ca naiba! Mi-e necaz şi mi-e ruşine!

– Nu e nimica, Savule. Eram toţi ai noştri şi am băut paralele noastre, adică pe ale lui dom' Nicolache, că ăla nu te lasă să plăteşti tu niciodată.

Sergentul se duce la fereastra cu perdelele ţesute în casă şi le dă la o parte. Tot geamul e zugrăvit cu un stufăriş alb, pufos, de care s-a lipit sulul de lână roşie pus între cercevele.

– Crâncenă iarnă, domnule! Bine că s-a domolit viscolul!

– E târziu, Iorgule? Ai văzut pe cineva din cei de ascară?

– Numai pe dom' Nicolache.

Iorgu se așează la loc, pe ladă, între fereastră și pat.

– Savule, despre partea cealaltă să n-ai nici o grijă... Turcu... *a căzut pe drum între Peret și Ruși*... care va să zică n-a intrat aici în târg...

– Care turc, Iorgule?

– Ei, Mahmud ăla, de aseară!

Pantofarul se îngălbeni ca un mort și dinții îi clănțăniră în gură.

– Ține-ți firea, mă, ce, ești copil?! Cine a văzut? Cine știe? Eu, tu și Dumnezeu! N-ai nici o grijă!

– Iorgule, ce vrei să spui tu? Ce-am făcut, păcatele mele? Nu-mi aduc aminte decât greu, ca din vis...

– Vis a fost! Ai visat și tu că ai omorât un turc, și basta!

– Am omorât eu un turc, Iorgule?

– Ei, ba nu! Du-te de-l vezi, îngropat în nămeți, în casa aia pustie, de lângă Sărdăreasa. Aici trebuie să faci tu ceva... Dacă vrei, dacă nu...

– Ce spui, mă, că am omorât eu aseară un turc?!

– Savule, erai beat cazac... Da, tu l-ai omorât.

– Vai de mine și de mine!

– Încet, Savule, să nu te audă baba Slamna. Că dacă o auzi baba Slamna, oricât ți-o fi de credincioasă, până diseară știe tot târgul! Încet, băiete. Nu te trece cu firea... Ho! fii bărbat, nu muiere!...

– Fir-ar a dracului de beție să fie! D-aia mă féream eu de ea și ocoleam chefurile și cumetriile!

– Ei, te-ai ferit, te-ai ferit, până când te-ai opărit! Da' ce, numai tu?... Ei, băiete, se vede că n-ai făcut militărie... La militărie ești ca fleica pe grătar... Până când nu te frigi pe toate părțile și nu sfârâi sânge și sudori, nu ești bun de mâncat...

– Mă Iorgule[1], turcu ăla care mergea cu noi pe urmă, alături cu călărașul tău?

– Ăla, mă!

Savu Pantofaru se plesni cu palmele peste ochi.

– Ai dreptate, frati-meu! Uite, uite! acu mi-aduc aminte: a fulgerat albastru... şi am văzut... la o palmă de nasul meu... imineii turcului cu boturile căscate şi, prin boturi, degetele de la picioare îi ieşeau afară... Şi mai înainte... da, da, eu l-am dat grămadă, că el şedea, săracul, ghemuit într-o fereastră... l-am pocnit în cap cu o beldie... şi s-a răsturnat în zăpadă... Şi atunci a fulgerat... şi... degetele de la picioare îi ieşeau prin botul imineilor...

Savu izbucni în plâns. Era în el o trezire de durere, de căinţă, de deznădejde atât de grabnică şi de înfricoşată, că simţirea lui întreagă se răsucea ca o pâlnie de vârtej pe mare, într-un burghiu năprasnic de vânturi întâlnite.

– Uite, bă! Ce plângi, mă, ca muierile?! Aoleo, Savule, nu te ştiam aşa de... să mă ierţi! Ai omorât şi tu un turc! Au omorât ai noştri mii de turci! Şi au omorât turcii zeci de mii de creştini! Dacă e război, e război! Şi războiul a ajuns, cu coada, până la tine... Ai omorât şi tu un turc! Jaf în ciuperci!

– Bine, mă, da' ce-mi făcuse mie bietul Mahmud? Acum toate ies ca din apă în faţa mea... Ceas rău şi blestemat!... Când ai chemat tu pe Bucică, m-am repezit în paragina aia şi am smuls o stinghie, pe care o văzusem de multe ori rămasă într-un perete... Şi cu stinghia aia am achitat pe bietul turc...

Baba Slamna tropăi în tindă şi deschise – cu altă faţă decât la venirea lui Iorgu – uşa de la odaie. Era bucuroasă bătrâna că vede pe Savu treaz şi cuviincios ca totdeauna.

– Eu zic să vă aduc câte o cafeluţă...

– Bucuroşi, mamă Slamno! dar mie nu o cafeluţă, ci o cafea barosană, ca pentru un polcovnic...

---

[2] În textul de bază: *Savule.*

Aşteptară să iasă bătrâna din tindă, şi Iorgu Mutafu începu cu glas de taină:

– Mă, atâta bucluc este că turcul e acolo în pivniţa cocioabelor. Stă el bine, că e frig şi se păstrează. Dar te pomeneşti că porneşte cu dezgheţ şi-i ies ciolanele la iveală. La urma urmei, poate să rămână şi acolo până când l-o chema Mahomed al lor... Un turc – dintre prizonieri – a căzut într-o pivniţă părăsită! Că este şi cu capul spart: cine o să se apuce să mai descurce dacă i l-a spart cineva, ori şi l-a spart el când a căzut...

– Iorgule, ştiu că nu este nici o răspundere, dar tocmai asta mă seacă la inimă.

– Vezi-ţi de treabă, omule! Du-te la prăvălie, rosteşte-ţi calfele, trăieşte-ţi viaţa ca mai înainte. Şi după capul meu, mai dă câte o raită şi pe la Vancea...

– Să mă ferească sfântuleţul!

– Eşti boboc, Savule! Şi boboc ai să rămâi toată viaţa, că n-ai făcut milităria... Savule, lăutarii şi vinul sunt sanitarii soldatului, mica ambulanţă!

Mama Slamna aduse două bardace de cafea neagră şi câţiva covrigi proaspeţi cu susan.

– Să trăieşti, bătrânico! Da' să ştii că nu-mi place cum îl ţii pe Savu.

– De ce, măiculiţă?

– Cafea văd că-i dai, da' vin nu-i dai deloc... Că de aveai obiceiul să-i dai câte puţin vin, Savu stătea aseară în rând cu noi şi nu se turtea numai cu două ocale.

– De, maică, oi fi având dreptate... Eu îl îndemn uneori să guste câte un păhărel, da' dacă Savu nu primeşte!... Pe uncheaşul meu nu pot să-l dezbăr de băute şi pe Savu nu pot să-l fac să guste.

– Bătrânico, mi se pare că moş Pantilie a nimerit-o mai bine decât Savu... Cu ce te aperi de câini, mamă Slamno, când sar la dumneata pe uliţă?

– Cu ce să mă apăr, nepoate? Cu băţul...

– Ei, vezi! Aşa este şi cu băutura. Când dau peste tine gândurile rele, necazurile, frica şi... războiul, te aperi de ele cu oala plină!

IV. PRĂPASTIA NECUNOSCUTĂ

Sergentul Mutafu a plecat din odăiţa lui Savu. Peste două ore, a plecat de-a binelea şi din târg, cu convoiul de prizonieri, şi cei doi prieteni nu s-au mai văzut. Savu a rămas năuc lângă prăpastia deschisă deodată înainte-i în dimineaţa aceea...

S-a purtat prin casă de colo până colo; a ieşit prin curte şi pe la grajdul vacii; a ascultat, fără să le pătrundă, vorbele celor doi bătrâni şi a pândit, la geamul spoit cu flori de gheaţă, pe care el le topea cu degete fierbinţi, căderea serii.

I se părea lui Savu că nu ştiu ce vrăjmaşi necuraţi, că nu ştiu ce cumetrie de vrăjitoare îl scosese din albia lui sufletească şi-l turnase într-o groapă întunecoasă... Omul se căuta, se verifica şi nu putea să răspundă categoric la întrebarea: Unde este Savu cel aşezat şi ce s-a făcut capul lui de până aseară?

Venea şi revenea, căutând înţelesul şi obârşia subitei lui nenorociri: adevăr să fie că el a omorât aseară un om, el, care nu poate să taie nici un pui de găină? Cum a putut să se strecoare, în firea lui blajină, în inima lui paşnică, furia setoasă de sânge şi de răzbunare care a făptuit această moarte de om? E drept, nu mai ştia ce face. Îşi

băuse minţile, dar mâinile făptaşe rămân tot ale lui, sângele nevinovat a ţâşnit şi l-a mânjit pe el. Cugetul lui nu-i dă nici o dezvinovăţire că a săvârşit o crimă la beţie.

Ce să facă? Cui să se destăinuiască? Iorgu Mutafu a plecat. Dar şi cu el, şi fără el, este acelaşi lucru. Sergentul, proaspăt sosit de pe câmpul de război, e tăbăcit ca un cojoc şi nu înţelege nimic. Cui să-şi deschiză Savu inima, cui să ceară sfaturi în această grea întâmplare sufletească?

A rămas în casă toată ziua. La prăvălie nu-i venea să se ducă. Nevoie de un prieten şi de vorba lui simţea destulă, dar o teamă nedesluşită îl oprea pe loc şi-l povăţuia să întârzieze. Ar fi voit să întrebe şi să înveţe: cine era acest om pe care-l luase pe suflet? De unde venea el? Ce fel erau neamul şi ţara lui? În ce parte a pământului îl aşteptau acum bieţii lui părinţi sau bieţii lui copii? Era un gol, viu şi lacom, care sorbea inima lui Savu cu puterea şi cu setea a mii de guri însetate. Atâta ştia numai, că-l chema Mahmud şi că-l văzuse la faţă o singură dată, în bătaia focului din vatră.

Pe când Savu se tot uita pe uliţă prin rotocoalele umede pe care le făcea în geamul îngheţat, zări pe Nicolache Piua-Petri, arendaşul de la Negara, trecând în şuba lui de lup şi cu căciula de astrahan înfundată pe urechi.

Savu alergă la poartă şi-l opri.

– Ia poftеşte până la noi, dom' Nicolache! Sunt singur, sunt cam şubred şi n-am cu cine bea o cafea.

Piua-Petri era cam grăbit, dar poftirea lui Savu îi făcu o întipărire parte curioasă, parte plăcută.

– Kir Savule, mă cam grăbesc. Astă-seară trebuie să fiu acasă la Negara. Drept vorbind, ar fi trebuit să fiu acasă de ieri seară, dar, precum bine ştii, ne încurcarăm ieri la Vancea... M-am apucat apoi să-i făgăduiesc lui Mutafu o

vadră de salip pentru prizonieri şi am rămas pe azi, ca să îndeplinesc.

– Ia şezi colea, dom' Nicolache... Bunicuţo, degrabă două cafele, ca să cinstim pe boierul nostru.

Piua-Petri cunoaşte căsuţa pantofarului – cu care după soţie vine cam neam – şi cunoaşte firea lui cinstită.

– Kir Savule, aseară erai viteaz cum nu te-am văzut niciodată... Îmi plăceai, dar erai alt om...

– Nu râde de mine, dom' Nicolache! Am făcut-o fiartă. Băutura are socoteala ei. Cine n-a băut din vreme, să nu se apuce să bea, că dă de ruşine, cum am dat eu aseară.

– Da' de ce, Kir Savule? Dacă n-oi mai da şi tu, uneori luleaua prin cenuşă, dacă n-oi mai călca alături din potecă, ţi se urăşte cu viaţa şi n-ai nici popii ce să-i spui la spovedanie.

Nicolache Piua-Petri începu să râdă prietenos şi răspânditor de prietenie.

– Aşa o fi, dom' Nicolache, da' mie, unuia, nu-mi prieşte. Poate că sunt bicisnic de felul meu şi bun numai pentru meseria mea de cârpaci. Uite, azi am stat toată ziua cu capul cât o baniţă şi n-am urnit un pai din loc. Halal băutor! Nici n-am fost în stare să mai ies în târg. Plecară ai noştri cu prizonierii?

– Au plecat de mult. Grea poruncă! Vai şi de prizonier, vai şi de cel care îl duce din urmă!

– Ce să faci, dom' Nicolache... Dacă aşa vor împăraţii... De pe unde or fi fost bieţii oameni? Erau toţi rebegiţi! Pe la ei n-or fi iernile astea cumplite de pe la noi...

– Cred că erau amestecaţi, unii din Europa, învăţaţi cu zăpada, alţii din Anatolia, din climă mai caldă. Pe cât am înţeles eu, cei mai mulţi erau din Asia Mică, de pe lângă ţărmul mării: Smirna, Izmid, Trebizonda...

– Ai văzut părţile astea, dom' Nicolache? Ştiu că ai călătorit mult...

– Nu prea... Eu cunosc Turcia Europeană. În Asia am trecut şi eu cu caicul şi m-am plimbat.

– E frumos Stambulul lor, dom' Nicolache?

– Kir Savule, socotesc că e oraşul cel mai frumos de pe pământ... Când intri cu corabia în Bosfor şi te apropii de inima Stambulului, te întrebi mereu: intru în Ţarigradul sultanilor, ori în raiul lui Dumnezeu? Oraşul ăsta vine clădit, aproape tot, pe coastele mării. Bizanţul grecesc cel vechi, adică Stambulul turcesc de azi, intră în mare ca un pinten. Iar marea intră şi ea în uscat, între Stambul şi Galata, unde sunt ambasadorii creştini, şi intrarea asta a mării este Cornul-de-Aur. În faţă stă Asia Mică, Scutari, Haidar-Paşa, Kadikioi, şi la mijloc e Bosforul, albastru ca florile de stânjenel... Ce mândreţe, Kir Savule! Ce palate, ridicate unele peste altele! Ce geamii de marmură şi ce păduri de chiparoşi! Când mă gândesc, Stambulul mi se pare ca o rodie plesnită în felii, şi printre felii, în loc să curgă zeamă roşie, curge apa mării.

Savu ascultă cu ochii înecaţi de admiraţie. Fiecare cuvânt i-a mers la inimă, fiecare icoană s-a aşezat în amintirea lui, în pervazul nemuririi.

– Da' ce fel de oameni sunt turcii ăştia, dom' Nicolache? Acu, noi nu-i scoatem din „păgâni" şi nu putem să le iertăm că ne-au robit şi ne-au mâncat ţara şi sufletele părinţilor atâtea sute de ani... Da' cum sunt ei la ei acasă?

– Kir Savule, îţi vorbesc cinstit. Sunt oameni de credinţă şi de cuvânt. Când ţi-a vorbit turcul o vorbă, nu mai iese din ea. Staú başca de creştini şi sunt aspri cu ei – e adevărat... Dar nici noi, creştinii, nu suntem cu turcii te miri ce mieluşei. Eu am trăit la faţa locului şi ştiu ce spun. În casele lor e greu să pătrunzi. Casa turcului e închisă ca o mânăstire. Ei au câte cinci-şase neveste şi câte cinci-

şase rânduri de copii. Pe boierii lor cei mari şi pe paşalele lor i-am văzut de departe, dar cunosc pe negustori, pe slujbaşi şi pe marinari. Sunt oameni de multă omenie! Şi sunt buni prieteni. Dacă ai putut să câştigi inima unui turc şi să ţi-l faci prieten, gâtul şi-l pune pentru tine.

– Atunci de ce ne rupserăm noi de turci şi ne dădurăm cu muscalii?

– Ce să facem, kir Savule, aşa a venit vremea! Avem azi pe scaunul ţării, viţă împărătească, un prinţ de Hohenzollern. Ne-am deşteptat, am făcut o singură ţară, am voit să trăim şi noi de capul nostru! Şi ai văzut că a ieşit bine. Turcii sunt oameni buni şi filotimi, dar la ei acolo, nu stăpâni în ţara noastră.

– Ia poftim, dom' Nicolache... Bunicuţa ne-a adus şi câte o linguriţă de dulceaţă de trandafiri.

– Ce mai faci, mamă Slamno? Unde e moş Pantilie, că nu-l văd?

– Apăi ce să mai fac!... Ia, păcate şi necazuri, bătrâneţe şi neputinţă! Pantilie s-a jurat că nu mai bea apă decât pe lumea cealaltă.

Nicolache Piua-Petri râse cu hohot.

– Mă tem că a greşit socoteala. Apă bună şi rece, pe lumea cealaltă este numai în rai. Şi moş Pantilie, dacă umblă tot mereu pe trei poteci, nu se mai întâlneşte cu Sfântul Petru.

– Nu ştiu, măiculiţă, că m-am luat de gânduri cu moşneagul meu. Da' ce mai face mama Uţa, preoteasa? Ce face cucoana Cleopatra, ce fac copiii?

– Bine toţi. Soacră-mea, cum o ştii: cu Iordan în casă nu mai are zi cu soare niciodată... E supărăcios, e arţăgos, vrea să umble şi nu poate, cere vin şi tutun, uneori chiar la miezul nopţii... Dar Cleopatra şi copiii, sărut mâna, sunt sănătoşi.

– Ce mai face părintele Silvestru de la schit?

– Cine l-a mai zărit de astă-vară pe părintele Silvestru? De când a început războiul, a intrat în beciul chiliilor şi n-a mai văzut faţă omenească. Fuge de privelişteа lumii de azi, plină de urgie şi de sânge.

– Adevărat călugăr, adevărat sfânt pe pământ!

– Puţine suflete răzbat până la el. Nevastă-mea îi poartă de grijă ca unui pustnic de la Sfântul Munte... De două ori pe săptămână îi trimete azimă, legume, poame şi untdelemn. Pe mine nu poate să mă rabde. „Nicolache, fugi din faţa mea! Te văd negru de păcate!“ Şi are dreptate! Sunt un păcătos!...

Savu oftă cu năduf.

– Cine n-are păcate, dom' Nicolache! Şi pe cine-l iartă ispita şi ceasul rău!

– Adevărat, kir Savule! Un ceas numai de am trăi pe pământ, şi nu suntem fără de păcat, o dată ce venim aici cu blestemul strămoşesc în spinare... Ei, da... eu o să vă las... Mă duc, să nu mă apuce noaptea... Sărut mâna, mamă Slamno! Sănătate, kir Savule... şi inimă bună!...

V. UNDE VA AŞTEPTA MAHMUD ZIUA CEA MARE A LUI ALAH

Sănătate, poate, dar inima bună cine ştie când va aduce-o Domnul înapoi lui Savu Pantofaru!

Savu era cizmar, fiu de cizmar. Tatăl său, Anghel, îi lăsase moştenire această meserie, prăvălia din târg, casele bătrâneşti şi un caracter cumpănit şi domol. Măică-sa, Raliţa, sora lui moş Pantilie, fusese o femeie ageră şi bărbătoasă, o „haiducă“ – precum apuneau despre ea rudele şi cunoscuţii. Dar Savu semăna lui Anghel, cel cu pasul mic şi socotit. Cizmarul trimisese pe fiul său să înveţe ceva carte la şcoala ce se deschisese atunci, dar

mai temeinic îl pusese să învețe meșteșugul său cizmăresc, „brățară de aur“ la mâna dreaptă.

Părinții lui Savu se mutaseră de timpuriu la cele veșnice, fără alt moștenitor decât Savu. Moș Pantilie și mama Slamna, rude de aproape, au rămas pe lângă Savu, epitropi și părinți, în locul celor adormiți.

Cizmăria lui Savu mergea destul de bine. Savu, deși tânăr, avea cuvântul statornic și obraz ca de negustor mare. Nu i-a lipsit nici norocul. Când a fost vorba să înceapă războiul, și armata a avut nevoie de mii de perechi de bocanci și de cizme, Savu, care se ținea de roșii, a vândut toată încălțămintea din prăvălie și alta luată de pe la alți cizmari, pe aur zimțuit. Așa l-au găsit ziua de ieri, sosirea convoiului de prizonieri, întâlnirea cu Mutafu și neașteptatele întâmplări de astă-noapte.

Ivirea și vorba lui Nicolache Piua-Petri la început pare că i-au făcut bine, dar pe urmă l-au ațâțat și mai rău. Toate cuvintele arendașului de la Negara, toate icoanele pe care le sufla cu argint darul lui de povestitor năluceau acum în noaptea înfricoșată căzută deodată peste Savu.

A ieșit din odăița caldă, unde Piua-Petri rechemase Bosforul și Stambulul, și a început să cerceteze prin chilier și prin pivniță. Îi trebuia un sac mare, din acele în care îi soseau sulurile de toval, și o rangă de săpat în pământ găuri pentru stâlpi. Le-a găsit, a înfășurat ranga în sac, le-a pus deoparte și a început din nou să se plimbe prin chilie. La ora cinei, a spus că nu i-e foame și a plecat, cu ranga sucălită în sac, lăsând vorbă că se duce la prăvălie și că va veni acasă mai târziu.

S-a dus cu adevărat, dar a luat-o pe din dos și a intrat în prăvălie fără să fi întâlnit pe cineva. Ucenicii lui, afară de unul singur, plecaseră. Prăvălia avea, ca mai toate celelalte din târg, o odaie încăpătoare spre strada mare și

două trei în fund, mici, întunecoase şi cocoţate sub tavan. Camera din faţă, prăvălia propriu-zisă, era cu câteva palme mai jos ca nivelul străzii, iar din ea te urcai în chiţimiile din fund pe o scară cu cinci-şase trepte. Între camera principală şi „atelierul" unde lucrau ucenicii era un perete de geamlâc. De la tejgheaua din prăvălie „jupânul" vedea pe calfe cum băteau cuie la pingele, iar calfele vedeau pe jupân cum moţăia la tejghea, sau se tocmea cu muşterii.

Acolo sus, în odăiţe, erau grămădiţi cinci-şase lucrători şi toate sculele şi tot materialul (uneori iute de-ţi lăcrimau ochii) necesar meşteşugului. Jos în prăvălie, în rafturile suprapuse, stăteau şiruri lungi şi prăfuite de pantofi, de papuci, de iminei, de ghete cu elastic pentru muşterii mai subţiri şi de cizme cu armonică.

Savu Pantofaru pune pe calfă să tragă obloanele în faţă, să închidă uşa prăvăliei şi să se ducă acasă cu cheia în buzunar. El o să iasă prin uşa din dos. În seara aceasta, Savu nu-şi vede nici prăvălia, nici marfa lui de sute de galbeni. Stinge lampa de jos şi se urcă în atelierul cald şi greu mirositor. Aici se aşează pe scăunelul cu trei picioare, îşi pune coatele pe măsuţa scundă şi pătrată – printre cuie, sule, cleşte, cuţite, raşpile şi borcanele cu pap – şi aşteaptă să se potolească zgomotele târgului.

Pe aproape de miezul nopţii, ia sacul cu ranga la subţioară, bagă în buzunar o cutie cu chibrituri şi o lumânărică şi iese pe uşa din dosul prăvăliei. Târgul s-a culcat de un ceas. Frigul s-a mai muiat, şi acum ninge liniştit fulgi mari ca nişte fluturi. Nici ţipenie de om. Într-o cârciumă cu obloanele lăsate, mai încolo, în dosul târgului, câţiva cheflii petrec cu lăutari. Savu, obidit şi plin de năduf, se gândeşte: „Aşa făceam şi eu aseară şi mi-a dat petrecerea pe nas!"

El merge pe ocolite spre curţile bisericii Sărdăreasa şi spre paragina de lângă biserică. Ninge tihnit şi nu se aude nici măcar lătrat de câine. Ajunge lângă ferestrele cele oarbe şi înecate de zăpadă şi caută să se îndrepteze. Aici, în fereastra asta, s-a aşezat Mahmud! Savu se apleacă în deschizătura diformă şi începe să-şi adâncească braţele în omătul făcut troian. După câteva dibuieli, dă de vârful unui papuc. Îl râcâie de zăpadă, îl pipăie! Papucul e spart şi prin el simte – ieşite afară – nişte degete mai reci ca nişte ţurţuri de gheaţă. Prin trupul lui Savu, prin inima lui, fiorii acestei atingeri trec cu descărcare zguduitoare! Foc şi gheaţă laolaltă are în braţe, are în ceafă şi în obraji! Dar Savu, zdrobit de căinţă şi de apropierile unei mile nesfârşite, nu-şi trage mână înapoi. Cât de smerit, cât de îngheţat, cât de fără plângere şi fără pâră e acest bot de papuc, cu piciorul lui cu tot! Dar dincolo de el, în sfânta dreptate, la scaunul judecăţii celei nevăzute: câtă dojană şi câtă osândă!... Savu ţine în mâna lui fierbinte, prinsă de friguri, papucul şi degetele care încep să se lipească.

Pantofarul potriveşte la loc zăpada scormonită şi porneşte înainte. Iese în câmp şi o ia spre cimitirul de sub deal. Acolo, într-un ocol de salcâmi odihnesc părinţii lui, Anghel şi Raliţa. Savu sare peste şanţul înecat de zăpadă al cimitirului şi păşeşte, băgător de seamă printre crucile de la căpătâiul adormiţilor.

Părinţii lui Savu au în pământ bolţă de zid. Odihnesc unul lângă altul în coşciugele lor. Savu a făcut mormânt zidit şi larg ca să aibă loc şi el, când i-o veni ceasul. Ajunge la mormânt şi scoate ranga din sac. Colo e troiţa, acoperită cu şindrilă, şi acolo sunt capetele; dincoace sunt picioarele. Savu începe să sape cu ranga.

Ninge des şi ninge liniştit. Un vis cu cortine de omăt la suprafaţă şi cu cuptoarele arzătoarei remuşcări la fund!

Savu ajunge curând, cu ranga lui de fier, la bolta de zidărie! Aici, în partea dinspre răsărit a mormântului, el sapă o groapă adâncă, atât cât îi trebuie ca să poată să scoată din peretele vertical o duzină de cărămizi. Îi trebuie o deschizătură în mormânt şi o face pe la picioarele celor adormiţi. Scoate încet, cu luare-aminte, cărămidă după cărămidă şi potriveşte o gaură rotundă, prin care ar putea să intre un om de-a buşilea.

Acum se domoleşte în el năvala de uriaşă energie care i-a înzecit puterile. Savu rămâne ghemuit la ferăstruica deschisă. Îşi face semnul sfintei cruci, aprinde lumânărica şi priveşte în mormânt. Coşciugele de stejar stau unul lângă altul, ceva mai scofâlcite şi mai spălăcite decât în zilele de înmormântare.

Savu se ridică, îşi şterge pâraiele de năduşeală de pe faţă cu sacul pe care l-a adus, îl pune apoi pe grumaji ca un tartan şi iese din cimitir. Se opreşte locului, ascultă, merge câţiva paşi, iar se opreşte... Nimic decât noaptea lină, rece, în care cad de sus fulgi largi şi obosiţi.

Ajunge la fereastra din paraginä şi caută iarăşi în zăpadă papucii lui Mahmud. Se urcă pe fereastră, apucă amândouă gleznele turcului şi-l trage încet afară din nămete. Mahmud intrase în zăpadă, puţin încovoiat, ca un hanger în teacă. Mâinile lui au înţepenit fără spasm. O mască de zăpadă întărită acoperă faţa turcului. Barba şi mustăţile i s-au împletit cu ghimpi de gheaţă. Cealmaua i-a rămas în cap, prinsă de sângele şi de creierii înghetaţi...

Savu desface gura sacului, împinge pe Mahmud în sac, cu capul înainte şi, după ce sacul l-a înghiţit până dincolo de încălţăminte, Savu leagă sacul şi-l ia în spinare. Nu e mai greu ca un sul de toval din cele mari.

Peste omătul răvăşit, din casa părăsită, peste urmele lui Savu în cimitir, peste pământul răscolit şi bătătorit la

loc, de la mormântul lui Anghel şi al Raliţei, ninge greu, ninge bogat... Ninge, ca într-o prăpastie sufletească, nădejdea psalmistului: *„Stropi-mă-vei cu isop, şi mă voi curăţi, spăla-mă-vei, şi mai vârtos decât zăpada mă voi albi"*...

VI. ÎNTRE VIAŢĂ ŞI MOARTE

A doua zi, Savu Pantofaru nu s-a mai sculat din pat. Nu s-a sculat nici a treia zi, nici după treizeci de zile... Un cort negru, cu rare fâlfâiri de lumină, s-a lăsat peste lumea lui sufletească. O boală lungă, soră cu moartea, l-a ţinut, în călduri mari şi în aiureli, până pe la Întâmpinarea Domnului. Erau zile când nu deschidea ochii deloc şi nu mai ştia ce e pe lumea aceasta. Erau zile când se ridica din aşternut, cu ochii de sticlă, cu părul vâlvoi, fără nici o amintire despre regulile cuviinţei şi ale goliciunii trupului, şi – cu totul aiurea decât acasă la el şi în ţesătura vieţii lui de până aci – vorbea lucruri de pe altă lume, care dădeau fiori babei Slamna.

Sărbătorile Crăciunului şi ale Anului Nou au trecut învăluite şi necunoscute pentru Savu; au trecut amărâte cu prisosinţă pentru cei doi bătrâni care îl păzeau. Nimic din gândurile, din preocupările negustorului sau din treburile zilnice ale prăvăliei nu mai avea drumul cel obişnuit spre cugetul lui Savu. Căzuse într-un fel de jumătate moarte, şi câteva rude, câţiva prieteni veniţi să-l vază îl priveau muţi şi jalnici – ca pe Iov cel plin de bube, amicii lui din *Biblie*. La câte trei-patru zile, părea că îşi aduce aminte de el însuşi şi de chipurile triste de lângă patu-i. Dar şi atunci vorbea şi cerea lucruri năzdrăvane, care

arătau că el este pe alte tărâmuri şi că vorbeşte cu duhurile, nu cu cei de faţă.

În conştiinţa pantofarului boala se întinsese pustie şi pustietoare ca o Sahară. Îl furase cineva şi-l ţinea zile întregi în întuneric. Popoarele nebuneşti şi dogoritoare care treceau peste el şi peste înţelegerea despre sine însuşi – ca un pârjol peste o mirişte – se năşteau parte din fermentaţia trupului molipsit, parte din fermentaţia conştiinţei greu împovărate.

Într-o vreme şi într-o burgadă semibarbară, unde termometrul nu exista decât, poate, în trusa medicului de plasă, Savu Pantofaru s-a perpelit o lună întreagă, arş în cuptorul fantastic al febrei tifoide şi al obsesiunilor răzbunătoare.

Veneau peste el spaime fără nume şi fără număr. Veneau peşte el berbeci uriaşi ca nişte maluri. Veneau cohorte întregi de nebuni scăpaţi din balamuc, care urlau, se călcau şi se muşcau între ei, dar fugăreau pe Savu până când îl prindeau şi-i înfigeau sub ţeastă unghii încovoiate ca secerea. Veneau înspre Savu nouri grei şi perne uriaşe, desfundate, cu un puf fierbinte şi puturos în care Savu se afunda până se îneca. Veneau urlete, bubuituri, chiote şi mii de căruţe, grele, ferecate, care huruiau pe creştetul lui ca pe podul Vezii...

Mai târziu, aceste năstruşnicii ale creierilor arşi la 40° începură să fie tăiate periodic şi învârstate de o viziune, aproape mereu aceeaşi, care năştea din oul întunericului şi ajungea apoi să umple lumea întreagă... Savu nu mai era... Dar dăinuia, undeva, un cuib întunecos şi inimic, care nu-l uita şi nu-l ierta pe Savu, şi această neagră duşmănie îl zămislea din nou pe Savu spre bătaie şi chinuri... Savu începea să existe într-o arătare care nu era el, dar care îl privea numai pe el. În stepă, în soare, undeva

unde îţi crăpa limba de sete, undeva unde şira spinării era articulată din cărbuni aprinşi, stătea întins pe spate, pustiu şi monstruos, nu ştiu cine, cu capul invizibil.

În jurul lui, din cerul de spuză, se clătinau deodată şiraguri lungi de corbi. Cădeau spre cel culcat pe spate ca nişte tăciuni spulberaţi şi ajungeau lângă el: corbi şi ciori... Şi din aceste păsări ce se scuturau din incendiul de sus, una singură ştia cine este cel întins şi mort. Şi corbul ştiutor al tainei se lăsa pe pieptul umflat cât o movilă, îşi vărsa pe el rubinele ochilor şi croncănea ritmic şi sinistru: „Mah-mud!... Mah-mud!... Mah-mud!"...

Alteori, cel ce acoperea cu leşul lui toată faţa pământului şi suprima diversitatea vieţii şi înţelesul existenţei începea să se mărginească, la cap, cu o cascadă de spume, la picioare, cu nişte papuci înalţi ca nişte turnuri, din ale căror boturi căscate degetele ieşau ca nişte elefanţi traşi în ţeapă. În cele două coaste, leşul începea să se mărginească cu oceanul. Şi leşul se înfrăţea cu noianul apelor, şi o ciocăneală surdă pornea din ape, şi leşul ajungea o corabie cu prora stranie care plutea spre ţărmuri viermuitoare. Şi el, Savu, deşi nu era nicăieri, era totuşi aci, lângă papucii lui Mahmud – prora corăbiei – şi aştepta, cu moartea în inimă, apropierea de ţărmul ţicsit de lume. Şi corabia intra în portul plin de zbierete şi de energumeni... Căci toată această lume striga, urla, bubuia: „Mahmud! Mahmud! Mahmud!"... Şi tot aşa striga şi altă lume zbucnită deodată din sânul corăbiei şi care alerga furioasă şi cu scule de cizmărie în mână, ca să caute şi să prindă pe tainicul, pe nevăzutul ucigaş, dar totuşi aci, în corabie şi ipostatic cu ea!...

Apoi Savu cădea iar în peşteri succesive, diforme, contractate, fierbinţi şi strâmte, prin care Savu trecea, cu capul în jos, ars de sete şi ars de spaimă. În câteva rânduri,

ceva din Savu cel cu experienţă şi cu memorie a trecut ca o searbădă catenă ordonată, prin castelul prăjolit de zeiţele nebuniei. Gândul că va muri i-a adus înainte mormântul lui Anghel şi al Raliţei şi pe Mahmud, cel ce odihnea lângă coşciugele din boltă. Atunci a început să spună babei Slamna:

– Să nu-l scoateţi pe Mahmud de acolo!... Pe mine să mă puneţi alături ea... Este loc destul şi pentru mine...

Mama Slamna îşi făcea cruce şi se jelea:

– Culcă-te, Savule maică... Ce ţi se năluceşte ţie?... Ce Mahmud, ce tătari ţi-au luat locul şi tu nu vrei să-i gonim?...

Mama Slamna, mama Uţa preoteasa şi toate doftoroaiele din târg s-au întrecut una pe alta în descântece şi în leacuri. I-au descântat lui Savu de ochi vrăjmaş, de ceasul rău, de întâmpinate, de călcătură în cel spurcat. I-au fiert şi i-au dat să bea zeamă de pietricele roşii, l-au uns cu seu de câine, i-au pus la gât felurite boldoaşe, l-au oblojit, i-au mestecat fel de fel de ceaiuri; l-au băgat în băi de tărâţe, de foi de nuc şi de floare de fân. Unele din aceste practici aveau, poate, înţelesul şi puterea lor, dar trebuiau urmărite cu stăruinţă, şi bătrâna era năucită de mulţimea leacurilor şi a părerilor auzite.

Învălmăşagul acesta de doftori şi de doftorii ţinea boala pe loc. Savu stătea fără simţire, doborât în pat, descărnat şi dogoritor. Baba Slamna, tot ascultând pe vindecătorii târgului, n-a uitat nici biserica şi rugăciunile ei. A trimis vorbă şi plocoane pustnicului Silvestru, de la schitul Negara, a plătit liturghii şi molitfe părintelui Năstase. Şi fiindcă Dumnezeu zăbovea să tămăduiască pe Savu, bătrâna se hotărâse să facă bolnavului şi Sfintele Masle.

Savu bolea de moarte în odăiţa lui înăbuşitoare. Sudori reci îi năclăiau fruntea şi obrajii. Limba i se învârtea în gură, arsă şi cafenie, ca un „trandafir“ la grătar. O spuzeală roşie, ca mii de pişcături de purece, îi ieşise pe piept şi pe spate. Căldurile care urcau la cap erau atât de mari, încât bietul Savu era aci nebun (că paznicii de lângă el trebuiau să-l adune în braţe din tindă şi de sub pat), aci neştiutor şi nevinovat ca un viţel, care n-are nici o cuviinţă şi nici o ruşine pentru întâmplările lui fireşti.

Tot târgul a aflat că Savu zace greu bolnav şi cercetătorii s-au înmulţit. Fiecare întreba pe cei din casă dacă au chemat pe cutare babă de la Peret, pe cutare moş descântător şi vraci de la Papa, pe cutare moaşă doftoroaie de la Dulceanca... Nicolache Piua-Petri a întrebat într-o zi, la cafenea, pe prietenii care îi vorbeau de Savu şi-l compătimeau:

– De ce nu daţi de veste doctorului Cloajă?

Nimeni nu se gândise la aşa ceva! Cineva dintre cei ce-şi luau cafeaua i-a spus lui Nicolache că doctorul Cloajă – împovărat cu două plăşi din judeţ – va veni în Ruşi a doua zi.

Doctorul Cloajă era doctor venit de peste munţi, învăţase la Pesta şi la Viena şi era pasăre fără pereche pe meleagurile noastre. Nu se potrivea în concepţii şi în practica meşteşugului doftoricesc cu nici unul dintre puţinii confraţi dintre Piteşti şi Turnu-Măgurele. Unii credeau că e un empirist, mai mult sau mai puţin şarlatan. Alţii credeau că a fost doftor de cai şi că, prin abuz şi fraudă, a început să doftoricească pe oameni. Ciudăţia lui cea mare e că nu dădea medicamente şi nu scria reţete. Iar când scria, scria numai – ca să nu uite bolnavul – scăldături, ceaiuri, ce să mănânce, ce să nu mănânce.

Totuşi, bolnavii pe care îi tămăduia nu erau puţini şi, deci, o bună mărturie că acest doftor răzleţ ştia ce face.

Nicolache Piua-Petri, care venise în Ruşi pentru câteva treburi şi pentru un inevitabil chef cu lăutari, s-a întâlnit a doua zi cu doctorul Cloajă şi i-a vorbit de Savu:

– Hai, doctore, să-l vedem. E păcat să moară omul cu zile. Zice că arde ca un cuptor şi aiurează... Nu mai are privire omenească, nu mai cunoaşte pe nimeni, nu mai are nici simţul nevoilor dobitoceşti...

– No, că eu n-am căzut în târgul ăsta, acum, întâia oară... De ce nu m-au chemat? Auzit-au doar şi ei de doctorul Cloajă... Şi apoi cum vom „mere“ nechemaţi?...

– Te duc eu, ca prieten al lui Savu, pe socoteala mea.

– No, atunci să „merem“...

Era o zi luminoasă de iarnă. Cerul iertător, albastru, învelea lumea albă şi pocăită. Scânteia zăpada pe acoperişuri şi era de-abia atât de frig ca să nu înceapă străşinile să picure. Au plecat amândoi de la cafenea şi au pornit spre casa lui Savu Pantofaru.

Doctorul Cloajă era scund, îndesat, puţin cam pântecos şi cu cizme care îi veneau până la vintre. Pe deasupra, purta un cojocel galben, şi în cap, o caschetă muscălească. Au intrat în odaia lui Savu, dar i-a izbit deodată în faţă o căldură, o duhoare puternică să dărâme pe Goliat! Savu zăcea inconştient şi sufla ca un foale.

Doctorul Cloajă s-a oprit în prag, cu mâna la nas.

– No, de-acuma eu mi-s doctorul Cloajă. Să iasă afară de aici tot natul şi să-şi ia cojocul în spinare.

După ce au ieşit din odaie baba Slamna şi cu ajutoarele ei, doctorul a deschis toate uşile, a deschis şi fereastra şi a întins peste Savu un cearceaf. Piua-Petri, care urmărea curios şi admirativ pe doctor, îl întrebă discret:

– Nu e primejdie de răceală?

– Apoi, dragule, dacă n-a murit el până acum, nu mai moare de aci înainte.

A trecut apoi în odaia de peste tindă şi a chemat pe mama Slamna.

– Ascultă, bătrâno, ai în casă vreo butie desfundată, vreo putină de murături?

– Am, domnule doftor, da' sunt toate prinse...

– No, atunci aveţi vie? Aveţi vreun teasc pentru struguri?

Piua-Petri interveni:

– Adică un jgheab pentru călcat strugurii, mamă Slamno...

– Avem, măiculiţă.

– Aide, să-l vedem.

Doctorul se duce după babă în şopronul din curte şi vede teascul – larg, în bună stare şi adânc destul să se poată ascunde în el doi oameni culcaţi.

– No, e bun. Mătuşo, să-mi scoţi teascul de aici, să mi-l speşti, să mi-l speli bine şi să-l astupi cu un cep înfăşurat în cârpă ca să nu curgă.

Apoi doctorul se dezbracă, se suflecă, se spală şi vine la Savu. Îl cercetează, îi priveşte limba, îi apasă pistruile roşii de pe trup, îi frământă pântecele, îi dibuieşte şi-i măsoară splina.

– Acu să-i pun şi gradul... deşi spun pe deasupra că puţin îi lipseşte ca să nu arză cu flacără.

Pe când casnicii spală şi pregătesc jgheabul, doctorul ia un ştergar, îl umple cu zăpadă, îl face colac şi vine de-l împleteşte pe capul lui Savu. Peste câteva minute, Savu începe să suspine şi să mişte pleoapele.

No, că e semn bun!

Doctorul așează jgheabul în tinda aerisită și răcorită și pune să-l umple pe jumătate cu apă căldicică. Iar când porunca fu împlinită:

– Acum, săpun, un ciorap de lână și toți în jurul meu.

Luară pe Savu gol și moale ca un mânzat înjunghiat și-l băgară în jgheab.

– Eu îi țin capul în cealmaua asta cu zăpadă și voi spălați-l și frecați-l.

Când baia fu gata, doctorul spuse:

– L-am spălat pe dinafară! Acum trebuie să-l spălăm și pe dinăuntru... Băgați-l în cearceaf și treceți-l în odaia de alături până când voi aduce de acasă ce-mi trebuie.

Doctorul refăcu patul bolnavului. Aruncă salteaua de lână și puse în locul ei o velință îndoită, aruncă pernele de puf și apoi doborâ și perdelele de la fereastră.

Nicolache Piua-Petri se plimba pe-afară și fuma. Doctorul Cloajă porunci din nou:

– Spălați bine teascul, opăriți-l încă o dată și umpleți-l, tot pe jumătate, cu apă rece de la fântână. Până când mă voi întoarce eu, găsiți-mi o căldare mare, spurcată. Și nu mai faceți nimic! Ține-ți numai ștergarul cu zăpadă la cap.

Cei doi amici plecară. Pe drum, doctorul îi spuse lui Piua-Petri:

– No, e lung să-ți tîlcuiesc ce ai văzut... Eu sunt învățăcelul unei școli medicale neînțelese și prigonite. Sunt doctor ca toți ceilalți, am patalamaua ca și ei, dar lecuiesc altfel decât ei. De aceea nu prea trăiesc bine cu confrații și cu mai-mărimile de la București... Savu e bolnav de tifos abdominal. Mai am câțiva bolnavi la fel, câțiva soldați și câțiva prizonieri. E o boală de la Plevna, și cu toate că aceștia au un tifos special – Flecktyphus – totuși, tratamentul se apropie. Am să-l bag pe Savu în apă rece până când i s-or limpezi mințile. Îmi pare rău că nu

ştii nemţeşte, căci ţi-aş da să citeşti lucruri interesante... Acum vreo douăzeci de ani, la Praga, tot pe vreme de iarnă, un tific zăcea sus, în etajul unei case înalte, şi pe sub ferestrele casei trecea râul Moldau. Bolnavul, într-un acces de delir, se aruncă de pe fereastră şi cade drept în apa râului, rece ca gheaţa. Nu s-a înecat. Curentul l-a dus devale. Au sărit oamenii, l-au scos şi l-au dus acasă. Urmarea: a doua zi bolnavul de tifos s-a făcut sănătos! În războiul de la 1866, dintre austrieci şi prusaci, un doctor prusac trata pe tificii dintr-un lagăr de prizonieri cu câte trei băi pe zi, făcute în râul rece care trecea prin lagăr. Acum iau tot ce-mi trebuie şi mă duc la Savu să-i descarc maţele şi să-l spăl şi pe dinăuntru. Să vii deseară şi să-l vezi întors acasă din Kukusheim, unde a fost până acum...

Doctorul Cloajă s-a întors lângă bolnav, a executat riguros şi repetat şi spălătura interioară şi a început apoi să-l moaie pe Savu, cu cearceaf cu tot, în trocul cu apă rece. În câteva ceasuri, cu ochii la termometru, doctorul l-a trecut de câteva ori prin baia miraculoasă.

Savu a înviat! I s-a umanizat privirea, a recunoscut pe cei din casă şi a recunoscut şi pe doctor. Piua-Petri a venit, după cuvânt.

– Îl cunoşti, domnule Savu?

– Cum de nu, e dom' Nicolache.

– No, domnule Savu, să-i mulţumeşti domnului Nicolache că ţi-au venit minţile la loc! Acum să trăim ca fraţii, dar să ne socotim ca saşii. Munca mea pe ziua de azi mi-a plătit-o domnul Nicolache. Sunt mulţumit. Da' să ştii că nu e destul numai o zi de tratament!... Măcar că tot ce ţi-am făcut a fost sub ochii tuturor, nimeni nu va putea să ducă, mâine, coarnele plugului aşa cum le-am dus eu. Vrei să viu şi mâine şi poimâine şi să te salt cu totul din nevoie?

– Mai întrebi, domnule doctor?

– Apoi bine, atunci să-ţi spună domnul Nicolache cât mi-a plătit ziua şi să-mi plăteşti la fel câte zile voi sta cu dumneata.

– Aşa să fie, domnule doctor!

– Fain!... Bătrâno, să fierbi, până mâine, cinci ocale de prune uscate cu zeamă multă şi să le pui pe urmă la răcit. Să-mi cauţi, în acelaşi timp, şi o oca de miere stoarsă. Până mâine, să nu-i daţi bolnavului să bea decât apă din sticlele pe care le-am adus eu. Va să zică, până mâine: zăpadă la cap, foc puţin în sobă şi fereastra deschisă. Dacă s-o aprinde iar la faţă şi o începe să aiureze, să veniţi să mă chemaţi. Vă las. Noapte bună, domnule Savu! Servus, domnule Nicolache!

VII. O OGLINDĂ CARE VEDE DEPARTE

În zilele următoare doctorul Cloajă a venit regulat, dar chiar din a treia zi i-a spus lui Savu, deschis şi cinstit:

– No, te-ai făcut bine. Vei fi slăbănog încă multă vreme şi vei sta în casă ca un sticlete în colivie, dar nevoie de mine nu mai este. De mâine încolo, cât voi mai veni, îmi vei plăti pe jumătate...

Într-o zi pe la mijlocul lui februarie, pantofarul, după ce revenise printre oamenii teferi, cu griji, cu treburi şi cu prăvălie, îşi aduse aminte de grădina lui, cu lac în fund, şi porni ca s-o cerceteze. Se simţea că iarna îşi strânge cortul şi că primăvara stă să vină. În soarele după-amiezii, crengile copacilor îmbrăţişaţi aruncau pe zăpada subţiată o broderie de umbră, capricioasă, nedescurcată, cu lipsuri mari pe ici, pe colo. Lacul din fundul grădinii mai păstra pe margini un tiv albăstrui de gheaţă, dar în mijloc

era despovărat, străveziu până în fund şi înfiorat de pulsul izvoarelor ascunse. O dumbravă pitică de brădet creştea în profunzimile de viu cleştar şi făcea, în cadrul gol şi alb al lui februarie, poartă ca din poveşti spre primăveri fără de moarte, spre ţări dorite sau visate şi spre tainele care înfloresc atât de felurit, de la inimă la inimă.

Savu Pantofaru se opreşte lângă lac şi se aşează, în soare, pe o bancă intrată cu un picior în apă. Îşi pune un cot pe spătarul băncii şi pumnul sub bărbie. Aşa cum stă, chipul tot i se răsfrânge în lac, printre crengile desfrunzite, şi printre cei dântâi nori, pe cer albastru, care prind să vestească primăvara. Se vede bine ca într-o oglindă... Săptămânile de boală au pus pe obrazul lui o pecetie nouă. Din chipul aproape rotund, îmbujorat şi copilăresc pe care-l avea, a ieşit un obraz prelung, brăzdat de suferinţă şi dospit în gânduri. Nasul i s-a făcut mai mare, ochii mai adânci şi gura strânsă şi rezervată. Înainte, Savu, pentru privitorul destoinic să citească în pergamentul unei fizionomii, părea un negustor de treabă, cu gândurile la tejghea, la meseria lui, acasă şi, de câteva ori pe lună, la biserică. Acum Savu arăta ca un om duhovnicesc. Privirea lui ajunsese lăuntrică şi adâncă. Trăsăturile feţii lui ieşiseră din grăsime şi din mediocritate şi aveau arcuri dureroase şi inteligente. Din cizmarul cumsecade, tihnit şi uşor nerod ieşea acum – în faţa apei şi a zilelor viitoare – un om intim săpat şi şlefuit de dalta suferinţelor tăinuite. Savu priveşte imaginea din lac... E spânatică, liniştită şi... *dincoace* de vâltoare... Cealaltă era încadrată în turban şi în barbă arămie, iar vâltoarea era aci, setoasă, neiertătoare! Şi vâltoarea aceasta era în inima lui Savu... Bietul Mahmud!... Stătea, cu ochii aproape închişi, secerat de boală, sleit de puteri şi – precum s-a dovedit pe urmă – cu imineii plesniţi de atâta drum...

Şi toată lumea era pornită spre îndurare. Iorgu Mutafu, chiar şi el, înăsprit de război şi de privelişti crude, se gândea să-l scape pe bietul turc şi să-l dea pe nişte mâini milostive. Dar el, Savu, n-a voit! Cu o lovitură la cap, l-a răsturnat pe sărman în vâltoare!...

Dacă nu se amesteca Savu, turcul era să ajungă la spital, doctorul Cloajă l-ar fi văzut, şi Mahmud scăpa de lungoare, precum a scăpat el însuşi. Şi acum Mahmud şi-ar fi venit în fire, ar fi aici în târg, ar fi învăţat două-trei boabe româneşti şi ar fi aşteptat şi el, ca toţi ceilalţi, împăcarea împăraţilor şi întoarcerea la vetre. Dar Savu s-a pus de-a curmezişul! Departe, cine ştie unde, la ţărmul mării, acum, în ceasul ăsta, când soarele înfioară, prin pătura de omăt, măruntaiele pământului, cadâna lui Mahmud şi copilaşii lui privesc în zarea apelor şi pândesc coşurile vapoarelor aducătoare de veşti... Vor începe să vie vitejii de la Plevna. Prizonierii liberaţi vor începe să pogoare din corăbii, bărboşi, îmbătrâniţi şi cu hainele peticite. Dar Mahmud nu va pogorâ deloc. Copiii şi soţia lui vor umbla plângând pe la pragurile celor întorşi din robie şi vor întreba de ce n-a venit şi Mahmud...

Şi acesta, care se vede aci, în apa înfiorată, singur ştie unde e Mahmud! Singur ştie cum a ajuns Mahmud acolo unde este şi singur poartă pe suflet, astăzi, piatra de moară a acestei înfricoşate taine!

O lacrimă alunecă din ochii lui Savu şi cade pe banca bătrână, în raza soarelui, atât de bun, atât de împăciuitor! Cine îi spune lui Savu care e ţara, unde este satul ori târgul şi care este casa lui Mahmud!... Ar porni acum pe jos, până acolo... Ar ajunge în piaţă, ar găsi un tâlmaci şi s-ar duce la Mahmud acasă: „Nu-l mai aşteptaţi pe Mahmud. Nu mai vine. M-a trimis pe mine, în locul lui. Voi fi robul

vostru. Voi aduce apă, voi tăia lemne, voi învăţa să vă gătesc bucate turceşti, voi lua pe copii în cârcă şi-i voi plimba prin grădină... Voi învăţa limba voastră, voi răbda de foame, la frig, la palme... şi, dacă veţi găsi cu cale, voi răbda să-mi tăiaţi şi capul! Numai primiţi-mă să vă slujesc, să vă port de grijă şi să vă iubesc în locul lui Mahmud!"...

S-a gândit de câteva ori, la lumina rarelor fulgere care mai luminau în noaptea boalei lui, s-a gândit la moarte şi la judecata care-l aşteaptă... Dacă Dumnezeu i-a dăruit iarăşi sănătatea, Dumnezeu are cu el o deosebită socoteală. Să-l fi chemat numaidecât, după uciderea lui Mahmud, ar fi fost amar şi vai de sufletu-i!... Dar cerescul stăpân s-a răzgândit; l-a trimis înapoi la viaţă şi la ispaşă. E gata s-o înceapă! Şi cum s-o înceapă altfel decât cu prima treaptă: spovedania în faţa unui duhovnic? E creştin, din părinţi creştini, a făcut un păcat mare: a omorât un om. A fost ceasul rău, a fost fumul beţiei, a fost ispită de la Cel Viclean, a fost sângele strămoşilor care cerea răzbunare... ce ştie un prost ca el? Savu, care se ţinea de creştin şi de om milostiv, a căzut în păcat de moarte: a luat zilele unui om! S-a născut în credinţa creştină şi urmează legea lui Iisus Christos, deşi n-a avut, până acum, niciodată gândul să cerceteze singur această lege şi să citească sfintele ceasloave... A fost şi e mereu unul din grămadă, prost şi necărturar... Dar a dat peste el un păcat greu şi nesuferit... Trebuie să-şi caute astâmpărul inimii şi să dea ispaşa pe care îi vor cere-o!... Atâta înţelege şi atâta stabileşte Savu Pantofaru, acum, pe marginea vâltoarei evitate, dincoace de moartea ocolită, când soarele pieziş de iarnă destăinuieşte brădetul viu din lac şi face, din suprafaţa lui, oglinda oscilaţiilor conştiinţei...

VIII. SINDROFIE TEOLOGICĂ LA PĂRINTELE NĂSTASE ACASĂ

Cu toate că vremea se muiase pe la sfârşitul lui februarie, la începutul lui martie a fost din nou un crâncen iureş de zăpadă. În ziua de 6 martie, pe câmpia Munteniei viscolea, ca după căderea Plevnei, cu trei luni mai înainte. Aflase toată lumea, aflaseră ostaşii, care aşteptau cu arma la picior, că pacea între ruşi şi turci s-a iscălit, la San-Stefano. Dar pentru noi românii pacea venea nu cu ramura de măslin, ci cu creanga de măcieş. Protectorii creştinătăţii ne răşluiau trei judeţe basarabene şi vorbeau să ne dea Dobrogea – dacă vom fi cuminţi şi nu-i vom irita.

Aceste mari întâmplări europene ajungeau, prin zvon şi prin *Românul*, şi în cârciuma lui Vancea şi în cafeneaua lui Mavromati... Dar Savu Pantofaru le afla cel din urmă, fiindcă după ce se sculase din pat, se arăta rar de tot prin târg. La biserică se ducea mai regulat ca înainte, şi în ziua de Buna Vestire s-a întâlnit la biserica părintelui Năstase cu Iordan Ostreanu şi cu domnul Ţigle grefierul.

Iordan Ostreanu învăţase seminarul fără să-l isprăvească. Băutura şi viaţa lui deşucheată îl făcuseră neom la treizeci de ani. Orbise şi damblagise. Dar, odinioară, în seminar, avusese o voce caldă şi dramatică, pe care o căuta acum la stranã, în răspunsurile Sfintei Liturghii, cum ai căuta o pungă ascunsă şi nimicită în cenuşa unei case arse.

După slujbă, părintele Năstase pofti pe prieteni la sfinţia-sa acasă, să guste câte un pahar de vin şi câte o bucată de artos. Savu Pantofaru îl sprijinea pe Iordan. Domnul Ţigle discuta cu părintele Năstase dacă ruşii vor fi atât de neomenoşi şi de înşelători ca să ne jupoaie de cele trei judeţe.

– Vor să ne ia ochii cu ţinutul Tulcei şi al Kiustengei. Vor să ne ia creştini şi români şi să ne dea, în schimb, turci şi tătari.

Savu Pantofaru prinse cuvântul din urmă:

– Cine vrea să ne dea turci şi tătari, domnule Ţigle?

– Ia, împăratul Sfintei Rusii.

– Cum aşa?... întrebă Savu cu neaşteptat interes.

– Poi, n-auzi?... Ruşii cer înapoi cele trei judeţe de peste Prut şi ne îndeamnă să primim partea aia de sub gurile Dunării, limba aia de pământ dintre Dunăre şi Mare.

– Şi acolo sunt numai turci şi tătari?

– Or mai fi ei şi bulgari şi greci, dar temelia e turcească.

Casa părintelui Năstase era curată şi rânduită, ca un stup, dar fără nici un zumzet de copii, fiindcă preoteasa Smărăndiţa era stearpă ca Sara lui Avraam, iar părintele Năstase nu cuteza să nădăjduiască minunea unui fecior la bătrâneţe.

Savu Pantofaru se rugă de cucoana preoteasă să-l cinstească mai curând cu o ceaşcă de cafea decât cu vin, şi când sosi cafeaua – „mai bună ca la Mavromati!" – cizmarul deschise cu părintele Năstase o mare pricină teologică:

– Cinstite părinte, mult mă cutremur în inima mea când aud în biserică: *„Aştept învierea morţilor şi viaţa veacului ce va să fie. Amin"*... Mare taină! Ce spun cărţile bisericeşti: Învia-vor toţi morţii, care au murit de când e lumea, sau numai cei ce au crezut în Iisus Christos?

– Kir Savule, greu lucru mă-ntrebi!... Vor învia mai întâi fiii bisericii, botezaţi, spovediţi şi împărtăşiţi, dar vor învia, fără doar şi poate, şi toţi ceilalţi câţi au murit de la începutul lumii şi până la ceasul judecăţii...

Iordan Ostreanu, cel care a învăţat odată mai multă carte bisericească decât părintele Năstase, îşi aduce aminte de citiri şi de discuţii din seminar:

– A-a-a-şa, este, cin-cin-cin-stite părinte; de-de-de-aceea zi-zi-zi-cem... „pă-pă-pă-nă la o-o-ob-şteasca înviere"...

– Adevărat, aşa zicem în molitfa de la înmormântare: *„şi sufletul să se mute acolo de unde şi fiinţa şi-a luat, până la obştească înviere"*... adică până la învierea tuturor. De altă parte, tot la înmormântare, se zice, în *Sfânta Evanghelie: „Amin, amin zic vouă, că vine ceasul şi acum este când morţii vor auzi glasul Fiului lui Dumnezeu, şi cari vor auzi vor învia"*. Şi tot în *Sfânta Evanghelie* se zice, la judeţul cel înfricoşat: *„Când va veni Fiul Omului întru mărirea sa, şi toţi sfinţii îngeri cu el, atunci şedea-va în jeţul slavei sale, şi se vor aduna înaintea lui toate neamurile, şi îi va despărţi pe unii de alţii, precum desparte ciobanul pe oi dintre capre"*... Va să zică, se vor aduna înaintea lui toate neamurile de pe pământ, şi creştini şi necreştini, cum i-o găsi ceasul judecăţii.

– Înţeleg, cinstite părinte... Toţi vor învia şi toţi se vor înfăţişa ca la tribunal.

Domnul Ţigle grefierul, printr-o firească asociaţie de idei, dar fără pic de glumă ori de neîncredere, spune, cu ochii lui deschişi şi reci:

– Acolo să vezi dosare şi arhivă!

Iordan seminaristul, care e mai slab în credinţă decât toţi, nu vrea să admită această analogie:

– Do-do-domnule Ţigle, a-a-a-colo tri-tri-tri-bu-nalul e fă-fă-fă-ră arhivă şi fă-fă-fă-ră grefieri...

Savu, care-şi urmăreşte gândurile lui, pune altă întrebare:

– Doamne, cinstite părinte, la judecata viitoare, cei străini de Christos şi de biserică fi-vor oare osândiţi din capul locului, fără nici o întrebare şi fără nici o cercetare?

– Kir Savule, înţelepciunea dumnezeiască nu poate să fie mai prejos decât cea omenească. Nu putem să ştim lămurit cum şi ce fel, dar nimănui nu i se va face nici o nedreptate. Cei ce au trăit mai înainte de Christos, cei ce n-au auzit niciodată de *Sfânta Evanghelie*, cei ce n-au văzut niciodată sfânta cruce cu Domnul răstignit (fiindcă nici un apostol n-a putut să pătrundă în pădurile sau în gheţurile lor), unii ca aceştia vor fi judecaţi cu pogorământ. Dar ceilalţi cari au trăit lângă sfintele altare şi n-au întrebat niciodată ce este acolo...

– Dacă însă aceştia erau legaţi de altă lege, pe care o socoteau adevărată şi sfântă, din toată inima, şi erau gata să-şi dea viaţa pentru ea întocmai ca mucenicii noştrii din vechime?

– Ce să-ţi spun, kir Savule, toate legile celelalte trebuie să se sfârşească în Iisus Christos, precum toate râurile se sfârşesc în mare. Nu este iertat să rămână în drum şi să nu recunoască legea legilor...

– Aşa e cinstite părinte, dar ce ne facem, că nu toate apele ajung în mare, ci unele se fac bălţi închise, şi nu toate legile recunosc biserica. Una rămâne lege ovreiască, alta lege turcească. Şi acum eu stau şi mă întreb câteodată, în prostia mea, cuni va ieşi, de la judecata viitoare, ovreiul care a ţinut la legea părinţilor, sau turcul care şi-a dat viaţa pentru credinţa în Alah?

Domnul Ţigle, care trăieşte lângă cei ce împart dreptatea şi ştie ce este şi pravila veche, şi codul nou, ar fi de părere că judecata se va face după legea pretinsă de fiecare împricinat.

Părintele Năstase îşi goleşte paharul, surâde conciliant şi spune cu bun-simţ:

– Domnule Ţigle, într-o pricină ca asta ne găsim ca acei copii din poveste în inima pădurii fără de cărări... Să ne întoarcem acasă pe poteca însemnată cu cenuşă şi să nu ne îndoim nici o clipă că la judecata lui Dumnezeu dreptatea va străluci ca soarele. Toţi vom fi judecaţi cu dreptate. Cum, ce fel, după ce pravilă – o ştie judecătorul cel ceresc.

Savu se simţi mulţumit de socotinţa părintelui Năstase.

– Da, cinstite părinte, aceasta trebuie să fie încredinţarea noastră: la obştească judecată nimeni nu va fi nedreptăţit, nici turcul, nici ovreiul şi nici o altă lege.

Domnul Ţigle, care nu are multă înclinare către asemenea discuţie, aduce vorba mai întâi despre interpelarea din Cameră a lui Pake Protopopescu şi de răspunsul lui Kogălniceanu, ministrul de externe. Apoi, ca unul care citeşte zilnic *Românul*, spune grav:

– Mi se pare că lucrurile, în loc să se descurce, se încurcă şi mai rău. Englitera şi-a trimis corăbiile de război la Constantinopol. Ruşii au cerut turcilor să poftească pe englezi să se depărteze. Englezii au răspuns: stăm pe loc nemişcaţi, până când ruşii se vor căra din jurul dumneavoastră...

Dar tot acest vălmăşag de interese internaţionale, de poteci diplomatice şi de ţesături împărăteşti n-are nici o trecere în ochii pantofarului. Cel mult îl îndeamnă să scoată, din inima lui tainic preocupată, această întrebare:

– Cum s-o împăca, cinstite părinte, învăţătura pe care o auzirăm astăzi la biserică cu sângele vărsat de împăraţi în războelele dintre ei? Cum şi-o da seama împăratul Alexandru în ziua cea de apoi?

– Kir Savule, războiul pentru cruce are osebită pravilă. Nu cântăm noi în biserică: *„Biruinţă pravoslavnicilor împăraţi asupra celor potrivnici dăruieşte şi cu crucea ta păzeşte pe norodul tău"?*

Savu Pantofaru, fără să cuteze să măsoare prostia lui cu înţelepciunea părintelui Năstase, întreabă totuşi într-o doară:

– Iartă-mă, cinstite părinte, da' de ce pusnicul Silvestru, de la schitul Negara, zice că războiul este o urgie a iadului şi, ca să nu-l mai vază, s-a ascuns de astă-vară în fundul pământului?

– Ăla e călugăr, ăla e schivnic. Călugării şi călugăria merg pe alte căi, pe care noi nu putem să umblăm.

Iordan Ostreanu are, din zilele din seminar, urâte amintiri despre călugări. Este împotriva lor şi a precăderii pe care o au în biserică. Domnul Ţigle, care s-a întâlnit cândva pe la Giurgiu cu nişte călugări greci, este şi el rău dispus pentru cinul călugăresc:

– Călugăria o fi avut rostul şi folosul ei în vremurile vechi. Dar de atunci încoace lumea s-a schimbat şi călugăria a rămas ca un copac uscat.

Savu nu poate să spună pentru ce, dar crede în cugetul lui că aceşti prieteni, în frunte cu părintele Năstase, n-au cădere şi pricepere să judece călugăria şi pe călugări... Un sfânt ca schivnicul Silvestru cum poate să fie judecat de un părinte căldicel, pântecos şi cu nevastă, ca părintele Năstase?...

Îi mai era aminte lui Savu să întrebe încă un lucru:

– Când vin sanitarii şi culeg morţii de pe câmpul de război, îi îngroapă pe toţi, laolaltă?

Domnul Ţigle răspunde:

– Turcii cu turcii, ruşii cu ruşii, românii cu românii...

– Da' de pildă, cu turcii care au murit dincoace de Dunăre, prin meleagurile noastre, cum au făcut?

Aici răspunde părintele Năstase:

– Când au fost mai mulţi, i-au adunat pe toţi într-un ţarc. Când a fost numai câte unul, l-au îngropat afară, lângă gardul cimitirului creştinesc.

– Nu era mai bine într-un colţ din cimitirul nostru?

– Kir Savule, în cimitirul blagoslovit de biserică n-au loc decât cei botezaţi, spovediţi şi împărtăşiţi.

Savu ar fi voit să mai răspundă ceva... Dar se simte greu împovărat şi fără de cuvânt. Îşi înghite amărăciunea şi de el ştiuta lui vinovăţie şi se scoală cu ceilalţi ca să plece.

Dar Iordan Ostreanu, fără de veste, îi aduce o rază de lumină:

– A-a-a-ici poate să fie şi a-a-altfel... Cu-cu-cum zici când arunci ţă-ţă-ţă-rână în coşciugul mo-mo-mortului?

Părintele Năstase recitează:

– *„Al Domnului este pământul şi plinirea lui, lumea şi toţi cei ce locuiesc într-ânsa."*

– A-a-a-poi vezi!

Părintele Năstase începe să râză cu mare haz:

– Bravo, domnule Iordan! Va să zică mă rămăseşi! Când îţi spun eu că eşti mai cărturar decât toţi popii din Teleorman, bez Vlaşca şi Ruşciucul!

IX. ÎN CIMITIR A ÎNFLORIT LILIACUL

Era după Sfântul Gheorghe. Grădinile şi codrul se învestmântaseră în frunză nouă, şi cântăreţii primăverii se desfătau în ramuri. Savu Pantofaru mergea încet, dar statornic pe linia cea nouă de mişcare sufletească şi de purtare în lume pe care pornise de când se ridicase din

lungoare. Nu mai era negustorul cu încăpăţânări lungi la preţ şi cu trei noduri la pungă, cum fusese. Se învoia cu muşteriul mai degrabă, îşi plătea calfele mai bine şi dădea liturghii la toate bisericile târgului. Schimbarea aceasta nu supăra pe nimeni, fiindcă Savu nu avea nici nevastă, nici copii şi nimeni nu putea să-i bage vină că nu mai strânge bani, precum strângea. Dar erau alte părţi din felul cel nou al pantofarului care puneau pe oameni în mirare şi le dădeau de vorbă. Savu, cel ce până aci nu avea nici un gând deosebit în cap şi nu ştia şi nu poftea decât ce ştiau şi ce pofteau toţi târgoveţii din Ruşii-de-Vede, acum te uimea şi te zăpăcea cu fel de fel de întrebări şi de năzăreli, nepotrivite cu meseria şi cu prostia lui de mai-nainte.

Cei câţiva oameni inteligenţi din târg şi dimprejur, între care Piua-Petri şi doctorul Cloajă, vorbeau despre el cu mirare. Doctorul spunea:

– Şusterul nostru a ajuns alt om! Uneori, după boala de care a zăcut el, te scoli slăbănog şi zănatic... Dar el s-a sculat cu mai multă lumină în cap decât avea.

Majoritatea târgoveţilor şi mai cu seamă tovarăşii lui de meserie îl compătimeau cu făţărnicie:

– Săracu Savu! Nu putea să nu-i rămână un pui de scrânteală după ce atâtea zile a fost nebun de legat... Te joci cu lungoarea, dom'le!... E boală afurisită!

Dar cei care aveau cuvântul cel mai ascultat asupra stării lui Savu erau oamenii lui din prăvălie.

Aceştia îl văzuseră zi cu zi, ani întregi, înainte de boală şi-l vedeau şi acum (nu atât de mult ca mai-nainte, dar destul de des), ca să fie cei mai buni observatori ai purtărilor pantofarului. Ziceau toţi, într-un glas:

– Jupânul nostru e om bun ca de când l-am pomenit. Dar înainte de boală era cu inima şi cu ochii numai la

meserie. Era în fruntea breslaşilor. Ţinea la muncă, ţinea la marfă, ţinea şi la parale... Acum pare că doarme cu ochii deschişi! Stă la tejghea şi citeşte cărţi; nu te aude când îl strigi; ne lasă pe noi să-i facem preţurile şi să-i vindem marfa şi ne întreabă uneori lucruri de te cruceşti – pesemne de prin cărţile alea, pesemne de pe lumea cealaltă!

Mama Slamna spunea confidenţial celor câteva surate ale sale – fete mari la zaveră:

– Soro, ce să-ţi spun, Savu e tot aşa precum îl ştii, pâinea lui Dumnezeu! Da' de una nu-mi place: că a lăsat prăvălia pe mâna ucenicilor şi nu-şi mai numără paralele. Ştiu eu ce să zic!... O fi mai bine primit aşa înaintea lui Dumnezeu. Că mai înainte, dimineaţa, se închina ce se închina şi pleca la prăvălie. Azi se închină câte un ceas, şi cu ceaslovul în mână, ca un popă!...

Alte apucături noi şi curioase pe care i le găseau lui Savu prietenii şi concetăţenii erau multa lui plimbare afară din oraş şi cercetările la cimitir. Mai înainte, pantofarul era o fiinţă sedentară, mai sedentar decât toţi cei din breasla cizmăriei. Nimeni nu-şi aducea aminte să-l fi văzut pe Savu până a nu fi bolnav umblând singur prin pădurea Vezii, pe valea Bratcovului sau printre vii. Doar, cine ştie când, pentru vreo căruţă cu lemne, ori la culesul viilor, ori la culesul porumbului, şi atunci mai era cu el şi altă lume. Nu era nici o mirare şi nici o ghicitoare. Dar acum cine putea să ghicească pentru care pricină rătăceşte Savu prin pădure, sau bate câte o poştă pe potecile dintre vii? Cu drumul la cimitir era o ciudăţenie şi mai mare. Savu a fost cel dintâi care a început să facă grădinărie la capul răposaţilor din Ruşi. Până aci sădeau mamele şi bunicile câte o steblă de busuioc la mormântul celor adormiţi, dar răzoare de flori, ca în grădină, nu se

pomeneau în cimitirul nostru. Sădeau rudele celor adormiţi copaci şi copăcei, salcâmi şi liliac şi (mai rar) altoiau trandafiri în măcieşi.

Savu a prefăcut în grădiniţă locul cel de veci unde odihneau părinţii lui. Într-o zi, pantofarul stătea în cimitir, lângă florile tinere puse în pământ de el şi lângă pâlcurile de liliac sădite de bătrâni. Era înainte de amiază, şi tot cimitirul era un ostrov înflorit în oceanul cerului albastru. Iarba crescuse printre morminte şi peste ele mai grabnică şi mai viguroasă decât în cea mai grasă fâneaţă. Potecile de-abia se mai cunoşteau şi mirosul micilor dumbrăvi de liliac în floare mângâia inima şi trimitea departe tristeţea crucilor. Multe dintre ele nu se mai vedeau. Le doborâse vântul încă din anii trecuţi, sau le covârşise buruianul de estimp. Pe unele morminte creşteau copăceii cu floare albă; pe altele curgea fuiorul sur al sălciei pletoase. Cimitirul îşi pierduse jalea. Florile de câmp începeau să prevestească apropierea lunii mai prin hăţişurile proaspete, ridicate dín ruina hăţişurilor de acum un an, moarte fără să cunoască coasa.

Savu îşi făcuse o bancă (întărind o scândură între trunchiurile a doi salcâmi şi bătând încă una, după trunchiuri, în chip de spătar) şi întârzia aci, adâncit sufleteşte, câte un ceas şi câte două. Nicăieri Savu nu găsea mai multă tihnă oaselor şi sufletului decât aci, între salcâmi şi alături de crucile cu numele părinţilor. Se mira că trăise atâţia ani fără să bănuiască izvoarele de iertare şi de pace cari susură la căpătâiul celor adormiţi. Îşi aducea aminte de convorbirea din casa părintelui Năstase şi, fără pic de mândrie ori de bizuinţă în vreo închipuită înţelepciune, socotea că oamenii, oricât ar fi de iscusiţi şi de învăţaţi, nu pot să ştie mai mult decât acest mângâietor loc de odihnă. Îi spunea inima că aci, sub leasa ierburilor în-

frăţite şi sub liliacul înflorit, e mai multă învăţătură decât în toate cărţile de pe pământ.

Savu urmărea cu ochiul diversitatea tulpinilor şi a lujerilor, cari se ridicau din nevăzute rădăcini îngropate, şi urmărea mai ales florile felurite cari terminau sus lujerul mlădios, licăritor în soare. Imaginea aceasta se prefăcea, în laboratorul simţirii lui sporite, în fagure de analogie şi de revelaţie. I se păreau aceşti răposaţi, îngropaţi aci sub flori, rădăcinile nevăzute ale unor existenţe reale şi aeriene, cari se ridicau în sus spre Dumnezeu, şi fiecare în parte desfăcea, acolo în slavă, spicul unei flori deosebite... Şi Savu era sigur că precum aici nu este nici o nesuferire şi nici o ceartă, între umbreluţele de liliac şi ghioceii sădiţi de el, tot aşa nu este nici o duşmănie între adormiţii cu oasele în pământ, dar cu floarea sufletului în ceruri.

Şi sufletul lui Savu să lăsa purtat molcom de această certitudine lăuntrică, aşa precum te laşi purtat de o luntre în josul unei ape. Dar, fără de veste, din unda înflorită şi zglobie, un ghiont de piatră izbea în fundul bărcii. Toată această dulce aţipeală de aprilie e spintecată de jos în sus! Din fundul acestui mormânt, cu sălbi de ghiocei, răzbeşte tainic: „Mahmud!... Mahmud!"...

E prea slabă o conştiinţă omenească pentru a putea păstra în ea duhul unui vulcan pecetluit!... Lumina cea nouă din cugetul lui Savu, pricepea odihnei acestor răposaţi şi tot ce vede azi, cum nu vedea altădată, îl îndeamnă la descărcarea poverii strivitoare. Pădurile şi prăpăstiile străbătute în zilele de boală nălucesc, ca într-un fulger, când scoţi noaptea capul pe fereastră. Taina trebuie dată afară din castelul ei înfricoşat. Remuşcarea trebuie răstignită!

X. CEASUL HOTĂRÂRII VINE

Aşa a dus-o Şavu până la sfârşitul primăverii. În plimbările lui singuratice, în nopţile fără somn, ca şi în ceasurile de visare din cimitir s-a întărit în el definitiv gândul cel mare al destăinuirii cerute de biserică.

Se scula uneori noaptea, ca trezit de cineva, se ridica din aşternut şi vorbea cu el însuşi: „Câtă vreme pot sa mai ascund fapta pe care am săvârşit-o? Într-o zi voi cădea în genunchi în piaţă şi voi mărturisi tuturor: «Eu am omorât pe Mahmud!» Am vărsat sânge omenesc! Ziua şi noaptea, gândul acesta stă colea, în ţeastă, ca un nevăzut, dar neobosit paianjen. Mi-am încărcat sufletul cu păcatul cel mai grozav de pe pământ. Mahmud e bun şi doarme alinat, lângă tata şi mama, ca un copil al lor. Mi se pare uneori că simt cum se scurge, printre flori, pacea somnului lui Mahmud. Şi despre tata şi despre mama nu-mi spune inima nimic dojenitor. Dorm şi ei, fără stinghereală şi fără mânie asupra mea, că le-am adus pe acest musafir de altă lege...

Dar faţa lui Dumnezeu stă ascunsă – cu tot cerul – în nori posomorâţi şi ameninţători! Mahmud poate să ierte; tata şi mama pot să ierte; stăpânul lor şi al meu, dătătorul de pravili, nu poate să ierte sângele vărsat! Se zice în psalmul din biserică: *«Izbăveşte-mă de sângiuiri, Dumnezeule, Dumnezeul mântuirii mele!»*... Ce poate să însemneze aceasta altceva decât: Izbăveşte-mă de omorul pe care l-am făcut?... Cine poate să izbăvească de sângele vărsat decât numai singur Dumnezeu, el, care porunceşte: «Să nu ucizi!»“

Avem biserica lăsată nouă de Domnul Christos şi de sfinţii lui apostoli. Avem în ea preoţi, taine, pravili şi porunca spovedaniei măcar o dată pe an. Şi mai avem şi

această înţeleaptă îngăduinţă să umbli lumea întreagă dacă pofteşti şi să-ţi alegi un duhovnic pe pofta inimii. Părinţii de la bisericile din târg sunt oameni cumsecade şi au toţi dar de la Dumnezeu. Unul e bun de împăciuire când se sfădesc soţii între ei. Altul are glas ca de privighetoare. Altul citeşte molitfe bine primite la Dumnezeu şi gonitoare de duhurile rele... Dar i se pare lui Savu că aceşti preoţi, cunoscuţi şi prieteni cu el, o să stea înaintea tainei lui – dacă ar fi să se spovedească lor – ca înaintea ceaslovului grecesc pe care îl avea deunăzi Dumitru Găzaru şi-l arăta prin târg.

Savu se gândeşte de mult – în fiecare zi mai înscăunat – să se ducă la schitul Negara şi să se mărturisească sihastrului Silvestru. Acest călugăr, despărţit de lume şi de amăgirile ei, ascuns în sihăstria lui cea fără soare, i se pare omul duhovnicesc cel mai potrivit ca să asculte spovedania gata să-i spargă inima. Auzise Savu mai demult şi a aflat încă o dată de la mama Slamna că bătrâna preoteasă Uţa, soacra lui Piua-Petri, cunoştea din tinereţe pe pusnicul de la schitul Negara. S-a dus la ea într-o seară – cu nişte papuci pe care preoteasa îi trimisese la tălpuit – şi a întrebat-o despre pusnic.

Casa în care preoteasa Uţa îşi trăia amărâtele ei bătrâneţe, purtând pe braţe un fiu în vârstă de peste treizeci de ani, era fără pereche în tot Ruşul. Se pierdea, întreagă, între copaci bătrâni care lăcrămau, se desfoiau şi se premeneau deasupra acoperişului cu lepră verde. Printre copaci se ridica altă pădure de bălării amestecate şi mai ales de măturică – buruiana mormintelor – care dădea curţii dărăpănate o tristeţe mai grea decât a cimitirului. În hăţişurile nalte cât omul stăteau, doborâte de ani de zile şi vizibile iarna şi primăvara, o sanie putredă,

un jgheab de fântână trântit cu gura în jos şi un pătul de porumb (în zilele lui), acum cu coastele frânte şi ieşite.

Când a intrat Savu în noianul de buruieni şi s-a apropiat de prispa casei, o armonică ofticoasă şi ţăvlită se auzea înăuntru. Iordan Ostreanu, când nu mai chinuia pe preoteasa Uţa, chinuia această biată sculă, rămasă în casa lor de la muscalii cei vechi. Savu a dat bătrânei papucii dreşi şi i-a spus că n-are nimic de luat pe ei, fiindcă este dator domnului Nicolache. Au vorbit de una, de alta, pe când Iordan îşi umplea tabachera cu un pac de tutun adus de Savu (tot în socoteala datoriei), şi după ginere, fată şi nepoţi, Savu a întrebat şi de sihastrul de la Negara.

Pe scăunelul ei – în casa pleoştită şi înecată de jur împrejur de ştevia care astupa ferestrele – mama Uţa, zbârcită şi sinistră, părea sora îngropăciunii.

– Am auzit – zice Savu – despre părintele Silvestru lucruri mari şi înfricoşate... Un om ca sfinţia-sa nu se găseşte azi nici pe scaunul Mitropoliei din Bucureşti. Dumneata, mamă preoteasă, îl ştii de multă vreme? Grozav mă împinge inima să mă duc într-o zi să-l văd şi să fac un dar bisericii schitului!...

– Numai să-l nimereşti într-o zi dezlegată. El are zile când nu vede faţă omenească.

– Ce a fost el mai-nainte, mamă preoteasă? A trăit şi el în lume, ori s-a pomenit printre călugări de mic copil?

– Ei, kir Savule, a fost pandur de-ai lui Tudorin! Când l-am văzut întâi, la moşia noastră de la Dulceanca, eu eram logodită cu bietul Ostreanu, venit de curând de la Curtea-de-Argeş, de la psaltichie. Pandurul Simion era o cadră, nu altceva! Cu plete care îi umpleau umerii de inele, cu ochi de şoim şi cu brâul plin de pistoale!

– Şi cum a ajuns, mamă Uţo, între călugării de la schitul Negara?

– Unul Dumnezeu o ştie! Cât a fost schitul în putere şi avea egumen şi moşii, el a trăit în ascultare şi în schivnicie. Acum, când s-au dus moşiile şi călugării, a rămas şi el ca un ciuhurez pe coş pustiu...

Savu mai întrebă încă o vorbă:

– E numai pusnic ori e şi preot?

– E preot şi călugăr. E duhovnic aspru! Şi cu el singur a fost mai aspru decât cu toată lumea...

XI. DE LA RUŞI LA NEGARA

Cine a fost primul călugăr care s-a oprit pe malul stâng al Vezii şi a înfipt Sfânta Cruce, acolo unde i-a spus Duhul că va fi mai târziu schitul Negara? Şi când s-a înfiripat schitul acesta? Cine au fost ctitorii lui şi ce s-a făcut pomelnicul ctitoricesc? Nici Nicolache Piua-Petri, nici preoţii de mir, părinţii Mihail şi Atanasie, slujitori la biserica schitului, prefăcută în biserică de sat, n-au putut să mai afle. Înşişi călugării din urmă nu mai cunoşteau obârşiile schitului.

Când a venit Nicolache Piua-Petri în Teleorman, schitul Negara mai avea câţiva părinţi şi un cătun de ţigani, liberaţi după lege, dar după trai şi după suflet, tot robi mânăstireşti. Era tocmai în anii grei ai secularizării şi ai multor învălmăşeli şi improvizări petrecute cu acest prilej. Statul a început să administreze, să arendeze şi uneori să vândă moşiile secularizate. Vatra schitului Negara a intrat sub regimul arendării. Nicolache Piua-Petri era tovarăşul şi finul lui Valeriu Clăbuceanu, arendaşul cel mare de la Mălineşti, cu care statul avea contract de arendare.

Între condiţiile contractului era şi curăţirea unei părţi din moşie de vlăstarii, de hăţişurile şi de mărăcinii care o acopereau. Ani întregi, în jurul schitului Negara, au căzut, sub secure, dumbrăvile şi luncile şi au sporit, sub fierul plugului, ogoarele negre în octombrie, lanurile de aur în iulie.

În acest colţ de lume supus grabnicei prefaceri trăiau şi stăruiau în pravila cea veche câţiva monahi, rămaşi credincioşi schitului sărăcit. Secularizarea venise peste schit tocmai în ceasul când soborul cu egumenul în frunte pornise să facă mari prefaceri şi să ridice un rând de chilii noi în locul celor îmbătrânite şi putrede. Chiliile cele noi erau din cărămidă; cele vechi fuseseră de bârne. Părinţii voiau acum să înalţe o clădire după chipul şi asemănarea marilor mânăstiri din ţară şi din Răsărit, adică din patru laturi de chilii, încheiate în patru unghiuri drepte, de jur împrejurul sfintei biserici. Dar pe când zideau latura dinspre miazănoapte şi un beci adânc şi trainic sub capătul lor de la apus, a venit vestea secularizării, şi râvna noilor ctitori şi toată bizuinţa lor s-au năruit. Ca să nu rămână schitul prea de jale, au făcut pe celelalte trei laturi, în loc de chilii, un zid, dar nici acesta întreg, căci spre apus clopotniţa a rămas în câmp deschis.

Tot în aceşti ani de restrişte, cârmuirea bisericească din Bucureşti a dat poruncă părinţilor de la schit să lase acolo numai un ieromonah, şi ceilalţi (ameninţaţi să ajungă cerşetori) să-şi caute adăpost la alte mânăstiri.

A rămas un ieromonah mai tânăr şi ieroshimonahul Silvestru, bătrân de aproape nouăzeci de ani, care a spus că are vorbă cu moartea să vie să-l ia de la schitul Negara şi că, prin urmare, nu vrea s-o facă să umble după el prin alte mânăstiri.

Spre schitul de lângă Vedea a plecat Savu Pantofaru într-o zi din postul Sân-Pietrului. Mai fusese el o dată, în copilărie, împreună cu răposaţii lui părinţi, ca să ducă prinoase, dar uitase şi drumul, şi împrejurările călătoriei. De la Ruşi până acolo este, cu trăsura, cale de un ceas. Pe jos, făceai două şi trei ceasuri, după cum era timp de vară ori de iarnă, după cum te grăbeai sau zăboveai pe sub bolţile pădurii.

Mergeai, neschimbat, spre miazănoapte, când mai aproape când mai departe de malul Vezii, treceai prin câteva cătune şi pe sub ceva zdrenţe de pădure, până ce ajungeai – la moară la Huidumac – în preajma pădurii celei mari. De acolo, cine ştia drumul prin pădure stăruia pe lângă Vede, până la locul unde Vedea primeşte, pe stânga, apa Zlatcului.

De aci, mai mergea câtva, pe Zlatcu în sus, şi ajungea între bordeiele ţiganilor de la Negara. Cine nu ştia să se descurce prin pădure ţinea – de la Huidumac nainte – pe şoseaua judeţeană, până când vedea satul şi biserica, devale, spre apus.

Savu călătorea încet, cu toiag noduros în mână şi cu icoana marelui ierarh Nicolae, îmbrăcată în argint, în traista din spate. O cumpărase de la un călugăr hagiu şi o ducea acum în dar bisericii schitului. Se gândea Savu la starea lui cea ticăloasă şi ascunsă, se gândea la crâncenul judecător cu care va da ochii şi călca măsurat şi hotărât. Până diseară, până mâine, va da jos, de pe umerii sufletului, această povară strivitoare pe care o poartă de o jumătate de an! Ce va porunci duhovnicul, aceea va fi de aci înainte!

Se gândea, de altă parte, la prietenii săi de la Negara, Nicolache Piua-Petri şi nevastă-sa Cleopatra, şi plănuia să nu dea pe la ei decât după ce va vedea pe duhovnic. A

trecut prin Scrioaştea şi pe lângă conacul moşiei generelului Manu, a trecut prin dreptul satului Papa şi a ajuns la Ştirbeţi. Aici, pădurea venea spre Vede, plină de stejari bătrâni şi de ulmi, şi din dreapta şi din stânga, şi se înnoda la podul de la Huidumac. Vedea, care în zilele de vară de-abia mai rămânea şi de-abia mai mişca – în albia ei largă şi plină de nisip – ca un şarpe cu capul spart, în zilele de primăvară venea prăpăstioasă, galbenă şi clocotitoare, umplea matca, lunca, se revărsa între Ruşi şi pădure şi făcea pe ruşanii de pe margine să fugă de acasă ori să doarmă în pod câteva zile.

Lângă podul de la Huidumac era conacul moşioarei Gresia, un trup particular al unor bogătaşi din Bucureşti, care aveau ca arendaş pe alt ginere al Uţei Ostreanu, arvanitul Calfaiani, sau Caiafaiani, cum îi ziceau cei ce-l cunoşteau de aproape.

Savu Pantofaru cunoştea pe arvanit şi cu atât mai vârtos pe jupâneasa Ileanca, soţia lui Calfaiani, fata cea mare a răposatului proistos Ostreanu. Dar nu-i era aminte să întrebe nici de ei, şi a trecut nainte pe lângă conacul lor, pe lângă moara lor – atunci încremenită lângă Vedea secată – şi a pătruns în pădure.

Nu era un drum bătut, ci numai poteci de picior. Nu erau parcele şi nici un fel de exploatare, decât capriciul topoarelor intrate pe furiş.

Pădurea era bătrână, cât cei mai bătrâni goruni şi frasini, căzuţi din zile vechi peste noroadele vlăstarului şi cojiţi de ploi, de vânturi şi de muierile din sat, ca nişte schelete de viermii mormântului. Copacii tineri scoteau capul cum puteau de sub poalele strămoşilor centenari. Vedea îşi purta apele – când erau – parte printre leşurile înecate de nisip, parte pe sub bolţile noduroase, încheiate de copacii groşi ca butiile, cari îşi aruncau ramurile unul

către altul peste albia dintre ei. Iarba creştea naltă cât omul. Richiţile de lângă apă desfătau cu argintul lor frunziş noaptea verde înconjurătoare. De la un loc începea „ceretul", adică peria stâlpilor subţiri şi nalţi, până la cerescul smalţ albastru care se vedea licărind – ca fundul unei cupole de moschee – dincolo de arabescurile vii şi mişcătoare.

Savu s-a descurcat încet din toată această sălbatică măreţie a pădurii şi a ieşit, pe lângă apa Zlatcului, spre bordeiele robilor mânăstireşti. Satul Negara era înjghebat de curând în urma împroprietăririi legiuite de Cuza-Vodă. Mai vechi şi mai numeroşi decât românii erau ţiganii dezrobiţi. Unii îşi făcuseră casele spre câmp şi spre deal, ceilalţi rămăseseră în vechile bordeie, lângă gârlă şi lângă mânăstirea fără colaci, fără mălai, fără putineie de lapte, dar şi fără gârbaci...

Pantofarul întreabă pe unul şi pe altul care e drumul către schit şi ajunge lângă zidurile începute şi neisprăvite. Câteva ţigănci stăteau la umbră şi-şi pieptănau copiii.

– Unde-l găsesc eu pe părintele Silvestru?

– Apoi colo în beci, unde să-l găseşti... Da' du-te întâi de vorbeşte cu părintele Agatanghel...

– Şi părintele Agatanghel unde este?

– Uite colea sus, în prescurărie.

Părintele Agatanghel, un călugăr cărunt, stătea şi citea ceaslovul.

Savu îi spune cine este, ce vrea şi adaugă:

– Am adus aici o sfântă icoană, dar bisericii... şi ceva milostenii pentru părinţii care s-au rugat pentru mine, când eram bolnav, şi m-am făcut sănătos...

Părintele Agatanghel se duce şi vorbeşte cu sihastrul, prin răsuflătoarea beciului, şi vine cu răspunsul că Savu e primit la spovedanie peste un ceas.

XII. DANIIL ÎN GROAPA CU GUZGANI

În schit, afară de Agatanghel, nu mai era nimeni. Chiliile cele mari erau acum magaziile moşiei. La biserica schitului se terminase slujba de ziuă şi de noapte, şi cel din urmă călugăr preot era acum păstor de parohie. Singura viaţă care dăinuia în schit era gărăitul ciorilor, sălăşluite în turlele bisericii, şi gălăgia ţiganilor flămânzi, nedomiriţi în faţa vremurilor noi.

În dosul prescurăriei – unde nimeni nu mai frământa prescuri – era beciul cu ziduri şi cu bolţi trainice pentru sute de ani, dar fără chilii deasupra şi fără nici un acoperiş. Secularizarea şi descurajarea veniseră tocmai când urma să se isprăvească şirul de chilii şi, pe beci, să se ridice trapeza chinoviei.

La gura beciului era o movilă, înălţată din pământul săpat şi scos din beci. Movila, pe care o întărea acum un ocol de salcâmi tineri, stăpânea, ca şi tot schitul, valea Zlatcului cea năpădită de trestie şi de papură. Dincolo de gârlă, fusese, în zilele cele bune, o vie de câteva hectare, dar azi mai rămăseseră câţiva butuci, schilodiţi şi prididiti de bălării. Un şirag de sălcii, mai toate scorburoase şi ciocârtite de ţigani, arăta albia mocirloasă – cu apă puţină, cu lipitori multe – a Zlatcului leneş.

Aici sus, pe movilă, Savu Pantofaru a stat să se odihnească. Beciul ieşea din pământ numai de un stat de om. Avea un gârlici adânc, lăsat în voia ploilor şi a zăpezii, şi două ferestre-răsuflători spre miazănoapte şi spre miazăzi. Deasupra lui, prin varul turnat peste brâiele bolţii, creşteau lumânărica, urzicile şi bojii. La subţioara pe care o făcea bolta cu zidul vertical se aduna apa – când ploua, când se topea zăpada – şi răzbea apoi în beci ca într-o peşteră cu stalagmite.

După vreun ceas, Savu auzi, din beci, un glas care îi dădu fiori:

– Slobod, creştine! Vino!

Savu coborâ, aprins la faţă şi cu inima îngheţată.

– Blagosloveşte, cinstite părinte – şi făcu o metanie înaintea unor genunchi acoperiţi cu o dulamă zdrenţuită şi înaintea unor cizme răscoapte de vechi.

– Domnul să te blagoslovească! Scoală-te şi dezleagă-ţi inima.

– Cinstite părinte, sunt cizmar din Ruşi... Am fost bolnav greu... Sfinţia ta te-ai rugat pentru mine...

– Băiete, uită-te la mine. Ţi-e fruntea plină de sânge!

Savu scoase un ştergar şi se şterse pe frunte.

– Băiete, sângele ăsta nu se şterge cu una, cu două...

Pantofarul înţelese şi rămase înmărmurit. Apoi, gângăvind ca un copil şi înecându-se de plâns:

– Pentru... asta... am şi venit... la cuviosia-ta... Am făcut... moarte de om, cinstite părinte! M-a răbdat Dumnezeu până azi... Viu la spovedanie şi la canon...

– Nu plânge ca muierile, băiete. Bărbaţii trebuie să dea altfel de ispaşă. Am dat-o şi eu, timp de o jumătate de veac... Când am ieşit din lume, eram plin de sânge mai mult decât eşti tu...

Savu începe să se stăpânească şi să răzbată – cu ochii lui plini de lumina soarelui de afară – umbra de mormânt din beci. Stă înaintea unui moşneag cu ochi de flacără, alb şi zbârlit ca viscolul, şi cufundat într-un jilţ de lemn. Alături, lângă cotul drept, este o masă străveche cu ceva cărţi pe ea şi cu un patrafir mohorât. Moşneagul care intră în jilţ ca într-un fel de canapea, ţine cizmele pe nişte potnojini de papură împletită. Atâta tot. Încolo e hăul negru al beciului, vag tăiat sus de brâiele umede ale bolţii

şi aiurit de ciripitul rândunelelor, cuibărite în răsuflători. Ceva mai târziu, Savu prinde de veste că în spatele lui atârnă, din boltă, un lanţ gros de fier – ca lanţul care atârnă pe vatră şi are cârlig pentru căldarea de mămăligă – şi că de acest lanţ sunt agăţate trăişti, oale şi zdrenţe. Aceasta era şi cămara şi garderoba sihastrului.

– Va să zică, te cheamă Savu şi eşti pantofar... Savu Pantofaru... Mi-aduc aminte... Eşti ceva neam cu Nicolache Piua-Petri, după nevastă-sa, Cleopatra...

– Aşa este, cinstite părinte.

Savu simte că i se urcă ceva pe bocanci şi-şi aruncă ochii la picioare. Sunt câţiva guzgani care îi miros şi-i inspectează încălţămintea.

Moşneagul vede că Savu se sfieşte. Goneşte guzganii şi-i spune:

– Nu te uita la ei. Au venit după demâncare. Stai colea în genunchi şi ascultă.

Sihastrul îşi pune epitrahilul, acopere capul pocăitului şi începe molitfa. Rândunele ciripesc şi licăresc câte o clipă în lumina răsuflătorilor. Guzganii chiţăiesc prin colţuri. Prin capul lui Savu, încovoiat sub epitrahil, trec, în ciocnetele şi în ritmul inimii, cârciuma lui Vancea, obrazul lui Mahmud, convoiul prizonierilor, degetele ieşite prin papuci, sacul dus la spinare, mormântul desfundat al lui Anghel şi al Raliţei...

Duhovnicul a rostit molitfa, cu ochii închişi, pe dinafară. Stă iar în jilţ şi oftează:

– Spune, pe cine ai omorât? Cum l-ai omorât?

Savu istoriseşte sobru împrejurările din seara petrecerii, nu ascunde nimic, nu împovărează pe duhovnic cu lucruri de prisos. Vorbeşte de boala lui, de jalea inimii lui când se gândeşte la casa şi la copiii lui Mahmud, de dorul nebunesc care-l apucă să pornească în lume şi să-i

găsească. Sihastrul întreabă, lămureşte, desăvârşeşte spovedania lui Savu. Apoi pune pe creştetul penitentului mâna dreaptă:

– Nelegiuirea ta are o înfăţişare deosebită, care îmi dă de gândit. Vei rămânea aici, la schit, până mâine dimineaţă. Mâine în zori de zi Sfântul Duh îmi va porunci ce să fac cu tine şi ce canon să-ţi dau. Dacă vrei, du-te la curte, la Nicolache şi la Cleopatra. Acum dezleagă de pe lanţul ăsta traista aceea cu coji de pâine şi dă-o încoace.

Savu sărută mâna duhovnicului, se scoală din genunchi şi dezleagă traista de pe lanţ.

– Du-te. Mâine dimineaţă eşti aici, la gura beciului.

Din toate părţile, guzganii săreau şi chiţăiau. Omul lui Dumnezeu revenea la tovărăşia făpturii necuvântătoare, instinctive şi neştiutoare de păcat...

XIII. OSPITALITATE

Casa lui Nicolache Piua-Petri era fostul arhondaric al schitului, cu puţine prefaceri. Stăpânii erau acasă. Bucuroşi de musafiri, ca totdeauna, primiră pe Savu şi-l ospătară cu dragă inimă. Înaintea casei, în zilele de vară, Nicolache adăuga un umbrar de crengi de stejar şi aci, la umbră, el şi familia lui luau cafeaua, prânzul şi cina.

Cocoana Cleopatra porunci jupânesei să sporească cina cu o prăjitură de casă şi primeni rufăria mesei. Ziua scădea, pe linia pădurii din faţă, într-o largă desfoiere de maci şi de răsuri. Nicolache pofti pe pantofar înăuntru. Voia să-i arate nişte pistoale turceşti. Arendaşul era măgulit de admiraţia cucernică cu care Savu asculta amintirile şi cunoştinţele lui răsăritene.

– Kir Savule, aceste pistoale au o poveste lungă. O să ţi-o spun la masă. Uite şi o sabie turcească. E un odor proaspăt. Am cumpărat-o, deunăzi, în Bucureşti, cu un galben, de la un muscalbeat. Ia te uită, vine de la Plevna, are pe ea pete de sânge!

Savu priveşte cu fruntea palidă şi asudată. Odaia în care l-a chemat Nicolache are la ferestre vergele de fier. Un perete, deasupra unui scrin, e plin cu arme. Lângă soba din colţ este o ladă de fier. Două paturi, cap la cap, aşternute cu macaturi roşii de lână, stau de-a lungul peretelui din faţă. Deasupra paturilor stau câteva cadre, mult răspândite în vremea aceea: *Intrarea lui Mihai-Viteazul în Alba-Iulia, Otrăvirea lui Alexandru Lăpuşneanu, Slugerul Tudor Vladimirescu.*

Afară, sub umbrar, iau loc la masă musafirul, stăpânii şi trei copii, toţi băieţi. Cocoana Cleopatra e o femeie oacheşă, sprâncenată şi plină ca o piersică. În ochii ei negri şi cuminţi se sprevăd tristeţi şi reverii cari o scot din rândul fiicelor obişnuite ale Teleormanului şi-i acordă nu ştiu ce distincţiune de mucenicie şi de misticism. Ochii mamei trăiesc şi în căpşorul primului născut al lui Piua-Petri. Dimpotrivă, copilul al doilea e tatăl în miniatură. Al treilea are o figură dulce, imprecisă şi, ca o floare de nalbă, este, în acelaşi timp, şi fraged şi veşted.

E cald. S-a înserat de-a binelea. În sat, devale, cumpenele de la fântâni scot ţipete de lebădă.

– Kir Savule, ce să-ţi dau să beai? Zău că nu eşti musafir uşor de împăcat! Tămâioasa asta după care se bat zapciii, ispravnicul şi toţi inspectorii silvici de la Bucureşti, pe dumneata te lasă nepăsător, ca un derviş. Cleopatro, zi să-i facă o limonadă.

– Dom' Nicolache, nu-ţi bate capul cu mine! Apa lui Dumnezeu este mai bună decât vinul oamenilor...

– Kir Savule, şi vinul este tot al lui Dumnezeu. Dacă am fi acum în Stambul, te-aş cinsti cu sorbet... Fac turcii un sorbet din dude negre, de-l bei cu doniţa...

Nicolache Piua-Petri stă la masă numai în cămaşă şi cu mânecile sumese. Pe braţul drept se vede, la lumina lămpii, un tatuaj făcut cu iarbă de puşcă.

Pantofarul a prins de veste şi se uită la arendaş, întrebându-l din ochi. Acesta apropie braţul de globul lămpii şi priveşte o clipă curiosul desen.

– Kir Savule, asta e povestea cu pistoalele. Eram în munţii Pindului, tovarăş cu o ceată de antarţi. Mă luasem după un prieten arvanit. Dar ei erau toţi legaţi cu un jurământ împotriva turcilor. Mă ţineam după ei, aşa, într-o doară... Eu, unul, pe vremea aceea, n-aveam nimic de descurcat cu turcii... Căpitanul lor îmi spune: „Nicolache, trebuie să primeşti şi tu semnul nostru. Eşti copil, dar mâine vei fi bărbat". Unul meşter, dintre ei, mi-a făcut, cu ace şi cu praf de puşcă, toată zgârietura asta; cum vezi, un arnăut cu fustanelă ţine într-o mână un iatagan şi în cealaltă mână, un cap de turc, proaspăt tăiat. Ca să mă târnosească antart desăvârşit, mi-au pus la brâu şi două pistoale – pistoalele pe care ţi le-am arătat... Dar pentru mine toate acestea erau o horă în care mă pomenisem intrat fără să vreau. Peste câtva timp, am şters-o frumuşel dintre conjuraţi şi am ajuns la Constantinopol. Dar antarţii au gheară lungă... M-am suit într-o corabie şi-am venit iar acasă, la Brăila.

– Dom' Nicolache, cum o să iasă turcii din războiul ăsta, pe care îl pierdură?

– Poi, n-ai văzut? Se ridică creştinii din Balcani, şi turcii dau înapoi spre mare şi spre Asia. Ne-au stăpânit destule sute de ani... Da' păcat de ei! Frumoşi oameni! Multă evghenie şi multă filotimie! Cunosc şi pe greci, şi pe turci. Iubesc pe greci, admir pe turci!

– Ce cred ei, în legea lor, dom' Nicolache?

– Stau aproape de ovreii cei vechi. E un singur Dumnezeu în cer şi pe pământ, care poartă de grijă, îndreptează, porunceşte, e sultan absolut! Din când în când, trimite în lume câte un prooroc, până când, acum vreo mie cinci sute de ani, a trimis pe Mohamed al lor, proorocul cel mai iubit. Trebuie să crezi în Dumnezeu, în apostoli, adică în trimişii lui Dumnezeu, şi în primul loc în Mohamed, în îngeri, în cărţile sfinte, şi în primul loc în *Coran*, şi în judecata viitoare...

– E bună şi legea lor, precum văd eu...

– Eu aş spune aici multe, dar mă tem că se supără cocoana Cleopatra, fiica duhovnicească a părintelui Silvestru...

– Dom' Nicolache, atunci te rog şi eu, nu le mai spune...

Cleopatra răspunde paşnică şi înţeleaptă:

– Legea fiecăruia trebuie să fie legea părinţilor. Şi legea părintească este ca fântâna: cu cât o sleieşti mai mult şi o faci mai adâncă, cu atât îţi dă apă mai rece şi mai multă. Dacă laşi însă să cază în ea toate gunoaiele şi n-o mai sleieşti, se dărapănă şi apa seacă.

Nicolache zâmbeşte, îşi alintă mustaţa şi răspunde:

– Văd eu că părinte/e Silvestru a făcut din tine o şcolăriţă cu bună ţinere de minte.

Savu ia cuvântul cu o putere şi cu o convingere care se revarsă ca un vin spumos:

– Dom' Nicolache, ce bine ar fi de noi dacă părintele Silvestru şi alţii ca el ar fi dascălii noştrii la tot pasul vieţii!...

– Nu zic nu, kir Savule, dar la tot pasul vieţii socotesc că e prea-prea... Pentru asta, uneori mi se pare că legea turcească şi cea ovreiască – dacă nu cumva cu ovreii mă înşel – pun pe gâtul credincioşilor un jug mai uşor.

– Nu înţeleg bine, dom' Nicolache...

– Legea turcească nu-mi scormoneşte măruntaiele şi sufletul. Nu se face dăscăliţa neveste-mi. N-o cheamă la spovedanie, nu-i spune o mulţime de lucruri care o fac sfioasă, rezistentă şi chiar neatârnată faţă de mine, bărbatul ei. Cadâna nu are altă voinţă decât voinţa soţului. Nevestele noastre creştine îşi fac iatacuri sufleteşti, în care numai biserica şi duhovnicul ştiu ce se ascunde...

– Vezi bine, dom' Nicolache! Femeia nu are şi ea suflet? Nu va răspunde şi ea, odată şi odată, de faptele ei? Trupul femeii este al dumitale, după legea căsătoriei, dar sufletul ei este al lui Dumnezeu, după legea judecăţii viitoare!

– Mare minune, kir Savule! De-abia azi văzuşi şi vorbişi întâia oară cu sihastrul nostru, şi poftim ce învăţătură înaltă dă din gura dumitale!...

Savu se ruşină şi se umili cu sinceritate:

– Dom' Nicolache, pe lângă dumneata eu sunt şi rămân un nerod. Dar adu-ţi aminte ce se citeşte în biserică: „*Ce i-ar folosi omului dacă ar câştiga lumea întreagă, iar sufletul şi l-ar pierde!*"... Femeile noastre nu trebuie să-şi piardă sufletul.

– Ei, kir Savule, eşti la largul dumitale! Eşti burlac. Nu ştii ce este aia traiul cu nevasta. Poftim de te căsătoreşte, şi pe urmă să stăm de vorbă...

– Dom' Nicolache, o să te fac să mă aştepţi cam mult...

– Atunci... rămâi colea în schit, fii moştenitorul părintelui Silvestru şi... o să ne împărţim părul cu furca amândoi!

– Nu, dom' Nicolache, să împărţim mereu gânduri frăţeşti... şi în seara asta, o azimă de mulţumiri că m-aţi primit în casă şi m-aţi omenit...

XIV. „SĂ NU UCIZI"

Conacul moşiei avea în grădină un foişor. Aci, în foişor, cocoana Cleopatra îi pregăti lui Savu patul de odihnă. Pantofarul veghie şi se rugă până la miezul nopţii. A doua zi, când se deşteptă, i se păru – dar de data asta fără fiori de spaimă – că unul din visele sale, din lungoare, izvorăşte râuri de rubine, de lapte şi de viorele. Coborâ din pridvor, ocoli curtea şi, prin arie, ajunse la zidurile schitului.

De departe, văzu pe movila de la gura beciului, în roata de mărgean a soarelui, nou născut, creştetul alb al sihastrului. Ieroshimonahul primea cu ochii închişi, în jeţul său adânc şi lat ca o canapea, naşterea de cu vreme a soarelui de vară. Savu rămase locului, vibrător ca o coardă. Agatanghel, care supraveghea movila de după zăbrelele prescurăriei, ieşi afară şi-l chemă pe pantofar prin semne.

– A aţipit acum, la răsăritul soarelui. Ăsta e somnul lui. Noaptea se roagă, cântă, ori vorbeşte cu guzganii. Aşteaptă aici, lângă mine. Acum o să-i şoptească Duhul că ai venit... şi te cheamă.

Într-adevăr, nu trecu mult, şi sihastrul deschise, în lumina soarelui, ochii săi de vultur gârbovit. Îi chemă pe amândoi cu mâna:

– Agatanghele, patrafirul! Urcă-te aici, Savule, și stai cu mine în soare.

Apoi, unul cu epitrahilul înecat în barbă și în plete, celălalt cu el pe creștet, ca o foaie de lipan, se despărțiră de lume, tot atât cât ieri, în fundul beciului.

– Savule, nelegiuirea ta este nelegiuirea lui Cain. Ai ucis pe fratele tău; ai ucis un om. L-ai ucis fără să fie război între el și tine. L-ai ucis fără ca tu să fii soldat și fără nici o poruncă ostășească. L-ai ucis pe când el pica de boală. Da' și tu picai de beție. Erai beat. Alt duhovnic poate te-ar despovăra; eu te împovărez și mai mult... Ai făcut două păcate deodată: te-ai îmbătat și ai ucis. Ai călcat porunca a șasea din Decalog. Greșeală înfricoșată și cu ispașă înfricoșată! Ispașa este una singură, de când a zidit Dumnezeu lumea, la toate semințiile și în toate legile: Ai vărsat sânge, sângele tău se va vărsa! Dar Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Christos a venit și a pus crucea lui, patimile lui, biserica lui și tainele lui între Dumnezeu-Tatăl, răzbunătorul, și nelegiuirile noastre! *„Iartă-i pe ei, că nu știu ce fac!"*... Ai scăpat de tăierea capului, dar slobod nu mai ești. Pentru viața pe care ai stins-o, iau zălog viața ta.

Am întrebat îndelung pe Domnul, în rugăciunea mea, dacă îmi dă porunca să te opresc la mânăstire. Nu mi-a dat asemenea poruncă. Schitul nostru e mort; celelalte mânăstiri sunt pe drojdie. Te vei zălogi Domnului pe altă cale. Ai meserie. Ești cizmar. Cain cizmaru... Canonul tău va fi canonul lui Cain: *„Pribeag și răzleț să fii pe pământ!"*... Să umbli și să rătăcești în lume, pe toate căile, prin toate primejdiile și pe toate vremurile de sub soare, până când vei strica o mie de perechi de încălțăminte, și atunci te va ierta Dumnezeu! Dar viața ta, oricât a fi de lungă, nu va ajunge pentru asemenea canon. Atunci, iată ce porun-

ceşte Duhul: să lucrezi cu mâinile tale o mie de perechi de încălţăminte – de tot felul şi pentru toată vârsta – să cutreieri lumea şi să dai de pomană încălţămintea făcută de tine tuturor nevoiaşilor şi tuturor degeraţilor. Şi când vei isprăvi o mie de perechi de încălţăminte, date de pomană, Dumnezeu se va îndura de tine şi te va ierta!

Acesta este canonul pe care ţi-l dau. Nevastă nu ai; nici nu poţi să mai ai... Ai prăvălie, dar trebuie s-o desfaci. Or fi, poate, în ea, o mie de perechi de încălţăminte. Fă cu ele ce vrei; astea n-au a face cu canonul. Tu vei da de pomană încălţămintea făcută de mâna ta în sărăcie, în pribegie, în cerşetorie şi – dacă o voi Domnul – în huiduielile lumii întregi. Vei fi calfă pe lângă alţi cizmari, şi cu ce vei scoate din munca ta vei face altă încălţăminte, pentru sufletul tău, orice fel de încălţăminte, din nou şi din vechi, opincă ori cizmă, pantof pentru copil ori botfor pentru moşneag...

Vei umbla din loc în loc, fiindcă tovarăşii tăi de breaslă vor prinde de veste şi te vor prigoni. Fugi din oraşul ăsta şi du-te în celălalt. Nu trebuie să ataţi pe oameni, nici să le iei pâinea de la gură. Vei cerşi când vei putea şi unde vei putea, şi din banii cerşiţi vei face iarăşi încălţăminte, ca să-ţi împlineşti canonul. Ţi-am statornicit o mie de perechi. Fă-ţi răboj. Dar precum împăraţii pământului scad celor închişi în ocne din anii de osândă, cu atât mai vârtos marele Dumnezeu se îndură, scade şi iartă faţă cu noi, osândiţii.

Ridică osânda aceasta precum a ridicat David sabia lui Goliat! Taie cu ea capul păcatului! Te leg azi şi te pecetluiesc. Duhul îmi arată o taină mare! Să ştii că te va dezlega şi te va despecetlui unul din copiii mei duhovniceşti, botezaţi şi împărtăşiţi de mine... când o ajunge, în zilele lui, preot şi duhovnic.

Sihastrul era transfigurat. Privea, în împărătescul ceas al dimineţii, dincolo de timp şi dincolo de spaţiu... Ceva din aureola legiuitorului din Sinai – contemplată de fiii lui Israel – scălda chipul lui viscolit şi diafan.

Îşi isprăvi cuvintele, într-o susurare uimită:

– Pronie preaminunată!... unul din copiii cu care te-ai întâlnit, venind încoace... Iată, duhovnicul tău creşte în lumina viitorului. Nu eu sunt cel ce va deschide lacătul lanţurilor tale. Aleargă, aleargă, Savule, colo, în zarea anilor, pâlpâie luceafărul dezlegării şi al biruinţei tale!

Şi, în acelaşi susur, vistiernicul lui Iisus Christos încheie rugăciunile mărturisirii. Savu rămase în genunchi încă multă vreme. Moşneagul aţipi din nou. Agatanghel ţinea streajă lângă clopotniţă. Pe şanţurile părăginite, priveau de departe câţiva copii desculţi şi descinşi, câteva femei cu urciorul pe umăr. În sat şi la câmp, zbura vestea cea bună!

– Pace şi noroc! „Sântul" a ieşit la soare!

PARTEA A II-A

I. „ HAGI-PAPUC“

Au trecut ani de zile... Amintirea nimicitorului vifor de gloanţe, de sânge şi de zăpadă dintre Carpaţi şi Balcani a început să scadă în sufletele oamenilor şi să se adune în rafturile bibliotecilor. România a ieşit din umbrele trecutului dureros şi smerit şi a ridicat fruntea în lumină, până la coroana regală. Căpitanul de la Plevna – mintosul, socotitul, iubitul de Dumnezeu Carol-Vodă – este azi regele unei ţări cu energii dezlănţuite şi năvalnice, ca râul Peleş, lângă care regele stă vara şi-şi desăvârşeşte înţeleptele sale planuri. La răsărit, din Dobrogea, cea primită de nevoie şi cu inima îndoită, se ridică munţi de grâu, biserici, şcoli şi coşurile fumegânde ale primelor vapoare româneşti.

Pusnicul de la Negara a mai trăit până la Adormirea Maicii Domnului. În ziua aceea, ajutat de părintele Agatanghel, a slujit Sfânta Liturghie şi a împărtăşit pe cocoana Cleopatra şi pe copii. Apoi, luminos şi singur, ca soarele de iarnă, s-a stins în sihăstria lui de sub pământ. Soţii Piua-Petri şi Savu Pantofaru ar fi voit să-i facă o deosebită îngropăciune, dar pravila călugărească nu dă monahului adormit decât o cărămidă drept căpătâi şi mantia în care-l învăleşte ca într-un giulgiu negru. Aşa l-au îngropat şi pe Silvestru, lângă zidul altarului.

Nu prea târziu după Silvestru, s-au dus în lumea dreptilor părintele Năstase și Iordan Ostreanu. Iorgu Mutafu s-a însurat și s-a sălășluit la Dăbuleni, unde a moștenit slujba lui socru-său. Domnul Țigle și Vancea au rămas la aceleași îndeletniciri. Savu Pantofaru a ieșit din rostul lui, din casa lui și din modesta lui constelație de târgoveț breslaș și s-a azvârlit în haos, ca acele uimitoare stele fâlfâitoare cari ni se par niște răzvrătite ale văzduhului și niște contradicții ale pravilelor cerești. Fără grabă, dar cu plan neclintit, Savu s-a desfăcut de prăvălie și a trecut-o în mâna calfei celei mai destoinice. A făcut casa vânzătoare celor doi bătrâni Pantilie și Slamna și a vândut de-a binelea cele câteva pogoane de vie pe care le avea în deal. Cât a mai rămas în Ruși, stătea acasă și lucra în șopronul prefăcut în atelier. Împlinea canonul dat de sihastru!... Cumpăra materialul ce-i trebuia, turna, cu îndemânarea și cu repeziciunea pe care i le cunoșteau toți ceilalți cizmari, câteva perechi de încălțăminte, și apoi, mai ales în sărbători, pornea cu ele în desagă. Bătea satele de primprejur, bordeiele, colibele, cocioabele mărginașe... Și copilul care alerga la școală, cu picioarele roșii de frig, și moșneagul cu opincile sparte, și baba desculță, și poștașul care frământa noroaiele cu bocanci fără tălpi... se pomeneau așa, pe neașteptate, cu o pereche de încălțăminte trainică și nouă! „Când vă veți gândi la Dumnezeu, să spuneți: Dumnezeu să-i ierte păcatele lui Savu Pantofaru!“...

Încet, săptămână cu săptămână și lună cu lună, Savu și-a cheltuit pe material de cizmărie tot ce strânsese din desfacerea prăvăliei și din vânzarea viei. Cu vreo două sute de perechi de încălțăminte, Savu și-a înscris numele în inima a vreo două sute de desculți din Ruși și din satele vecine și, fără s-o dorească nicidecum, a dat foc paielor

închipuirii populare. Oricât de ascunsă și de ferită era pomana pantofarului, legenda și tâlcuirea ei au cuprins tot județul. În zilele de târg, în bâlciurile de peste an, în cârciumile de la drumul mare au început să vorbească și să dea mărturie descultii și degerații – mângâiați în ceasul greu de Savu Pantofaru. Cu repeziciunea focului mânat de vânt și a apelor pornite din munții cu ploi multe, așa s-a răspândit, așa a trecut peste mii de capete faima lui „Hagi-Papuc"... Mulțimile povățuite de instinct legau în această poreclă ingenioasă vagi impresiuni de cucernicie și de înălțime sufletească, culese din preajma cizmarului penitent, cu însăși meseria lui și cu forma specială a darniciei lui. Hagi-Papuc era pantofarul închinat unui ideal de sfințenie și de îndurare (de puțini cunoscut), și care și-a găsit acest vad original că încaltă de pomană pe cei mai nevoiași și mai desculți dintre calici. Și mitul adâncea pivnițe sub pământ, arunca foișoare până la nouri!...

Hagi-Papuc fusese cel mai bogat cizmar din tot județul. Într-o zi, ducându-se să se închine la schitul Negara, în zilele sfântului Silvestru, a văzut în vis pe Maica Domnului, cu picioarele goale, întepate de mărăcini și sângerânde. Cizmarul a căzut la pământ în fața preacuratei și-a întrebat-o: „Maica Domnului, de ce-ți sunt picioarele așa de rănite?"... „Fiindcă tu și breslașii tăi – a zis Preacurata – ați scumpit papucii și opincile... și copiii care pasc oile, și fetele care seceră desculțe prin pălămidă, și drumeții plecați după muncă... umblă cu picioarele crăpate și umflate, zgâriate de pietre și de spini"... „Stăpână milostivă – a răspuns pantofarul – ai grijă de sufletul meu pe lumea cealaltă, și eu mă voi osteni, pe lumea aceasta, să încalț pe calicii pe care mi-i vei arăta sfinția-ta"...

Şi Hagi-Papuc visează noaptea pe desculţul cutare, din satul cutare, îi ia măsura în vis şi ziua ţine minte, şi cât ai scoate zece ciuturi cu apă din fântână, ticluieşte perechea de pantofi ori de bocanci... Şi peste o zi, peste două, vine şi i-o pune în palmă aceluia pe care l-a visat!

În drumurile şi în cercetările sale, pantofarul a început să vază mai bine ca înainte greşelile, strâmbătăţile, relele apucături ale unora, păcatele din neştiinţă şi păcatele din răutate. Lângă cele câteva perechi de încălţăminte pe care le scotea din desagă, a prins a scoate din sufletul lui însetat de omenie şi de dreptate sfaturi şi învăţătură, aşa cum le auzea în biserică şi aşa cum le citea în cărţile lui Rîureanu şi în *Vieţile sfinţilor*...

Pantofaru aducea aminte celor ce se certau, se înjurau, se încăierau... cuvintele sfinte ale Domnului, pildele mucenicilor şi poruncile dragostei creştine. Câteodată, unii se supărau; cei mai mulţi, dacă gâlceava nu era prea mare, îl luau în zeflemea. Şi supărarea, zeflemeaua, nedumerirea (întărite cu bănuiala că cel ce dădea papuci de pomană nu era în toate minţile) odrăsleau altă poreclă. Astfel, pe toată albia Vezii, Savu era Hagi-papuc, dar pe valea Călmăţuiului şi pe valea Oltului Savu era: „Savu filoscosu"; „Savu Vraciu", „Savu Deznoadă-Câini"...

II. VULPILE AU VIZUINI ŞI PĂSĂRILE CERULUI, CUIBURI...

Când Savu a sfârşit cu totul banii din care cumpăra pielăria şi sculele trebuincioase, a plecat într-o dimineaţă cu traista în spinare şi nu s-a mai văzut prin Ruşi. Târgul îl judecase şi-i pusese cruce. Savu Pantofaru s-a smintit. A dat peste el o boală grea în iarna când a fost războiul,

şi din boala-aia i s-au întors minţile pe dos. Ce prăvălie avea, ce căsuţă,ca un păhăruţ, ce vie în deal!... Toate le-a vândut şi le-a risipit... Umblă pe coclauri, se vâră în treburile şi în certurile oamenilor, îi toacă la cap cu ce-a spus şi ce-a făcut sfântul Sisoie, înghite la bruftuieli şi la ocări şi pleacă mai departe. Cât a mai avut ceva parale, şi-a făcut damblaua lui de pomină, a umplut pe toţi calicii de iminei şi de pantofi. Într-o vreme se mâniaseră pe el toţi cizmarii din Ruşi. „Nebunul ăsta ne ia pâinea de la gură!... Du-te nene, de fă pomană cu încălţăminte şi prin alte târguri, că în târgul nostru nu putem să mai trăim de tine!"...

Savu răbda toate înfruntările, căuta pe desculţi cât mai departe de târgul răzvrătit împotrivă-i şi aduna, în inima lui simplă, şi dezamăgiri, dar şi noi puteri duhovniceşti. Vedea pe foştii lui ucenici, pe prietenii de altădată şi pe rude aşa cum erau, în trista şi hrăpăreaţa lor goliciune. De când se ştia că nu mai are nici o avere, nu-i mai făcea nimeni nici o închinăciune, nu-l mai poftea la sfat şi la petreceri, şi chiar cei pe care îi credea mai aproape de sufletu-i se uitau la el cu compătimire. Era nebunul tîrgului! Bunătatea lui cu toată lumea, dărnicia lui (oricare i-ar fi fost taina şi obârşia), dragostea lui de oameni şi pornirea lui să sfătuiască şi să înveţe de bine pe oricine se păreau tuturor semne de nebunie, şi câţi erau cu inima mai moale îl căinau şi-l jeleau!

Dar Savu ştia ce face. Înaintea ochilor lui, din ce în ce mai pătrunzători, îşi făcea ziuă marele adevăr – rezervat celor puţini – că semenii noştri stau cufundaţi până peste creştet în nerozie şi în prejudecată.

Va să zică (se gândea Savu), mulţimea cea mare a semenilor noştri se alcătuieşte din proşti şi din nătângi. Câtă minte au oile în turmă, atâta minte au şi oamenii în

obștiile lor. Cui i-a dat Dumnezeu un dram de judecată peste măsura celorlalți, se află în mare cumpănă. Înțeleptul Silvestru s-a ascuns în fundul pădurilor cînd a înțeles cît de nebună este lumea și cât de robită patimei și păcatului. Oamenii nu pot să te mai sufere dacă ești bun, milostiv, iubitor de dreptate și de adevăr, propovăduitor și pilduitor din toată inima, cu tot dinadinsul și fără să ții socoteală de pravilele lor cele înguste!

Dintre prietenii de altădată, i-au mai rămas lui Savu cocoana Cleopatra și Nicolache Piua-Petri. Fiica duhovnicească a părintelui Silvestru pricepe și primește cu mare însuflețire această curajoasă schimbare din viața pantofarului. Ori de câte ori s-a întâlnit cu el, l-a întâmpinat cu un respect și o evlavie aproape bisericească. Era singurul suflet, din vechii prieteni, care, în sărăcia și în smerenia lui Savu, îl ridicase în cinste și în prețuire cu mult peste ce-i arăta mai înainte.

– Mă evlavisesc și prind puteri, kir Savule, când stau și cuget la dumneata! „*Adunați-vă comori în cer, unde molia și rugina nu le strică, unde furii nu le sapă și nu le fură*"...

Și fiindcă știa bine că pantofarul și-a risipit toată averea în încălțăminte dată de pomană, cocoana Cleopatra îi vărsa lui Savu, în buzunar, tot ce putea să rupă din cheltuielile casei și ale copiilor. Îl înțelegea și Nicolache Piua-Petri și se purta cu Savu tot cu prietenia și cu cinstirea de odinioară. Sărac, cu cămașa neschimbată de multe zile, cu hainele ponosite și cârpite, Savu era, pentru arendașul de la Negara, tot omul luat în seamă și bine primit din zilele cizmăriei grase și înțolite. Dar Nicolache avea față de Hagi-Papuc cu totul alt punct de vedere și alte socotințe decât evlavioasa Cleopatra.

Pe Savu îl mai ținuse legat de Ruși viața celor doi bătrâni. Dumnezeu îi chemase într-o toamnă, unul după

altul. Pantofarul le făcuse în cimitir mormânt deosebit şi plecase într-o pribegie fără cale întoarsă. Petrecuse iarna în Alexandria, lucrase până primăvara la un cizmar patron, şi cu ce câştigase mergea acum din sat în sat, făcând încălţăminte nouă, încăputând încălţăminte veche şi ridicând pretutindeni, din dulăpiorul lui cizmăresc, amvon de predicător.

În ziua aceea mergea spre Turnu, cu gîndul să se aciueze lucrător pe lângă vreunul din cizmarii turneni. Fiindcă era deosebit de meşter şi lucra tot felul de modele, lucrul lui Savu era căutat, dar unii se sfiau să-l primească în atelier, şi erau mai bucuroşi să-i dea comenzile acasă. Mergea pe şoseaua Ruşi – Putineiu – Turnu, cu sacul de scule la spinare, prin pulberea lui august. Când se apropia de Putineiu, aude în urma lui clopotele cailor unei trăsuri. Dăduse Dumnezeu Teleormanului câţiva ani de mare belşug şi, în vara aceea, grâul curgea spre schela Turnului ca pâraie de aur. Un moşier se ducea, în trăsura lui cu patru cai înaintaşi, spre desfătatul oraş de lângă Dunăre.

În dreptul lui Savu, trăsura cu coşul ridicat se opreşte, şi din fundul coşului şi din norul de pulbere Savu aude glasul lui Nicolache Piua-Petri:

– Dumneata eşti, kir Savule? Noroc să dea Dumnezeu! Vino colea lângă mine... şi pune sacul la picioarele vizitiului.

– Ei... să trăieşti, dom' Nicolache! Bogdaproste! Mergi la Turnu? Şi eu tot la Turnu...

– Să mergem împreună, kir Savule... Da' să poposim o jumătate de ceas colea, la Putineiu, ca să odihnim caii şi să adăpăm boierii.

– Aşa să facem, dom' Nicolache.

Şi râseră amândoi, bucuroşi de întâlnire şi chemaţi unul către altul de tainice potriviri sufleteşti, pe care însă alte convingeri, alte cărări în viaţă, alte furtuni dezlănţuite le stingeau ca pe nişte lumânări, lăsând numai comunitatea miresmei de ceară şi fumul simpatiei.

La han la Putineiu poposeau carele pline cu saci de grâu pentru şlepurile din port, şi cărăuşii stăteau şi se cinsteau sub un salcâm. Hangiul, văzând pe Nicolache Piua-Petri, muşteriul cel mai dorit, sări ars de la tejghea şi dădu peste cap şi prăvălia, şi celelalte odăi din dos, ca să iasă mai curând faţa de masă, şervetele curate şi tot serviciul unei gustări în grădiniţă, sub o perdea de zorele. Avea un muşchiuleţ proaspăt, avea nişte somn de Dunăre – viu, din dimineaţa aceea! – avea nişte murături ca pentru vodă şi mai avea şi nişte pelin – îl ştie dom' Nicolache!

Mâncară cu poftă, arendaşul fiindcă aseară, cu plecarea, nu avusese vreme să cineze cu tot dichisul, Sava, fiindcă de multe zile nu mai mâncase decât pe sponci. Piua-Petri îşi turna pahar după pahar.

– Hangiule, n-ai gheaţă. De ce nu-ţi faci boşcă de gheaţă? Ţi-am mai spus şi anul trecut...

– Dom' Nicolache, îmi fac la toamnă... zău îmi fac! Mi-aş fi făcut mai demult... da' am eu mulţi muşterii ca dumneavoastră?...

Savu a scos dintr-un pahar de vin trei, amestecate cu apă. Se uită la tovarăşul lui de masă: voinic, cărnos, îmbujorat, cu lanţ şi cu ceas de aur la piept, cu inele scânteietoare în degete, cu mustaţa răsucită. Şi se ştie şi pe sine cum este – s-a văzut azi-dimineaţă în găleata unei fântâni; îşi priveşte mânecile roase ale surtucului, peticile din genunchi şi bocancii lui gata să caşte boturile... ca imineii lui Mahmud, da, ca imineii lui Mahumd!... Dar

Savu e mulţumit şi binecuvântează pe Dumnezeu. El îşi împarte darurile şi poverile după nesfârşita sa înţelepciune. Cine poate să cârtească şi să dea sfaturi lui Dumnezeu!...

– Kir Savule, am mare bucurie că ne-am văzut... Dumneata eşti, pentru mine, un om rar, vrednic să stai alături cu cărturarii, cu vlădicii şi cu sfinţii.

– Domn' Nicolache, păcatele mele sunt multe ca nisipul mării şi prostia mea e mai lată ca marea...

– Kir Savule, chiar dacă ar fi aşa, acestea sunt cuvinte înţelepte şi smerite, pe care nu poţi să le auzi din gura orişicui... Eu vorbesc cu Cleopatra adesea despre dumneata. Dar ea îşi face despre dumneata o idee, eu îmi fac altă idee. Dumneata ai umplut judeţul cu încălţămintea pe care o faci şi o dai de pomană şi tot aşa cu sfaturile şi cu predicile dumitale. Ai întărâtat pe cizmari împotrivăţi. Să ştii că nu-ţi lipseşte mult ca să întărâţi şi pe feţele bisericeşti. Kir Savule, lumea noastră e proastă şi nu ştie ce să zică despre dumneata... Cei pe care îi faci cu ghete şi cu cizme te blagoslovesc, dar se întreabă şi ei în dos: Eşti un sfânt, ori eşti un nebun?... Eu ştiu bine că nu-ţi pasă de gura şi de prostia lumii. Un om duhovnicesc precum eşti dumneata este neclintit şi puternic ca un stâlp de piatră. Pe meleagurile noastre n-ai pereche. Da' eu am văzut, pe unde am umblat, alţii tot ca dumneata. Am văzut mai ales printre turci oameni şi mai bătrâni şi mai tineri, care nu se înghesuiesc în bâlciul vieţii, stau cu ceasurile la geamie şi ascultă pe muftiu cum tâlcuieşte *Coranul.* Acasă împart pâinea cu săracii şi nu ştiu ce este zavistia şi ochiul poftitor la norocul vecinului. Am văzut hagii greci, cu anteriu şi cu mătănii, oameni paşnici şi fără pic de răutate, pe care trebuie să-i porţi de mână ca pe copii, fiindcă ei şi-au închis toată priceperea şi toată inima între

Ierusalim şi Muntele Măslinilor. Am auzit că au fost şi pe la noi, în vremea părinţilor, asemenea oameni, închinaţi celor sufleteşti şi nepăsători de cele pământeşti. Dar la noi, de câtva timp, lucrurile şi oamenii s-au schimbat cu o iuţeală de vijelie... Dumneata nu mă miri când te pun alături în gândul meu cu rudele dumitale din Răsărit, creştini şi musulmani, suflete liniştite, iubitoare de aproapele şi iubitoare de Dumnezeu, dar mă miri când te văd amestecat – ca o oaie între capre – în lumea asta nouă care nu mai crede decât în bani, în desfătări şi în izbânzile vicleniei... Cum te-ai ivit dumneata între noi, păgânii şi vameşii? Vezi cum se schimbă faţa ţării! Vezi cum se scurg, spre Dunăre, cerealele câmpiilor noastre!... Vezi cum plouă peste noi maşini agricole, mode străine şi vin franţuzesc! În curând, de la Costeşti la Turnu-Măgurele vom călători cu trenul. Fiecare judeţ, fiecare plasă va fi străbătută de linii ferate principale şi secundare. Cad pădurile, se închid mânăstirile şi încep gările şi fabricile...

– Bine, dom' Nicolache... dumneata cu care ţii? cu cei ce se duc, sau cu cei ce sosesc?...

– Îi cinstesc pe cei vechi, dar mă prind în horă lângă cei noi! Dar ia ascultă încotace: am în Turnu un prieten vechi, cu care te vei înţelege mai bine decât cu mine. E de treabă, e cucernic, nu ştie să mintă, nu ştie să înşele pe muşterii, citeşte şi spune pe dinafară rugăciuni şi nu bea niciodată vin... fiindcă îl opreşte legea lui!... E negustor turc... cel din urmă care a mai rămas în judeţul nostru. Înainte de război, avea prăvălie mare în Turnu, prăvălie mare în Nicopol şi tovărăşie cu alţi negustori din Stambul şi din Adrianopol. Făcea mare comerţ cu untdelemnuri, cu zaharicale, cu sulimanuri, cu stafide, cu măsline şi cu toate rodurile orientale. Dar războiul l-a calicit. A plecat din Turnu când au început scărmănelile între noi şi turci. a lăsat prăvălia pe mâna unor greci care au fost răi icon-

omi, a pierdut toată marfa din Nicopol şi când s-a încheiat pacea a venit iar în Turnu, să vază ce mai scoate dintre cioburi. Mi-e drag turcul şi-i fac întotdeauna de alişveriş. Îl laud către toţi prietenii şi-i îndemn să târguiască de la el. Dar comerţul lui Ibraim se cufundă zi cu zi. Ibraim nu amestecă untdelemnurile,– ca ăilalţi – Ibraim nu înşală la cântar, Ibraim dă pe datorie şi nu mai vede banii decât când l-o vedea pe Mohamed. Fiindcă intrăm împreună în Turnu, mi-a venit în minte să te duc la Ibraim şi să legi cu el prietenie. Vorbeşte binişor româneşte şi te înţelegi cu el. Dar o să te înţelegi cu el mai ales cu inima şi cu fapta. Ce milostenii făcea Ibraim înainte de război!... Şi n-alegea: turc, creştin... dacă era sărac şi necăjit era, pentru el, muşteriul lui Alah! Ş-acum varsă destui bani turcilor caliciţi din Nicopol, dar bietul Ibraim a dat de fundul pungii!...

– Sunt bucuros, dom' Nicolache! Să mergem să vedem pe Ibraim... Dar care ar fi vremea cea mai potrivită?...

– Ştii ce, kir Savule? Să mă aştepţi astă-seară pe la aprinsul lumânărilor, la hotel „Zottu"... Eu acolo popo-sesc. Până atunci, şi dumneata şi eu ne vedem de treburi, şi diseară, slobozi, ne ducem la prăvălia lui Ibraim.

III. NICOLACHE PIUA-PETRI A FOST PROOROC

În timpul zilei, arendaşul de la Negara trecu pe dinaintea prăvăliei lui Ibraim şi intră înăuntru să salute pe negustor.

– Intru numai să-ţi dau bună ziua şi să te întreb de sănătate, fiindcă am de gând să viu astă-seară cu un prieten şi să stăm mai mult de vorbă...

– Să lăsăm serii bucuria ei, dar să nu lăsăm fără bucurie nici acest ceas al zilei. Vom bea împreună câte o cafea, colea, mai la o parte, ca să nu ne tulbure muşteriii...

Ibraim avea în prăvălie doi vânzători. Trecură în fund, pe un fel de divan, ascuns şi despărţit de prăvălie printr-o perdea, şi se aşezară cu picioarele încrucişate lângă o măsuţă scundă din mijlocul divanului. Un vânzător alergă să pună ibricul de cafea; celălalt rămase să slujească pe muşterii. Ibraim întrebă, politicos şi amical, de sănătatea celor de acasă, de treburile arendaşului, de opinia cocoanei Cleopatra asupra unui gavanos cu dulceaţă de trandafiri trimis de negustor acum în urmă. Apoi, mulţumit de răspunsuri, întrebă mai departe:

– Ce prieten vrei să-mi aduci astă-seară?

– Boier Ibraime, un om de tot rar, de care trebuie să fi auzit. Sunt aproape cinci ani de când vorbeşte despre el tot Teleormanul.E un adevărat *hanif,* cum îmi spuneai odinioară că numeşte *Coranul* pe cei ce sunt atât de buni şi de neprihăniţi, că îi primeşte şi-i fericeşte orice lege, şi turcească şi ovreiască şi creştinească. Este cu el o taină pe care o ştie numai Dumnezeu. Înainte de război, era cizmar şi stăpân de cizmărie, poate cel mai bogat şi mai bine văzut cizmar din Ruşii-de-Vede... În timpul războiului, s-a îmbolnăvit greu şi a fost cât pe aci să treacă la cele veşnice. Doctorul Cloajă era pe atunci la noi în târg. L-am luat şi l-am dus la căpătâiul cizmarului. Era lungoare. Trăsnit cum îl ştii şi într-o ureche, doctorul Cloajă l-a scos din gura morţii! Dar omul nostru, după ce s-a ridicat din pat, n-a mai semănat cu cel dinainte. A desfăcut prăvălia, casa, tot ce-a avut, le-a făcut bani gheaţă şi din banii ăştia a umplut calicimea cu încălţăminte de pomană.

– Atunci îl ştiu şi eu. Nu-i zice lumea Hagi-Papuc?

– El este! Hagi-Papuc, adică Savu Pantofaru, sufletul cel mai bun dintre creştini, precum dumneata, boier Ibraime, eşti sufletul cel mai bun dintre moslemi.

– Boier Nicolache, voi zice ca proorocul: „*Nu mă voi jura pe culcarea stelelor*"... că este aşa precum spui...

– Savu Pantofaru e acum în Turnu... l-am întâlnit azi la Putineiu şi l-am luat în trăsură: cârpit, prăfuit, neras şi cu sacul cizmăresc în spinare. Pe deasupra, pare un vagabond... care a ieşit din puşcărie, ori care n-are mult până va ajunge în puşcărie. Dar cine-l priveşte de aproape şi-i ia seama este robit de bunătatea şi de cinstea din obrazul lui. Viaţa lui este asta: o vreme lucrează pe la alţi cizmari, până adună ceva parale, iar cealaltă vreme, cu banii adunaţi, face tot felul de încălţăminte şi o dă pe la săraci...

– Am cunoscut şi eu în copilărie, la Salonic, pe unul la fel... da' ăsta dădea fesuri de pomană şi punea în fundul fesului câte-o vorbă din *Coran*...

Veniră ceştile cu cafea şi cei doi prieteni le goliră cu încetineala cuvenită aromei cafelei şi măiestriei pregătitorului.

– Mulţumesc cu temenea, boier Ibraime. Acum alerg la şlep să văd ce fac oamenii mei. Diseară viu cu Savu.

*

Nicolache Piua-Petri a fost prooroc. Savu şi Ibraim au ajuns buni prieteni. Pantofarul s-a tocmit lucrător la cel mai căutat patron din Turnu şi şi-a găsit o gazdă nu departe de prăvălia lui Ibraim. Turnu, în anii aceia, era cu adevărat cel dintâi oraş al judeţului. Calea ferată, deabia atunci în construcţie, nu ridicase încă magaziile din Ruşi şi pe grânarii lor deasupra celor din Turnu. Aci, în capitala judeţului era cantoarele agenţiilor străine,

vadul afacerilor socotite în lire sterline, iar jos la schelă. popasul vapoarelor, cu coadă de șlepuri.

Lume multă, românească și străină, avea nevoie de încălțăminte subțire. Savu era meșterul meșterilor. Lucra când la atelier, când acasă, după cum îi venea mai bine și îl ajutau sculele. Însă măcar la două-trei zile o dată, așa cam pe la vecernie, venea să vază pe Ibraim.

Îl găsea pe turc totdeauna la tejghea. Ibraim se bucura din toată inima. Savu deocamdată se așeza pe un scăunel, într-un colț al prăvăliei. La ora aceea, mușteriii erau mai rari. Întâlnirea celor doi prieteni începea cu o pauză. Printr-un fel de mimetism misterios, pantofarul își însușea inconștient ritmul vieții prietenului turc. Ibraim stătea la tejghea, bărbos, cărunt cu șal înnodat în jurul fesului și cu anteriu vărgat. Era un chip ușor încrețit, dar încă păstrând frumoasa lui dăltuire orientală: orbite adânci, ochi visători și negri, nas moștenit de la mama greacă sau circaziană. În spatele lui, creșteau până în tavan rafturile închise și deschise și, mai jos, de jur împrejurul tejghelei, sacii și butoaiele venite din Stambul: untdelemn, orez, măsline și cafea, migdale, stafide și piper, smochine, scorțișoare și – după vremuri – struguri cu boabe de chihlimbar, rodii, chitre sau portocale.

Savu stătea pe scăunel, mai tânăr decât Ibraim, lat în spete, ciolănos, spălăcit și cu un aer de copil Goliat. Preocupările lui sufletești erau colbuite și estompate, dacă nu chiar ascunse, de un fel de nerozie înșelătoare, iar nebănuita lui putere fizică era mascată de încovoierea profesională a cizmarului izinit de meserie.

Ibraim era îmbrăcat ca un negustor bogat. Era încins cu brâu de mătase, avea în picioare papuci galbeni și spre umeri îi cobora, din fundul fesului, un canaf de ibrișim. Savu era trențăros ca un cerșetor. Dar democratismul

oriental, irigat de energicele stihuri ale *Coranului,* în favoarea celor calici, înflorea aci, între Ibraim şi Savu, tainice flori de egalitate. Veneau apoi cafeaua şi ciubucul, aceşti doi insinuanţi agenţi ai apropierii dintre oameni.

Cei doi prieteni şedeau turceşte pe divanul din fund şi dădeau gândurilor lor molcomia şi spiralele fumului din ciubuce.Vorbeau puţin. Îşi spuseseră pe scurt, unul altuia, povestea vieţii, dar se simţeau legaţi nu prin ceea ce ştiau unul despre altul, ci prin puterea afinităţilor necunoscute şi negrăite. Când băieţii aprindeau lămpile în prăvălie, cafeaua era băută şi ciubucul stins. Savu se închina şi pleca.

Într-o zi, spre iarnă, pantofarul vine cu traista la subţioară.Câştigase ceva parale şi intrase în anotimpul ghetelor de pomană. După cafea şi ciubuc, cotrobăieşte în traistă şi scoate la lumina lămpii o înfloratăpereche de papuci, plini de arabescuri de piele roşie şi verde, pe saftian de lux.

Apoi, după o temenea către Ibraim:

– Boier Ibraime, ai auzit poate de Hagi-Papuc... Rabdă-i nebunia, ca un înţelept ce eşti!...

IV. CASA LUI IBRAIM

În dosul hotelului „Zottu", într-o ulicioară pe care progresul edilitar a şters-o dintre străzile Turnului, exista, pe la 1885, o curte mare boierească, închisă de jur împrejur cu ziduri nalte, isprăvite sus cu coamă de olane. Curtea şi casa dinăuntru erau de pe la începutul veacului, ridicate de un negustor creştin, dar după chipul locuinţelor turceşti. Proprietatea trecuse prin mai multe mâini, până ce, înainte de război, intrase în stăpânirea lui Ibraim

şi a tovarăşilor săi de negustorie. Turcul – însurat şi cu copii– nu-şi adusese familia niciodată pe malul stâng al Dunării, deşi uneori era nevoit să rămână la Turnu câte o jumătate de an. Familia lui, înainte de război, trăia în belşug şi privilegii, în Adrianopol. El purta negoţ înfloritor dincolo şi dincoace de Dunăre şi aducea acasă pungi cu aur. Dar în zilele războiului, şi după război, pagube mari, jafuri, rechiziţii, necinstea unor tovarăşi şi moartea unui fecior în luptele din Caucazia au zdruncinat greu averea şi inima lui Ibraim şi i-au înflorit barba cu brânduşele cărunteţii. Treburile turcului mergeau prost. Se schimbase faţa lumii! Preţurile, muşteriii, vadurile Dunării, puterea padişahului... toate erau acum cu totul altfel decât le apucase şi le ştia Ibraim. A trecut iar Dunărea ca să-şi prefacă averea în bani şi să se înapoieze de istov în Stambul, locul lui de obârşie. Dar averea lui fusese administrată în timpul războiului de nişte tovarăşi neomenoşi. Cu mari stăruinţe, cu mari cheltuieli şi cu ajutorul câtorva avocaţi, prieteni cu Piua-Petri, a putut Ibraim să restabilească drepturile sale uzurpate. De nevoie, s-a hotărât să mai rămână în ţară şi să aştepte limpezirea în justiţie a procesului de revendicare.

Casa lui Ibraim era o mică cetate. În pătratul clasic al curţii orientale, locuinţa era lipită cu spatele de zidul dinspre miazănoapte şi cuprindea tot zidul, din cap până în cap. În faţa locuinţei era prăvălia al cărei zid dinspre miazăzi era fostul zid al cetăţuii, transformat în faţadă de prăvălie. Dar prăvălia nu se întindea cât zidul, ci mai lăsa loc pentru poarta veche de stejar, ferecată cu piroane, şi pentru o chilie în colţ, adăpostul fostului cavas al fortăreţei. Astăzi, vechea şi mohorâta curte turcească deschidea, spre miazăzi, în ulicioara menită să se prefacă în bulevard, pleoape de vitrină şi ochi de rodii, de struguri şi de

portocale. Însă numai cunoscătorii vaselor turceşti ar fi putut să bănuiască, în dosul prăvăliei şi în dosul porţii aproape seculare, raiul de flori pământeşti în care Ibraim aştepta pe celălalt, al lui Mohamed.

Turcul avea patima florilor. Dacă, pe vremea aceea, ar fi fost la noi cultul trandafirilor şi al crizantemelor, ca astăzi, Ibraim, în loc să vânză untdelemn şi gogoşi de ristic, se făcea florar şi-şi acoperea toate pagubele. Ibraim iubea florile, le sădea, le veghea, le uda, le apăra de duşmani, le disciplina cu foarfeca şi cu speteaza, revărsând asupra lor comoara de delicate purtări de grijă şi prisosul de iubire părintească, strânse celor din Stambul, dar vremelnic stăvilite de obstacolele situaţiei şi de surghiunul între ghiauri.

Cuprinsul curţii era împărţit în două, grădina şi depozitele casei; adică butoaie, rafturi vechi, lăzi cu litere turceşti pe ele, lemne, scări, fierărie ruginită şi divane desfundate. Toate acestea stăteau ticsite la umbra unui stejar, poate mai bătrân ca locuinţa şi ale cărui ramuri superioare covârşeau zidul cu coamă de olane. Prăvălia avea în dos alte încăperi mai mici, pline cu mărfuri, iar dedesubt o pivniţă. Vânzătorii pe care îi ţinea azi Ibraim – unul grec şi unul român – aveau casele lor şi veneau la prăvălie dimineaţa. În alte vremuri negustorul avusese şi paznici, dar acum tot aştepta să-i vie un om de legea lui, şi turcul aşteptat nu mai venea.

Odăile de locuit – chilii aşezate una lângă alta şi dând toate într-un coridor ca de mânăstire – erau parte mici magazii, parte îmbrăcate cu divane şi cu covoare. Acestea din urmă erau la fel. Paturi fără picioare umpleau odaia întreagă sau lăsau la mijloc, între ele, loc pentru o masă rotundă, şi ea aproape tot fără picioare. Pereţii erau numai văruiţi.

În două camere stăteau, în câmpul de var, niște fâșii de mătase verde, cusute cu aurite stihuri arăbești. Dintr-o panoplie, bogată altădată, mai rămăseseră câteva iatagane și câteva pistoale. O atmosferă închisă și mucedă stăruia în acest interior turcesc, fără copii și fără cadâne. Ibraim își făcea singur toată gospodăria. Câteodată, la o lună sau două, venea să scoată covoarele și pernele la soare o țigancă bătrână care știa turcește.

Grădina lui Ibraim începea cu o perdea de viță care creștea în fața chiliilor și-și împletea curpenii cu toate gratiile de fier bătute la ferestre. Vița se ofilea și se sfârșea când ajungea la umbra stejarului, în partea cealaltă unde se grămădeau lăzile și tinichelele. De la poartă spre casă, vechii proprietari făcuseră un drum de caldarâm, care era acum aproape îngropat în ierburi și în flori de portulac.

Alți copaci, afară de stejar, mai erau un cais, doi piersici, un migdal și pe lângă ziduri o pădurice de oleandri în ghiveciuri. Între acești copaci și copăcei, Ibraim cultiva zeci de familii de flori pământene și străine. Lângă răzoare veneau șiruri de glastre, lângă glastre veneau pământufuri și cuiburi. În mai, grădinița turcului era o leasă de trandafiri de toate neamurile. În iunie, apăreau șiragurile îngerești ale crinilor. După crini înfloreau și dăinuiau, sub cuptoarele verii, sângerândele pelagonii, cârciumăresele și gura-leului. Iar la umbra acestor flori, corpolente și decorative, făceau casă mică și smerită, dar sfânt mirositoare ca o cădelniță, rozeta și busuiocul.

Ibraim hrănea, cu o drojdie de cafea și cu alte plămădeli cunoscute de el, o mulțime de existențe plăpânde și pipernicite, care găseau prea slab și trecător soarele țării noastre. O familie de cactuși stătea aliniată în glastre verzi, puțin simțitoare și zăbavnică la îngrijirile lui

Ibraim. Câțiva rodii, câțiva lămâi, încălțați în cutii de lemn sau în tinichele de untdelemn, sporeau dorul turcului după coastele Bosforului și ale ostroavelor din Marmara.

Această lume nevinovată, scumpă inimii lui Ibraim, se adăpa dintr-o fântână cu roată și cu scripete, cu lanțuri ruginite și cu ghizduri de piatră. Dincolo de fântână, stătea în colț, aproape mascată de perdeaua oleandrilor, chilia fostului paznic, veche, dărăpănată, fără sobă și fără geamuri.

La această chilie Ibraim a început să se gândească spre începutul iernii. A pus să-i rezidească soba, a văruit-o, i-a dres ușa și ferestrele și-a făcut-o bună de locuit. Apoi, într-o zi i-a spus lui Savu:

– Frate Savule, m-am gândit să te chem să stai aici la mine, în odaia de la poartă. Eu am multe treburi la Nicopole și trec mereu Dunărea. De altă parte, mă pregătesc de un drum mai lung la Stambul, și mi-e greu să las toată casa pe mâna slugilor... Mută-te la mine, că-mi faci bună slujbă și mare hatâr...

Astfel a intrat Savu în casa lui Ibraim.

V. ÎNGĂDUIALA ESTE AUXILIARUL TEOLOGIEI

Ibraim, cu toată pregătirea lui de călătorie, a rămas pe loc toată iarna. Savu s-a cuibărit în chilia premenită și a făcut din ea atelier de cizmărie. A avut mai multe comenzi decât ar fi poftit și a lucrat cu râvnă, așteptând și intercalând printre ghetele plătite cizmele și imineii celor ce nu puteau plăti. Ibraim a început să vie în

cămăruța cizmarului aproape în fiecare seară după ce închidea prăvălia.

Turcul, mâncător de fructe și băutor de lapte, se potrivea cu Savu. O mână de măsline, sau o strachină de nuci, sau un șirag de smochine și două cești cu lapte erau destulă cină pentru doi oameni înclinați către meditare religioasă și către întrebări duhovnicești. Amândoi aduceau, în aceste întâlniri sufletești, o egală bunătate și încredințarea inconștientă că în lucrurile care îl privesc pe Dumnezeu inima este dăscălița cea mai bună.

Savu, deprins să lucreze cu mâinile și să urmărească cu mintea lucruri străine de cizmărie, era tot atât de slobod ca și Ibraim, care stătea în fundul patului și fuma. Teologia celor doi prieteni era rudimentară și neagresivă. Cunoșteau de-abia elementele catehismului părintesc, și fiecare îi dăruia un larg comentar de interpretări personale și de simțire generoasă. Ibraim, care avea prin casă câteva sentințe din *Coran,* știa pe dinafară vestita declarație a profetului: „*Cu adevărat cei ce cred* (adică moslemii) *și cei ce sunt evrei, cum și sabeenii și creștinii și oricare care crede în Alah și în ziua de apoi și care face fapte bune: unii ca aceștia nu au să se teamă, căci nu vor fi întristați*"...

Cizmarul își aducea și el aminte de judecata viitoare și de pravila după care se va face judecata. Mai știa un cuvânt, pe care îl auzise din gura unui preot: să păstrăm credința, nădejdea și dragostea, știind bine că mai mare între ele este dragoste. Dar și turcul și creștinul poposeau la răspântia comună și mai presus de orice discuțiune a înfricoșatului tribunal. Creștinul vedea pe cei drepți, aleși de-a dreapta, veselindu-se ca Lazăr în sânul lui Abraham. Nu știa prea bine ce este în sânul patriarhului, dar îl vedea larg și desfătat ca o grădină. Musulmanul încredința pe Savu că trebuie să fie o grădină, fiindcă tot așa a zis și

profetul: *„În grădinile raiului, acolo intra-vor cei drepți; și vor fi împodobiți cu brățări de aur și cu mărgăritare, și vestmintele lor fi-vor de mătase"*...

Această încredințare neclintită pe care o aveau amândoi ducea la cealaltă, nedespărțită de ea: omul trebuie să fie bun, îngăduitor, iubitor de adevăr și de cinste, zăbavnic la mânie și milostiv cu toată lumea, dar mai ales cu cei săraci.

Milostenia era suprema știință și suprema teologie a acestor doi oameni care citeau cu greutate cărțile lor sacre. De aceea, capitolele cele mai proprii erau câte o pereche de încălțăminte dăruită de Savu ultimului nevoiaș găsit pe drum, sau câte un galben dat de turc cutărui trențăros cu fes din Nicopole. Uneori cei doi prieteni făceau schimb cu miluiții lor. Savu dăruia papuci la Nicopol și Ibraim ajuta cu bani pe săracii din Turnu.

Nici unul, nici altul nu-și pusese întrebarea, nici măcar în singurătatea lui de cuget, care este legea cea mai bună dintre cele două ale lor. Fiecare căuta la credința celuilalt cu smerenie și cu respect. Așa voise Dumnezeu cu ei și cu părinții lor, ca unii să fie ai lui Christos și alții ai lui Mohamed.

Dar într-o zi, cei doi prieteni s-au întâlnit cu cineva mai cărturar și mai isteț ca ei, evreul Marcu Goldstein. Acesta cunoștea câteva limbi, dintre care una moartă, citea mult noaptea și uneori și ziua, când îi dădea răgaz meseria lui de curelar și de reparator de hamuri. Avea o casă de copii și trăia în mare sărăcie.

Mordehai, copilul lui cel mare, într-o zi ploioasă, venea de la școală. Era rău îmbrăcat și mai ales rău încălțat, căci purta niște ghete lepădate de tată-său. Savu îl întâlnește și intră cu el în vorbă:

– Al cui ești tu, băiete?

– Al lui Marcu Goldstein, curelarul.

– Da' ce sunt ghetele astea atât de scâlciate şi de rupte din picioarele tale?

– ...Tata e curelar, dar nu şi cizmar.

– Sunteţi mulţi acasă?

– Suntem cinci copii.

– Şi unde e prăvălia lui tată-tău?

– La gura oborului.

Peste trei zile, Savu avea gata o pereche de ghete, nici prea strâmte, nici prea largi, bune pentru Mordehai. S-a dus pe seară la prăvălia de la gura oborului, cu ghetele înfăşurate în basma. Marcu Goldstein avea şi atelierul, şi casa de locuit sub acelaşi acoperiş, aproape între aceiaşi patru pereţi. Era o singură odaie, despărţită în două printr-un paravan de scânduri. Curelarul lucra, cu ochelari de miop, puşi călare pe vârful unui nas uscat şi încovoiat. Mordehai scria pe tejghea temele de a doua zi. Prin peretele de scânduri se auzea zbârnâind restul familiei. Ivirea cizmarului a fost o mare şi ciudată întâmplare pentru casa colegului curelar.

– Kir Marcule, eu sunt Savu Pantofaru. Copilul dumitale stă prost cu ghetele... şi i-am adus aici o pereche de ghete... Socotesc că i le-am nimerit bunicele, dar vreau să le încerce, şi dacă m-am înşelat, îi aduc sâmbătă altele.

– Domnule Savu, cine ţi-a poruncit dumitale ghetele astea? Eu nu ştiu nimic...

– Fără poruncealâ, kir Marcule.

– Cum aşa, dacă nu ţi le-a poruncit nimeni?...

– Lasă pe copil să încerce. Nu e nici o supărare şi nici o pagubă... Aşa e? Ia încearcă, micule, ghetele astea.

Mordehai caută din ochi învoirea lui tată-său. Rumen şi rotund la obraz, cârlionţat şi cu ochi frumoşi codaţi, copilul îşi lasă, o clipă, sufletul străveziu ca unda, între

învoirea aşteptată şi bucuria ghetelor celor noi. Curelarul, mirat de purtarea acestui om străin, şovăieşte şi se uită la Savu ca la un ham greu de cârpit. Ce viclenie poate să fie aici? Ce caută acest cizmar, cu înfăţişare de om cumsecade, dar cu cine ştie ce gânduri iscoditoare? În sfârşit, lasă pe copil să încerce ghetele. Se potrivesc de minune! Puţin cam lungi la bot, dar le va pune în vârf câte un smoc de lână, şi treaba va fi bună. Atunci intră în prăvălie şi nevasta curelarului:

– Ce ghete bune şi frumoase! şi tu nu mi-ai spus nimic până acum...

– Ce să-ţi spun, Ester, că nici acum nu ştiu ce este cu ghetele astea...

Savu stă jos pe un scaun şi prinde a zâmbi.

– Kir Marcule, staţi jos toţi!... Micule, să porţi ghetele sănătos şi să înveţi carte! Ghetele nu vă costă nici un ban. Vi le dau eu degeaba. Şi dacă vreţi, aduceţi încoace şi pe ceilalţi copii, care ţipă dincolo, să văd cam ce ghete să le fac...

Marcu, Ester, Mordehai, profund miraţi, se privesc unul pe altul, privesc ghetele din picioarele lui Mordehai şi nu ştiu ce să mai creadă: cizmarul e un nebun, e un duşman deghizat, ori este cel din urmă dintre acei „goim tovim", despre care istorisesc cărţile părinţilor...

Savu limpezeşte situaţia:

– Kir Marcule, ia ascultă, de câţi ani lucrezi în Turnu?

– De aproape zece ani, de la război.

– Ei, atunci n-ai auzit niciodată de Hagi-Papuc?...

– Ba da... dar Hagi-Papuc... ce vorbeşti!... a trăit pe vremea lui Herşcu Astrapole...

– Kir Marcule, Hagi-Papuc trăieşte şi azi.

Marcu se luminează:

– Ester, adu toţi copiii încoace! Ţi-aduci aminte ce ne-a spus Ficu Bohor, de la Ruşi? Dumnealui este... domnul Hagi-Papuc!...

VI. CELE TREI INELE

După Mordehai au venit la rând toţi ceilalţi copii ai lui Marcu: Dina, Micol, Ghedalia şi Iosif, două fete şi doi băieţi. Fiecăruia Savu i-a făcut câte o pereche de ghetişoare. Şi când copiii au fost încălţaţi, Savu a băgat de seamă că Ester umblă în târlici. I-a luat măsura şi i-a făcut şi ei o pereche de ghete cu şireturi. Când i-a adus-o, Ester a lăcrămat de bucurie. De la nuntă, Ester nu mai purtase ghete cu şireturi!...

Dar cum putea să rămână fără mângâiere, acum în apropierea Paştelui, Marcu curelarul, mucenicul care trăgea la ham pentru toată familia? Savu şi-a adunat toate puterile şi i-a ticluit şi lui Marcu o mândră pereche de cizme...

Cunoştinţa cu Savu şi dărnicia lui au adus familiei lui Marcu câteva zile de uimită şi stăruitoare bucurie. Marcu Goldstein se oprea uneori din lucru şi spunea Esterei:

– Blagoslovit cizmar! Goi plăcut lui Dumnezeu! Se întreabă rabinii noştri cum va fi bucuria din zilele lui Mesia... Iată cum va fi! Acest străin de neamul şi de legea noastră ne-a dat să gustăm o picătură din fericirea zilelor lui Mesia!

Curelarul s-a dus să vază pe Savu, a intrat în prăvălia lui Ibraim şi a legat prietenie şi cu el. Mare mirare! N-ar fi crezut Marcu în ruptul capului că alături de el, în Turnu, stau laolaltă un turc şi un creştin, doi oameni îngăduitori

și milostivi cu turcii, cu creștinii și cu ovreii! Singurul om purtat prin lume și politicos cu ovreii pe care l-a cunoscut Marcu printre toți moșierii din Teleorman era Nicolăche Piua-Petri. Și acum iată că Savu și Ibraim îl întrec pe moșier.

Marcu și-a făcut potecă de la gura oborului până la cămara lui Savu Pantofaru. Ce plantă zgribulită de frig nu-și deschide florile către soare? Ce suflet omenesc nu vine, irezistibil, spre sorgintea razelor de simpatie trimise de alt suflet? Marcu nu dădea prin cafenea decât la un an o dată, când îl poftea Piua-Petri sau vreun coreligionar, samsar de grâne. Și uneori, cu gâtul acru de mirosul și de praful hamurilor reparate, ar fi băut curelarul o cafea dulce și fierbinte!... Dar cum s-o bei acasă, când bucățile de zahăr sunt numărate și cafeaua e măsurată cu ceș-cuța!... De aceea Marcu, când poate, rupe o jumătate de ceas, între asfințitul soarelui și închisul prăvăliilor, și dă fuga bucuros la Savu acasă. E același miros și aceeași priveliște ca și la el, dar Marcu răsuflă un minut lângă ibricul care fierbe în soba cămăruței și lângă înțeleptul și filantropul pantofar.

– Domnule Savu – spune Marcu uneori – dumneata n-ai învățat multă carte omenească, fiindcă Dumnezeu ți-a dat de-a dreptul din știința lui. Dar când stau aici, în atelierul dumitale, îmi aduc aminte de acei învățați ai noștri din vechime, cari tâlcuiau legea și lucrau cu mâinile, ca dumneata...

Uneori, când Marcu întârzia mai mult lângă Savu, venea și Ibraim. Marcu nu fuma, dar bea bucuros câteva cești de cafea, mai cu seamă dacă avea de lucru în noaptea aceea. Tovărășia lor era curioasă. Marcu vorbea mult, ceilalți doi ascultau mult. Pe lângă Savu și Ibraim – cugete simple și tradiționaliste – evreul era un intelectual. Nici

Marcu nu era un rău fiu al legii lui Moise sau un emancipat. Dar el interpreta şi raţiona asupra predaniilor părinteşti mai mult decât cei doi, fără să le dispreţuiască ori să le scoată de la locul lor. Mai era în el, fie din născare, fie din înrâurirea cărţilor citite, un fond de visător umanitarist, o pornire nelămurită spre marile dreptăţi viitoare, care, de la distanţă, putea să fie tot atât de bine mesianism, ca şi socialism. Marcu era mulţumit că poate să-şi spună gândurile unor oameni de încredere şi poate să-şi împărtăşească – fără ca auditorul să adoarmă, cum păţea cu Ester – unele amintiri din cărţile citite.

Într-o seară, câte trei prietenii stăteau, cu uşa deschisă, în atelierul cizmarului şi priveau afară, printre ramurile stejarului cu frunză proaspătă, pâlpâitul primelor stele, solitoare nopţii de primăvară. Din grădina lui Ibraim venea miros de pământ răscolit cu cazmaua şi miros de liliac. Marcu, cel mai simţitor la premenirea firii şi la evoluţia cerului de deasupra, gândea cu glas tare, ţinându-şi cafeaua pe genunchi:

– El e unul singur, acolo sus, şi noi suntem toţi copiii lui... şi facem atâta gălăgie, ne luptăm unii împotriva altor, ne prigonim şi ne urâm... Unii suntem evrei, alţii creştini, alţii musulmani, dar suntem toţi fiii aceluiaşi tată ceresc. Cum ne-am despărţit unii de alţii şi cum am apucat care încotro? Tot aşa ca Avraam cu Lot: „Dacă tu o iei la dreapta, eu o iau la stânga: dacă tu o iei la stânga, eu o iau la dreapta“... Dar, oricum o fi legea fiecăruia, e bine să arătăm că suntem fraţi şi că nădăjduim să ne întâlnim din nou în aceeaşi casă cerească şi părintească.

– Adevărat, kir Marcule... dumneata, care eşti om citit, ştii pilda Domnului Iisus Christos, cu samariteanul milostiv?

– O ştiu, dar povesteşte-o ca s-o audă şi efendi.

– Zice că un om călătorea de la Ierusalim la Ierihon prin loc pustiu şi a căzut între tâlhari. Tâlharii l-au bătut, l-au dezbrăcat şi l-au lăsat în drum, plin de sânge şi pe jumătate mort. După câtva timp, a sosit un preot din legea lui, dar preotul a trecut pe lângă el şi l-a lăsat aşa. Mai târziu, a trecut pe acolo şi un ajutor preoţesc, dar şi ăsta a avut tot atâta inimă. La urmă, a sosit şi un samaritean, adică un om străin de neamul şi de legea celui ce zăcea în drum. Samariteanul, când l-a văzut, i s-a făcut milă. S-a oprit, i-a legat rănile, a turnat peste răni untdelemn şi vin, l-a pus călare pe dobitocul său şi l-a dus la un han, unde l-a dat în grija hangiului. Iar a doua zi, la plecare, a scos doi arginţi, i-a dat hangiului şi i-a zis: „Ai grijă de el, şi ce vei mai cheltui, eu când mă voi întoarce îţi voi da înapoi"... Va să zică, Domnul Iisus Christos ne învaţă că frăţia şi dragostea omenească n-au hotare şi trebuie să se întindă şi să cuprindă pe toţi oamenii de orice neam şi de orice lege...

Ibraim, tihnit şi visător, îşi aduce aminte de cuvântul din *Coran: „Cei ce-şi cheltuiesc averile în calea plăcută lui Alah sunt asemenea cu bobul de grâu care dă şapte spice, şi în fiecare spic sunt câte o sută de boabe"...*

– Să vă spun – zice Marcu – o hagadă pe care am auzit-o de la un rabin şi care pilduieşte frumos cum trebuie să trăiască laolaltă cei de lege străină, şi cum unii pe alţii se cuvine să se întreacă prin fapte bune şi prin inimă frăţească.

Acum multe sute de ani, trăia un sultan vestit de viteaz, de bogat şi de isteţ, iar în ţara lui trăia un negustor evreu, cinstit de toată lumea şi cunoscut pentru marea lui înţelepciune. Într-o zi, sultanul îl chemă pe negustor şi-i spune: „Toată lumea te laudă pentru cumpătarea şi pentru mintea ta cea mare. Te-am chemat să-mi spui în taină

care este legea cea mai bună dintre cele trei de pe pământ: legea ta ovreiască, legea mea turcească, sau legea lui Iisus din Nazaret?"

Negustorul rămâne pe gânduri: „Ce i-a venit sultanului? Ce întrebare poate să fie asta? Se aşteaptă el, oare, să mă audă lăudând altă lege decât legea mea şi a părinţilor mei?... Şi dacă are gânduri viclene?... Când voi începe să laud pe Moise, să-l văd deodată supărat pentru Mohamed?... Atunci negustorul evreu se închină înaintea sultanului şi-i spune: „Luminate împărate, să ai răbdare şi să asculţi o istorie din care înţelepciunea ta va scoate răspunsul aşteptat. Era odată, în Răsărit, un om bogat care avea în deget un inel năzdrăvan. Puterea inelului era să facă pe purtătorul lui norocos, fericit, plăcut în faţa lui Dumnezeu şi în faţa oamenilor. Acest inel trecea din tată în fiu, în felul că tatăl lăsa inelul moştenire celui mai iubit dintre feciori, fie că era, fie că nu era primul născut. Odată, după ce inelul trecuse prin câteva rânduri de oameni, ajunge la mâna unui tată care avea trei feciori, deopotrivă de iubitori şi de iubiţi, deopotrivă de vrednici ca să moştenească inelul. Tatăl, iubindu-şi la fel cei trei feciori, făgăduieşte inelul când unuia, când altuia, îl făgăduieşte pe rând la toţi trei. Când îşi simte sfârşitul aproape, tatăl celor trei feciori cade în mare cumpănă şi în mare încurcătură. Cui să lase inelul moştenire? Cheamă un giuvaergiu, îi dă inelul şi-i porunceşte să facă încă două, întocmai la fel între ele, oricât de mult ar fi să coste. Giuvaergiul îndeplineşte porunca şi face încă două inele, atât de aidoma cu cel dintâi, că părintele, când le vede, nu ştie să le mai deosebească! Atunci îşi cheamă feciorii, îl blagosloveşte pe fiecare, îi dă fiecăruia inelul făgăduit şi închide ochii. După moartea părintelui, feciorul care avea inelul rămânea stăpânul casei şi ocrotitorul familiei. Dar cei trei feciori aveau acum câte trei inelul năzdrăvan! Mare mirare, mare zavistie şi mare forfo-

tealã! Câte trei feciorii se duc sã se plângã şi sã se pârascã unul pe altul înaintea judecătorului. Fiecare avea dreptate şi spunea adevărul: tatăl îi dăduse cu adevărat, după făgăduinţă, inelul năzdrăvan!... Judecătorul stă, se gândeşte şi rosteşte:

«Nu pot să fac dreptate până ce nu-mi veţi aduce aici la tribunal pe tatăl vostru, sau până ce inelul cel adevărat nu va deschide gura şi va vorbi!»

Acum să-mi spună luminăţia-ta, zice negustorul evreu către sultan, care din cele trei este inelul cel adevărat? Tatăl îşi iubea la fel pe câte trei feciorii, şi feciorii aveau pentru el deopotrivă dragoste. Tatăl a dăruit fiecăruia inelul aşteptat şi fiecare fecior este desăvârşit de încredinţat că el are inelul năzdrăvan! Dar când cei trei feciori stăteau cu gura închisă înaintea judecătorului, judecătorul le spune: «Inelul cel adevărat are puterea să facă pe stăpân plăcut în faţa lui Dumnezeu şi în faţa oamenilor. Aici să se arate blagoslovenia inelului! Dovediţi fiecare, prin blândeţe, prin îngăduinţă, prin dragoste de oameni, prin milă şi milostenie nesecată, că inelul cel adevărat e în degetul şi în inima fiecăruia! Pentru aceea, încheie judecătorul, amânăm judecata până peste vreo zece mii de ani. Până atunci, aveţi timp să vă adunaţi dovezile... Şi când, peste zece mii de ani, veţi veni din nou la acest scaun de judecată, să nădăjduim că pe el va sta un judecător mai înţelept ca mine.»

Măria-ta – zice evreul – vrei să stai pe scaunul judecătorului şi să deschizi procesul amânat?"...[1] Sultanul n-a mai întrebat nimic. I-a făcut negustorului un dar împărătesc şi l-a trimis cu pace.

---

[1] Celebra parabolă din *Nathan der Weise*, actul al treilea (n.a.).

VII. TURNU-MĂGURELE CHEFUIEŞTE

Pe când cei trei prieteni se întâlneau, o dată, de două ori pe săptămână, şi vorbeau tihnit şi înţelept lucruri sufleteşti, oraşul din jurul lor schimba, în cantoanele societăţilor de export, grâul în aur, primea pe uscat şi pe apă mii de butelii cu vinuri străine şi petrecea cu lăutari din amurg şi până în zori. Nimeni n-ar fi bănuit că, în chefliul Turnu-Măgurele, în dosul zidurilor cu coamă de olane, trei popoare şi trei religii fraternizează atât de simplu şi de nevinovat în casa turcului Ibraim.

Venise peste judeţul Teleorman încă o recoltă îmbelşugată. În general, vreo zece-doisprezece ani după războiul româno-ruso-turc, au fost ani de mare prosperitate pentru câmpiile noastre. Au fost totdeodată şi anii consolidării averilor nou înjghebate. În locul vechii boierimi, adunate într-un partid fără viitor şi atunci în opoziţie, creştea, în zorii independenţei naţionale, o vajnică burghezie, netrăită, lacomă de parvenire şi de viaţă, plină de pofte şi de energii dezlănţuite. Cele câteva case boiereşti din judeţ s-au risipit şi s-au înecat în fluxul cumetriilor cu noii stăpânitori. Prietenii şi partizanii lui Ion C. Brătianu – ajutaţi de norocul de la Plevna şi consacraţi binefăcători ai patriei prin eroismul celor rămaşi în şanţuri – ridicară deasupra ţării recunoscătoare piramida capitalistă. Arendaşii, moşierii, dregătorii, concesionarii mari şi mici ajutară pe marele om de stat în opera lui de modernizare, adunând mari averi şi slăvind vremea cea nouă în petreceri, ca în basmele bătrâne.

Era ceasul grabnicelor prefaceri. Ţara intra şi se avânta, cu repeziciune de cataractă, în necunoscutul depărtat şi larg ca un abis al existenţei sale celei noi. Sfioasele târguleţe din câmpiile Teleormanului, adăpate de aurul german şi englezesc, se prefăceau văzând cu

ochii. Turnu-Măgurele se răsfăţa şi se desfăta ca vechile oraşe, mustrate de proorocii Sfintelor Scripturi. Alergau în Turnu tarafuri de lăutari din toate rezervoarele ţigăneşti existente între Carpaţi şi Dunăre. Alături de aceşti urmaşi ai lui Iubal, soseau, cu vapoarele şi cu trenul inaugurat de câţiva ani, preotesele desfrâului şi ale aventurii. Cântăreţe, dansatoare, pseudoturcoaice din lupanarele bucureştene, chelneriţe şi jupânese la hoteluri se arătau în Turnu o dată cu misiţii caselor de export şi o dată cu primele transporturi din grâul teleormănean.

Trăsurile moşierilor coborau spre Turnu, trase de către patru cai înaintaşi, în zbieretele surugiului, în pocnetele biciului şi în viforniţe de pulbere. Hotelurile şi hanurile nu puteau să prididească oaspeţii, vehiculele şi dobitoacele de ham şi de jug. Jos, la schelă, tumultul, chiolhanele şi cântecele din oraş se repetau – cu o brutalitate sporită, populară şi marinărească – în faţa Dunării clipitoare şi vaste şi în faţa Nicopolului, încăput sub austeră stăpânire bulgară.

Nicolache Piua-Petri era tot atât de vestit şi de căutat printre pleşcaşii chefului la Turnu, ca şi la Ruşi. Când aflau lăutarii că arendaşul de la Negara a sosit în Turnu, porneau după el şi-l căutau pe la toţi grânarii, pe la prăvălia lui Ibraim, şi dacă nu-l găseau, puneau iscoadă la hotelul „Zottu".

Uneori, Ibraim ştia că amicul său a sosit în Turnu mai întâi de la ţiganii cercetaşi.

Într-o zi de vară, pe înserate, Ibraim şi Savu Pantofaru stăteau la umbră în grădina cu ziduri şi se bucurau în tăcere de dulcele amestec de miresme stoarse florilor de soarele încâlcit acum în crengile stejarului. Gealat, câinele mocănesc, credinciosul lui Ibraim, dormea cu botul pe labe la picioarele stăpânului. Marica ţiganca

deretecase prin casă, pusese la loc saltelele şi pernele scăldate în soare, şi acum, după ce-şi luase plata, după ce-şi umpluse şorţul cu toate câte îi dăduse Ibraim din prăvălie, mai cerea şi câţiva gologani pentru tutun.

– Boier Ibraime – îi spune Savu după ce ţiganca pierise de la faţa locului – nu-mi place şerpoaica asta bătrână... Poate o ştii de mult, poate ai dovedit-o credincioasă, dar eu mă scutur când dau cu ochii de ea, tot ce am făcut pentru ea, ce i-am dăruit, toate vorbele mele bune... au alunecat pe ea ca pe piele de şarpe...

– Nici pe mine nu mă încălzeşte, kir Şavule, dar ştie turceşte şi mi-a intrat în casă de multă vreme...

Un vânzător din prăvălie veni şi vesti pe Ibraim că dom' Nicolache este aci. Ibraim ieşi ceremonios înaintea prietenului său şi-l pofti să vie să se odihnească lângă ghiveciurile cu lămâi.

– Bine v-am găsit, boierilor! Şi bine faceţi că mă chemaţi aici, în loc tăinuit şi preafrumos!

Savu şi Ibraim înţeleseră că arendaşul vine de la una din petrecerile sale, începută poate de la amiază, dar poate şi de ieri seară... Nicolache Piua-Petri era dârz ca puţini alţii la băute, dar după o masă lungă şi prea mult scăldată în vin, ajungea un al doilea Nicolache. Vorbea rar, suficient, măreţ, şi ceea ce de obicei ascundea cu bunsimţ acum dădea pe faţă: întâmplările lui, luptele lui, necazurile lui şi vechile lui experienţe sentimentale... Beţia lui era mândră şi narativă, fără nimic din slăbiciunile şi din accidentele celorlalţi confraţi.

Ibraim avea păreri de rău când vedea pe arendaş sosindu-i în prăvălie cu aerul măreţ şi pornit pe discursuri. Ştia că a lăsat în urmă o petrecere de ceasuri întregi, zeci de sticle goale, o zecime de golani beţi şi o pungă de bani. Savu cunoştea pe Nicolache cel de după chefuri mai

puţin decât Ibraim. Turcul porunci să-i aducă lui Nicolache un divan din casă, şi arendaşul îl umplu cu trupul său de Samson biruit.

– Nicolache – începu cu tonul familiar Ibraim – ştii prea bine că mi se umple inima ori de câte ori te văd. Dar de ce, frate, nu te păzeşti mai mult de linguşitorii şi de haimanalele care se ţin după dumneata?!... Câţi au fost cu dumneata la masă? Câţi bani ai aruncat pe vin şi pe lăutari? Cum se poate ca dumneata, care eşti atât de înţelept şi de înalt la mintea dumitale, să te laşi înşelat şi jefuit de caraghioşii din Turnu?

– Boier Ibraime, eşti cuminte ca un musulman care nu bea vin niciodată. Ce să-ţi răspund? Astea sunt păcate de-ale noastre, care avem slobozenia vinului.

– Nu zău, dom' Nicolache – deschise gura Savu – ştii că şi eu, ca şi boier Ibraim, ţin la dumneata şi nu uit niciodată că ai venit cu doftorul Cloajă şi m-ai scos din gura morţii. De ce nu asculţi ce spune boier Ibraim? De ce te laşi linguşit şi prădat de toate puşlamalele?

– Frate Savule şi boier Ibraime, sunteţi prietenii mei cei mai de aproape şi voi puteţi să mă cercetaţi până în fundul inimii. Ştiu bine ce lichele şi ce borfaşi sunt cei ce se îmbată cu mine... Ştiu că hoţii de ţigani mă caută cu lumânarea când sosesc în Turnu... Fraţilor, îmi trebuie vinul şi îmi trebuie vioara ţiganului! Tu, Savule, trăieşti ca un călugăr şi ca un sfânt dătător de papuci. Avut-ai tu vreo taină, vreun junghi nelecuit la inimă? Ştiut-ai tu, vreodată, ce sunt cătuşele dragostei şi cum poţi să intri în iad din pricina unei muieri? Dumneata, boier Ibraime, eşti liniştit şi preaînţelept ca un iman. E adevărat că ai şi avut necazuri, cu cei ce ţi-au şterpelit din avere, dar încet-încet isprăveşti şi ieşi la mal. Te-ai însurat devreme, ai trăit ca un paşă, ai copii mari, ca mâine scapi de

buclucurile din Turnu şi te duci la Stambul, să te odihneşti lângă hanum-efendi... Cu mine a voit Dumnezeu să fie cu totul altfel... M-am însurat târziu şi m-am însurat cu o femeie sfântă, dar sfinţenia ei nu-mi ajută să tămăduiesc ranele mele cele vechi şi mustitoare... Fraţilor, şi în Janina, şi în Stambul, şi pe la gura Siretului am lăsat câte-o iubită sub lespede de piatră...

În vocea lui Nicolache Piua-Petri fremătau coarde de sugrumată vijelie. Sub sprâncenele lui stufoase, pleoapele cădeau grele, ca nişte trâmbe de nouri cari îşi reţin ploaia.

– La Janina, în cimitirul grecesc, am îngropat jumătate din inima mea... Iubeam nebuneşte pe fata unui negustor, dar ne vedeam numai la biserică. Am cumpărat pe robi şi ne-am întâlnit şi am vorbit. Biata mea Eftimia voia să fugă din casa părintească, fiindcă tatăl ei pusese la cale s-o mărite cu un prieten al lui, bogat şi bătrân, negustor ca şi el. N-am stat la gânduri nici o clipă: fug cu Eftimia înapoi, în ţară! Casa Eftimiei şi casa negustorului care voia s-o ia de soţie erau amândouă pe ţărmul lacului, aproape una de alta. M-am înţeles cu Eftimia să fugă din iatacul ei, cu fereastra spre lac, într-o noapte de noiembrie, când toate stelele sunt stinse. A legat o frânghie de stâlpii cerdacului şi-a alunecat devale. Sub cerdac o aştep tam eu cu barca. Dar ne vânduse cineva dintre slugi. Oamenii negustorului de care fugea Eftimia mă urmăreau fără să ştiu. Când am prins în braţe pe draga mea şi am întors luntrea spre larg, a bubuit noaptea, şi au trecut prin mine două gloanţe şi prin Eftimia trei, dintre carí unul drept prin inimă...

N-am mai ştiut nimic, decât când am deschis ochii, la spital. A fost mare zurbă, cercetări, proces. Dar eram prieten cu Izet-paşa – de care ţi-am vorbit de multe ori –

şi Izet-paşa a stins procesul şi mi-a făcut vânt din Janina. Am apucat doar, după ce m-am înzdrăvenit, să mă duc o dată la cimitir şi să văd, pe crucea de la căpătâiul ei poposind doi porumbei albi...

Aceste zguduitoare amintiri, petrecerea de-abia terminată şi vrăjitele viori ţigăneşti biruiau acum pe Nicolache Piua-Petri. Două şiruri de lacrimi curgeau din pleoapele lui grele şi închise.

Ibraim se ridică, subţire şi sacerdotal, în burnuzul lui de mătase şi trecu o mână mângâioasă peste fruntea lui Nicolache.

– Odihneşte-te, frate. Eu şi cu Savu trecem în prăvălie.

Apoi, pe divanul din fund, între patru ochi, cu Savu:

– Mult mi-e drag Nicolache! Ce spune el scormoneşte inima ca o manea... Multe zac ascunse în sufletul omului... Dumnezeu, unul singur, le ştie!

VIII. PĂSĂRI DE PRADĂ

Vremea trecea. Ibraim scosese, cu proces, o parte din avere, vărsase în punga avocaţilor altă parte, şi acum, resignat cu ce-i mai rămăsese, voia să vânză prăvălia, cu case cu tot, şi să se întoarcă lângă ai săi. Se mai dusese de două ori la Stambul, intrase în vorbă cu nişte greci din Pera – care aveau rude angrosişti în Bucureşti – dar nu ajunsese la nici o înţelegere. Negustorii din Turnu şi toată clientela lor şi toţi oamenii de afaceri ştiau că Ibraim e pe cale să-şi desfacă prăvălia şi toată averea şi să plece din ţară. Aflase despre planurile turcului şi Tache Chimigea, hangiul de la Putineiu, şi venise de câteva ori pe la Ibraim să vorbească cu el şi să-l întrebe cam la ce preţ se gândeşte. Când au auzit samsarii că Tache Chimigea, câr-

ciumarul de la Putineiu, vrea să ajungă proprietar și băcan în Turnu, și-au adus aminte, batjocoritori, de salcie și de scroafă, dar n-aveau dreptate, fiindcă Tache Chimigea era cel mai bogat și mai bine dispus muşteriu din câți trataseră cu Ibraim. Ar fi voit Chimigea să-și deschiză inima către Piua-Petri, bun prieten al lui Ibraim, și să scurteze astfel toate potecile și toate dibuielile. Dar cârciumarul simțea față de Nicolache rușinea încăpățânată a golanului de până ieri, care nu-și poate îngădui atitudini de egalitate față cu „boierul" ciupit de el, sistematic, de la vin, de la masă și de la orzul cailor. Tache Chimigea era acum mai bogat decât Piua-Petri. Fără să știe nimeni, el se vârâse în treburi de grâu și de export, lângă câțiva dintre clienții lui, mai puțin boieri, și acum avea îngropată, sub temelia sobei, o vadră de aur englezesc.

Tache Chimigea, în ciuda samsarilor turneni, s-a suit în salcie de-a binelea. Dacă nu a cumpărat băcănia lui Ibraim, a cumpărat mai târziu două hoteluri în Turnu și o moșie întreagă aici, peste Olt, în Romanați. În sfârșit, peste un sfert de veac, unul dintre feciorii lui era să ajungă consilierul tronului.

Se împlineau cinci ani de când Savu Pantofaru se adăpostea în chilia lui Ibraim. Rob cu toată inima asprului canon dat de pusnicul Silvestru, pantofarul lucra cu mâini miraculoase – ca ale piticilor cizmari din basmele nordice – când o serie de încălțăminte plătite, când o serie de încălțăminte de pomană. Ghetele plătite de boieri odrăsleau opincile și bocancii dați de pomană celor desculți. Își împlinea canonul și-și revărsa acum milostenia asupra pescarilor de lângă Dunăre și asupra calicimii din Nicopole.

Ibraim, mereu departe de familia lui și sihastru în casa și în prăvălia lui, se sprijinea pe prietenia lui Savu ca pe

brațul unui frate. Se gândise de multe ori ce să facă el cu Savu când o vinde prăvălia, și ajunsese, regulat, să-și răspundă sieși: „Trebuie să iau pe Savu cu mine la Stambul!“ Ibraim cugeta: „ Sunt destui săraci și în Stambul, cât despre cei ce au nevoie de ghete bune, papuci de piele de căprioară și de pantofi, sunt mai mulți decât îi trebuie lui Savu!“...

Știa de proiectele și de treburile lui Ibraim și Marica țiganca. Iar Marica le destăinuise lui Vătașul Biolan, șeicul unui trib de țigani zavragii, care cutreiera Muntenia de la gura Cernei până la gura Ialomiței. În acele zile de belșug și de mari prefaceri în țara noastră, cetele țiganilor nomazi erau semnul dezordinii primordiale și al haosului social din care voiam să ne eliberăm. Deosebiți de țiganii mânăstirești, acum înfrânți și subjugați vieții sedentare , țiganii zavragii erau urmașii autentici și direcți ai hoardelor vagabonde, pornite în lume o dată cu aurora omenirii.

Ispravnicii, zapciii și pomojnicii de acum o jumătate de veac aveau ca îndeletnicire de frunte să urmărească toată vremea pe acești țigani și să descurce, cu călărașii după ei, furtișagurile, spargerile și potecile vicleniei țigănești. Nu arareori, țiganii strângeau de gât ori înfigeau un cuțit în pieptul gospodarului deșteptat în ora prădăciunii.

De unde izvorau acești primitivi, care știau, afară de limba țigănească, și ceva turcește? Se pare că după războiul din 1877—78 și după ridicarea Bulgariei independente, nomazii din Peninsula Balcanică se retrăseseră pe nesimțite la miazănoapte de Dunăre, în țara grâului, a laptelui și a mierii.

Vătașul Biolan era unul dintre monarhii cu cojoc până la genunchi, cu căciulă neagră, frântă la o parte, și cu cizme crețe, cari guvernau aceste triburi de pleșcași.

Marica ţiganca era din sălaşul lui şi rudă cu el, dar din zile vechi rămăsese cu alţi ţigani în nişte gropniţe de la marginea Turnului, şi acum bordeiul ei era loc de popas şi post de observaţie pentru iscoadele şi combinaţiile împăratului nomad.

Marica ştia că Ibraim a isprăvit procesul cu foştii lui tovarăşi şi că a scos de la ei despăgubiri de vreo mie de poli. Unde pusese turcul aceste parale? Cu toate că era atâta vreme de când Marica venea şi scutura covoarele lui Ibraim, ea nu putea să spună hotărât dacă turcul îşi ţine banii în sipetul din casă, în lada din prăvălie ori în nişte tainiţe cu uşi de fier din fundul pivniţei. Vorbise cu Biolan de mai multe ori şi, în inima ei neagră, vânduse pe Ibraim fără pic de remuşcare. Vătaşul îi răspundea, socotit şi plin de experienţă:

– Buzdruno, unde-şi ţine turcul paralele? Asta trebuie să mi-o spui! Altfel, bucluc! Dacă turcul e tare de boacă şi nu ne spune scurt unde sunt banii, atunci ne încurcăm... Poate îl chinuim rău, poate îl omorâm la înfierbântare, poate zbiară şi prind alţii de veste.

– Manuşule, răspundea ţiganca, banii turcului trebuie să fie în sipet, şi dacă sunt în altă parte vi-i spune turcul. Să ştiţi numai ce să-i faceţi. Trebuie să vă scăpaţi de Gealat şi de sfântoiul ăla de Savu Pantofaru. De Gealat vă scap eu, atunci seara, când o fi să intraţi la turc. Pantofaru doarme în odaia de la poartă. E destul de departe de acolo şi până la iatacul lui Ibraim. Ori îl lăsaţi pe pantofar să doarmă şi-i puneţi streajă la uşă, ori îl strângeţi de gât... E mai bine să-l lăsaţi să doarmă şi să-l păziţi până când isprăviţi cu turcul. Dacă o trebui să-l omorâţi pe turc şi voi ieşiţi ferchesi din daraveră, atunci, până una-alta, cade leapşa pe Savu Pantofaru şi avem vreme să ne strecurăm dincolo, peste Dunăre.

Marica şi Vătaşul Biolan ţeseau acest painjiniş drăcesc în întunericul bordeiului de la margine. O pădure de boji cu struguri negri şi de lauri cu nucile plesnite înconjura bordeiul, creştea pe coama lui şi-l făcea de nerecunoscut pentru ochii trecătorului străin.

Stăteau amândoi tolăniţi pe nişte chilimuri luate pradă la o spargere şi trăgeau din lulele. Marica se ridică în genunchi şi scotoci câtva timp în păturile brâului ei lat şi nărânzat. Găsi un ştergar mototolit, cu o cheie legată la unul din colţuri.

– Uite cheia de la uşa turcului. I-am ciordit-o astă-toamnă, şi el a făcut alta la fel cu ea. Broasca a rămas tot aia şi am încercat-o cu cheia asta acum, în urmă. Merge bine. Turcu crede că a pierdut cheia în hazna. Când închide seara uşa pe dinăuntru, nu lasă cheia în broască, o ia la el, ca s-o aibă sub pernă şi s-o dea pe fereastră băiatului care-i aduce cafeaua. Ăla deschide uşa dimineaţa. M-am gândit şi într-altfel: dacă turcu lasă cheia în broască şi nu puteţi să mai deschideţi pe dinafară, atunci împingeţi zdravăn de uşă, că pervazul e răscopt şi scoaba iese afară.

– Aferim, buzdruno, că deşteaptă mai eşti! Şi dacă uşa zbiară de umple lumea, şi dacă turcul se deşteaptă, rămânem cu coada lui Gealat!...

– Atunci, călcaţi-i prăvălia. Lăsaţi-l pe turc în pace. Intraţi în prăvălie prin uşa din dos. Are numai lacăt, şi toate lacătele ascultă de voi. Călcaţi-i prăvălia şi luaţi ce găsiţi în tejghea şi în lada de fier...

– Şi dacă nu găsim nimic, ne procopsim cu măslinele şi cu rahatul turcului...

Aşa urzeau, discutau şi se certau seri întregi Vătaşul Biolan şi Marica ţiganca în bordeiul ei de la marginea Turnului. Pregătind prădarea lui Ibraim şi aşteptând cea-

sul cel mai potrivit, Vătaşul şi cu sălaşul lui – tăbărât mai încolo, pe lângă Olt – făceau alte prădăciuni mai mici, dar la depărtări foarte mari, aşa încât fulgii de găină să nu se afle niciodată lângă vizuina vulpii.

Într-o seară din octombrie, pe o vreme de zloată şi de ceaţă, în bordeiul Maricăi, Vătaşul Biolan cu cinci zaagii de ai lui stăteau lângă focul din vatră. Treburile se încurcaseră. O năvală de noapte, la un conac boieresc de lângă Craiova, ieşise prost, şi un zăpciu isteţ din partea locului era pe urma ţiganilor. Sălaşul trebuia să se mute degrabă, ori spre Brăila, ori dincolo, spre Samovit. Acum, la repezeală, trebuia o pleaşcă grasă, şi sorţul căzuse, în noaptea asta, pe Ibraim...

Marica spălase cârpeturi toată ziua la Ibraim acasă într-o magherniţă din dos. La plecare, îi dăduse lui Gealat să mănânce o cheftea pregătită din vreme. Acum stătea, între cei şase ţigani, mai infernală decât toţi laolaltă:

– Acu e acu! Eu plec drept spre podul Oltului. Nu săriţi peste poartă, că este aproape de odaia lui Savu. Urcaţi-vă pe zid, şi de pe zid suiţi-vă în copac, şi din copac lăsaţi-vă devale, la uşa turcului. Gealat a amuţit, turcul doarme greu. I-am spus eu un descântec la pragul uşii. Savu doarme cu sfinţii. Hai, manuşule, mişcă-te!

IX. UN EPISOD ÎNTUNECOS

Ţiganii se pregătiră de lucru. Erau toţi spărgători încercaţi. Fiecare avea scrise pe faţă, ori pe spinare, ori măcar în amintire câteva prădăciuni şi câteva vărsări de sânge. Iscru şi Paşol făcuseră şi câte un an de puşcărie. Paraipan era lat şi puternic ca un urs. Sfârnoagă era ager şi mlădios ca o vulpe. Bate-n-loc era mare strateg, dar şi

cel mai fricos dintre ei. De aceea el era, de obicei, cel ce rămânea afară şi observa vecinătăţile.

Intrară în oraş unul câte unul şi fiecare cu treabă. Un topor în mână, o căldare la spinare, o traistă ori un sac la subţioară sunt semnele muncii şi ale cinstitelor îndeletniciri. Dar fiecare mai avea în sân câte un cuţit, şi trei dintre ei, între care şi Vătaşul, şi câte-un pistol. Era toamnă târzie, ploua, gemea vântul prin înfundături, şi tot târgul, afară de hoteluri şi de cârciumi, se culcase...

Savu nu dormea. Lucrase până târziu, sub lampa lui, la o pereche de ghete poruncite, şi acum, după rugăciune, stătea şi medita... Afară se răsuceau, în vânt şi în ploaie, copacii din grădină, şi stropii nevăzuţi izbeau toane-toane, în uşă şi în geam. În odăiţa lui Savu era cald. Munca zilei mâna somnul înainte ca pe un cârd de oi care se întorc la staul. Savu se întreba umil şi grijuliu: „Oare cât va mai îngădui Domnul să poposesc sub streaşina acestui prieten şi când va veni porunca de plecare?“

Când era să-l fure somnul, Savu aude nişte zvâcnituri în uşa lui şi apoi un geamăt lung. Se ridică din pat şi ascultă... Zvâcniturile s-au făcut slabe de tot şi geamătul nu se mai aude.

Savu deschide uşa încet şi vede ceva lungit pe prag. Se apleacă pe brânci şi distinge pe Gealat în agonie. Cu coada lui, prinsă de spasmul morţii, izbea mâinile şi obrajii lui Savu.

„Ce să fie asta? se întrebă pantofarul, cuprins de milă şi de bănuieli. Moare Gealat de bătrâneţe, ori otrăvit de un duşman?“...

Dar nu-şi isprăveşte gândul, şi vede înainte-i o mogâldeaţă care-i fluieră şerpeşte:

– Intră înăuntru şi taci, că te omor!...

Era Paşol, care făcea de strajă în mijlocul grădinii şi care prinsese de veste că Savu a deschis uşa. Lui Savu i-a trecut prin minte ca fulgerul: „Doamne, ajută-mă să nu fac moarte de om!“ – şi a sărit peste trupul lui Gealat drept în burta ţiganului.

Paşol, care nu se aştepta nici la un atac de jos în sus, nici la această agilitate de pisică sălbatică, s-a dus peste cap cu pistol cu tot. Din câţiva pumni daţi la tâmplă, ţiganul s-a muiat ca o cârpă. Dar răbufnelile şi gâfâielile luptei, cu tot vântul şi cu toată ploaia, au ajuns la auzul lui Bate-n-loc, care veghea sus în stejar. Un miorlăit autentic şi lugubru l-a zguduit pe Sfârnoagă, paznic la uşa lui Ibraim. (Marica avusese orbul găinilor! Uşa nu se deschisese; mai avea alt secret pe dinăuntru.) Biolan, Iscru şi Paraipan erau în prăvălie. Goliseră tejgheaua – aramă şi argint – şi acum descântau casa de fier şi aurul din ea.

Savu, în rostogoleala lui cu Paşol, a simţit pistolul căzut. L-a găsit şi l-a ridicat. A înţeles într-o clipă cum stau lucrurile: „Ibraim e prădat! Ăsta mă păzea pe mine. Tovarăşii lui sunt ori în casă, ori în prăvălie. Doamne, ai milă de mine!“

Pantofarul s-a strecurat pe lângă curpenii de viţă spre fereastra lui Ibraim, ţinând pistolul întins: „Slobod pistolul şi trezesc pe Ibraim ori sperii pe tâlhari“... Dar pe când Savu se strecura pe lângă viţă, printre viţă şi zidul casei se strecura Sfârnoagă. L-a lăsat pe Savu să treacă, şi i-a ieşit deodată în spate, cu cuţitul în mână. A ridicat cuţitul şi s-a repezit în ceafa lui Savu. Dar Savu s-a ferit de un curpene care-i venea la gât, şi braţul ţiganului s-a teşit de spinarea lui Savu şi a lovit în gol. Savu a întors pumnul care ţinea pistolul, şi în scăfârlia ţiganului răscăcărat a slobozit, cu tocul pistolului, o lovitură năprasnică.

În stejar, miorlăiturile cotoiului erau tragice. Savu s-a uitat bine prin întuneric la motanul care miorlăia şi a descărcat pistolul nu chiar în ţintă, ci pe alăturea. Şi hurrr! prin crengile stejarului o matahală cade la picioarele lui Savu.

– Mânca-te-aş! nu sunt cotoi, sunt ţigan! Să nu mă omori de tot, lasă-mă aşa pe jumătate. Hauleu, mamă, rău m-a împănat!...

Savu se repezi şi trânti cu putere de uriaş uşa prăvăliei în nasul celor ce auziseră detunătura pistolului. Trase zăvorul, puse drugul de fier şi prăbuşi, în câteva clipe, la gura uşii, toată lemnăria de sub stejar.

Ibraim se trezise şi întreba prin gratia ferestrei, cu două pistoale în mână:

– Cine e acolo? Savule, tu eşti? Cine este în prăvălie?...

– Boier Ibraime, trage la pistoale să se auză în târg şi să vie paznicii! Tâlharii, boier Ibraime!... Ne-au prădat tâlharii! Şi Savu, ţinând mâinile în bere,gata lui Bate-n-loc, striga din răsputeri: Ajutor! Ajutor! Săriţi! Tâlharii!...

– Tâlharii sunt, mânca-te-aş! gâfâia Bate-n-loc, dar nu mă strânge aşa de gât, că rămâi fără ochi! Îmi ies ochii din cap!...

– Ţigane, câţi tovarăşi sunt în prăvălie?

– Apoi câţi să fie, n-aş fi avut parte de ei!...

– Câţi sunt, ţigane?

– Iaca, trei sunt...

Afară la poartă şi pe la uşa prăvăliei se auzeau glasuri şi se vedeau mişcându-se câteva lumini.

– Boier Ibraime, aprinde lampa!

Cineva întrebă de afară:

– Ce este, Savule?

– Sunt hoţii în prăvălie. Păziţi în faţă, să nu scape. Şi aici sunt câţiva.

Dar Savu, cu mâinile în gâtul lui Bate-n-loc, simţi că un fulger de durere îi trece printre coaste şi se prăbuşi în întuneric, cu Bate-n-loc sub el şi cu Sfîrnoagă deasupra lui!

X. ÎNTRE PATRU OCHI

Sfîrnoagă şi cu Bate-n-loc au scăpat. Până să iasă Ibraim din casă şi să dea iureş lumea adunată afară, cei doi ţigani s-au căţărat în copac – Bate-n-loc uşor rănit, Sfîrnoagă dezmeticit – şi din copac au încălecat zidul şi s-au făcut nevăzuţi. Au prins pe Paşol, care nu-şi venise bine în fire, şi pe cei dinăuntru.

Savu s-a trezit la spital, cu Ibraim la căpătâi. Sfîrnoagă înjunghiase cu sete, dar fără să-şi chibzuiască lovitura. Izbise pe Savu în partea dreaptă şi inima rămăsese neatinsă. Mersul tămăduirii a fost fericit, şi până la Anul Nou pantofarul a fost iar pe picioare.

Cât a stat la spital, Ibraim, Nicolache Piua-Petri, curelarul Marcu şi alţi prieteni mai umili n-au lipsit de lângă patul lui. Aşteptându-şi deplina vindecare, Savu a trăit ceasuri de mare odihnă sufletească. I se părea că boala lui de azi este un adevărat concediu, dăruit după atâţia ani de încordată străduinţă şi de îndeplinire a canonului pus asupră-i. Se simţea nevrednic să mulţumească lui Dumnezeu că scăpase viaţa unui om în schimbul celeilalte, pe care o răpusese... Şi admira cu naivitate dumnezeiască punere la cale care îl ajutase să se mângâie cu mântuirea lui Ibraim de pierzania lui Mahmud.

Când a fost să iasă din spital, Ibraim a venit să-l ia pe Savu cu trăsura şi l-a dus acasă cu aceeaşi sărbătoare

sufletească cu care l-ar fi dus pe marele vizir. Savu a voit să tragă la cămăruța lui, dar Ibraim i-a spus:

– Frate Savule, odaia ta e dincolo, în casă. Cât ai stat tu în spital, pe aici s-au schimbat lucrurile. Vom vorbi pe urmă.

Cu adevărat, Ibraim, în urma prădăciunii țiganilor, se zorise să isprăvească și să-și desfacă toate chiotorile. Vânduse și casa, și prăvălia tot foștilor tovarăși – acum chiaburi și băcani mari – și mai întârzia până la darea și luarea în primire. Noii stăpâni începuseră să facă schimbări și reparații.

Savu și-a găsit în odaia lui cea nouă toate sculele lui de cizmărie și, cu bucuria reîntâlnirii, a început iar să lucreze. Ibraim spunea pretutindeni:

– Savu mi-a scăpat viața... Savu de aici înainte este și mai mult ca până aci fratele meu... Savu va trăi în casa mea toate zilele vieții lui.

Pantofarul vedea cum sporise prietenia și dărnicia lui Ibraim și, în cugetul lui, se găsea la o răspântie: „Să-l las pe Ibraim în gândurile și în căldurile recunoștinței lui, ori să-i spun tot adevărul? L-au știut numai doi oameni, dintre cari unul era duhovnic și este azi în ceruri... Să-i spun și lui Ibraim taina mea? El vrea să mă ia cu el la Stambul. Pot să mă leg de el până ce nu voi isprăvi canonul meu? Pot să intru în casa lui până ce nu-l voi întreba: Tu știi că eu am omorât pe Mahmud?“

Ibraim, din parte-i, se deprinsese desăvârșit cu gândul că pleacă împreună cu Savu și vestise pe feciorii lui din Stambul că-și aduce prietenul care i-a scăpat viața și averea. Savu, ori de câte ori Ibraim aducea vorba de plecarea la Țarigrad, răspundea nehotărât:

– Să vedem, boier Ibraime. Să dea Dumnezeu să fim sănătoși... Când o veni ceasul, vom vorbi.

– Frate-Savule – îi spuse Ibraim într-o seară – mă duc mâine la aghenţie să scot bilete pentru vapor.

Pantofarul se opri din lucru, îşi puse braţele unul sub altul şi tăcu un răstimp.

– Să iai, boier Ibraime, dar unul până la Stambul şi altul până la Brăila.

– De ce aşa, frate Savule?

– Boier Ibraime, m-ai primit în casa dumitale cu mare bunătate şi cu mare dragoste frăţească. Prietenul nostru, boier Nicolache, a fost naşul prieteniei noastre.

– Frate Savule, aşa a fost acum şase ani, când ai trecut pragul casei mele. Dar astăzi, pentru sufletul meu, vii la rând după tata şi după mama. Mi-ai scăpat viaţa şi mi-ai scăpat averea. Un turc nu uită niciodată o asemenea binefacere. Numai Dumnezeu poate să-ţi plătească pentru fapta făcută. Şi cum ai făcut-o? Ţi-ai pus viaţa pentru mine! Ai fost înjunghiat în locul meu. Sângele tău l-ai vărsat pentru mine!

Ibraim vorbea cu zguduitoare însufleţire. Sub lacul molcom şi lenevos al atitudinii orientalului, recunoştinţa lui păstra – sigilate – izvoare clocotitoare şi abundente.

– E adevărat, boier Ibraime... Dumnezeu mi-a ajutat să-ţi fac un bine... Dar dumneata nu ştii de ce Dumnezeu m-a trimis pe mine şi nu pe altcineva...

– Asta o ştie numai Alah, frate Savule. Cum o să ştii dumneata?

– Ascultă, boier Ibraime. Dumnezeu mi-a fost mult milostiv şi mi-a dat un semn mare. Din tot ce-am făcut eu până azi, nimic n-a fost mai mult pe placul inimii mele decât întâmplarea cu dumneata.

– Şi eu tot aşa zic, frate Savule, şi pentru asta nu te mai pot scoate din sufletul meu şi vreau să rămâi în casa mea până când ne-o chema Atotputernicul.

– Boier Ibraime, aşa să fie, dar eu trebuie să-ţi destăinuiesc întâi o faptă pe care n-o cunoşti şi n-o bănuieşti. Anul trecut, prietenul nostru, boierul Nicolache, ne-a spus, colea în grădină, o taină care ne-a făcut să plângem. Am şi eu o taină – mărturisită de mult duhovnicului – mai grea şi mai posomorâtă decât taina lui Nicolache...

– Frate Savule, deschide-ţi inima şi vorbeşte dacă crezi de cuviinţă... Dar cum poate să te oprească taina dumitale ca să mergi cu mine la Stambul?

– Sunt cincisprezece ani, boier Ibraime, de când umblu pe un drum răzleţ şi nebunesc... Toată lumea mă socoteşte ieşit din minţi şi căzut la patima sfinţeniei. Ia, un biet amăgit de duhuri şi de arătări... Am dat toată averea la săraci; o dau şi azi, pentru că tot ce agonisesc se topeşte în încălţăminte dată de pomană. Boier Ibraime, eu cu asta împlinesc o poruncă aspră, pe care mi-a dat-o duhovnicul Silvestru acum cincisprezece ani... Dumneavoastră, musulmânii, n-aveţi spovedanie şi n-aveţi duhovnic. Aşa este legea dumneavoastră şi aşa v-a lăsat Dumnezeu... Noi, creştinii, ne mărturisim la duhovnic, şi porunca dată, adică ispaşa socotită de cuviinţă, este mai puternică decât porunca împăratului. Am făcut un păcat greu, boier Ibraime, şi duhovnicul meu m-a legat pe toată viaţa.

– Aşa e legea voastră, frate Savule. Păstraţi-o aşa precum v-au dat-o proorocii voştri şi părinţii. Ei au fost mai înţelepţi decât noi, cei de azi...

– Păcatul meu, boier Ibraime, este un omor... După ce s-a predat viteazul vostru muşir Osman, soldaţii lui – prizonieri – au început să treacă pe aici, pe la Turnu, spre inima ţării. Vreo două sute au ajuns la noi, la Ruşii-de-Vede. Nenorocul meu a fost că un sergent din escortă era prieten cu mine din copilărie... M-am dus cu el la câr-

ciumă, s-au strâns acolo şi alţi prieteni şi ne-am îmbătat cu toţii, dar eu mai mult decât ei toţi.

Sergentul prieten cu mine – nu aşa de beat precum erau ceilalţi – mai avea să îngrijească de găzduirea câtorva prizonieri. A doua zi porneau spre Piteşti. M-am ţinut grapă de el... Mi-e jale şi ruşine, boier Ibraime, şi plâng când mi-aduc aminte... Diavolul intrase în mine: „Omoară şi tu un turc!" I-am spus sergentului (cum i-oi fi spus, că eram beat mort!): „Mă, vreau să omor şi eu un turc!" Ăla, care mai avea ceva minte în cap, şi-a văzut de treabă. Între prizonierii pe care îi ducea la cvartir era şi bietul Mahmud, bolnav de lungoare, subţiratic şi frumos ca un sfânt fără carne... Diavolul m-a biruit! Am rămas afară în zăpadă, lângă Mahmud, iar sergentul a intrat cu ceilalţi prizonieri în curtea unei biserici, unde erau chilii pregătite. Sergentul voia să-l ducă pe Mahmud la o gazdă mai bună. M-am repezit atunci ca o fiară şi l-am ucis pe Mahmud... şi am căzut şi eu lângă el, mort de beat... A doua zi am aflat din gura sergentului isprava pe care o făcusem şi cum că bietul Mahmud zace ascuns în zăpadă!...

Din ceasul acela, boier Ibraime, Savu Pantofaru ăl de până aici s-a năruit şi alt Savu Pantofaru a venit în locul lui. Noaptea, fără să mă ştie şi fără să mă vadă nimeni, m-am dus la cimitir, am deschis bolta mormântului părintesc, l-am adus pe Mahmud şi l-am culcat lîngă părinţii mei. Vreo două luni după aceea n-am mai fost nici cu viii, nici cu morţii. M-am îmbolnăvit de lungoare şi am zăcut dus pe lumea cealaltă. Boier Nicolache mi-a adus pe doctorul Cloajă – Dumnezeu să-l ierte! – şi m-a scăpat.

Când am fost deplin sănătos, m-am dus şi mi-am spus păcatul unui sihastru de la schitul Negara, duhovnicul cocoanei Cleopatra, Silvestru, de care oi fi auzit şi dum-

neata... Era înfricoşat călugărul! Fusese ostaş în tinereţe şi venise în mânăstire plin de sânge... Dar de cincizeci de ani era călugăr! Şi faptele pocăinţei lui cutremurau toate satele de primprejur. M-a ascultat, m-a judecat şi m-a osândit: „Să pribegeşti toată viaţa fără cămin şi fără legătură căsătorească. Să munceşti şi să cerşeşti. Să lucrezi cu mâinile tale şi să dai de pomană o mie de perechi de încălţăminte. Şi când vei găti o mie de perechi de încălţăminte date de pomană, unul din copiii botezaţi de mine (în vremea aceea, preot şi duhovnic) va dezlega legătura pe care eu o pun acum asupra ta, şi Dumnezeu te va ierta!“

– Aspră şi înfricoşată legătură, frate Savule! Da' ce să faci... aşa ţi-a poruncit imamul vostru, aşa rămâne... Eu, unul, după capul meu, socotesc că pentru Mahmud a fost o despovărare... L-ai trimis lui Alah mai degrabă şi i-ai scurtat toate suferinţele... Dar sufletul tău a rămas legat în lanţuri...

– Aşa, boier Ibraime. Şi port lanţurile astea de cincisprezece ani! Am făcut până acum şi am dat de pomană peste cinci sute de perechi de încălţăminte. Duhovnicul mi-a spus: „Dumnezeu poate să-ţi micşoreze sau să-ţi şteargă canonul, ca un împărat preamilostiv“. Dar eu lucrez fără preget şi nu mă simt deloc împovărat. De altă parte, semnul pe care mi l-a trimis cu dumneata, mi-a umplut inima de lacrimi de cucernicie! Cât e de bun stăpânul cu sluga lui netrebnică!...

– Acum înţeleg, frate Savule... Ai pus viaţa lui Ibraim în locul vieţii lui Mahmud... Cu adevărat, Alah e Domnul puterii şi al îndurării!...

– Am stat atâta timp sub acoperişul casei dumitale... Mă întrebam cu grijă uneori: Aşa spune canonul? Unde

e porunca de pribegie? Eu m-am aciuat pe lângă Ibraim şi mă fac a uita că sunt blestemat să n-am cămin...

– Savule, era poruncă de la Alah! El ştia de ce te-a trimis la mine! Dar ascultă, frate, aceste cuvinte din *Coran,* pe care le-am învăţat în copilărie: *„O, voi, oamenilor, nu sunteţi decât nişte calici în faţa lui Alah! Ci Alah este cel bogat şi cel preamărit. Dacă voieşte, poate să vă şteargă de pe pământ şi să aducă o făptură nouă“*... Şi apoi, ascultă mai departe: *„Nici un suflet greu împovărat nu trebuie să poarte povara altui suflet; şi dacă cel ce este greu împovărat cheamă la sarcina lui, el nu va fi de loc despovărat, chiar dacă ar fi alături ea de el o rudă“*...

Tot ce mi-ai spus este pricina lui Alah. El te-a împovărat, el te va despovăra! Şi povara ta poţi s-o porţi şi în ţara ta, şi în ţara mea... Atunci, spune-mi, de ce vrei bilet numai până la Brăila? De ce nu mergi cu mine până la Stambul?

– Boier Ibraime, voi veni mai târziu... Ţi-am spus tot adâncul sufletului meu şi eşti al doilea, după duhovnic, care ai auzit taina mea, fiindcă, fără să ştii şi fără să vrei, mi-ai adus mare uşurare şi mare mângâiere. La început, când nu mă spovedisem încă pusnicului Silvestru, îmi venea să plec în ţara turcească şi să caut pretutindeni nevasta şi copiii lui Mahmud, şi când i-oi găsi, să le spun: „Sunt robul vostru! Am venit să vă slujesc până la moarte!“ Boier Nicolache, îndemnat de Dumnezeu, m-a adus în casa dumnitale. Te-am privit cu drag, ţi-am fost credincios ca Gealat... şi am voit să mor ca Gealat, pentru dumneata, doar-doar... oi stinge de la inimă focul că am omorât pe Mahmud.

Savu se îneacă şi plânge ca un copil. Ibraim lasă să-i lunece din ochii lui adânci şi negri două lacrimi, care se pierd în barba-i de sultan.

– Frate Savule – ia cuvântul Ibraim, îngânând râsul cu plânsul – de ce mă faci să calc *Coranul?* De ce mă faci să iau în spinare jumătate din povara dumitale? Lasă-l pe Mahmud în pace! El este azi preafericit în raiul lui Alah! De ce-ţi răscoleşti inima şi de ce sângerezi aşa? Să-ţi vorbesc ca un negustor. Ai făcut o datorie mare, ai cumpărat o corabie de marfă. Şi de atâţia ani de zile plăteşti cinstit, plăteşti mereu! Ba încă ai scăpat de la moarte şi pe unul din fraţii celui căruia eşti dator... Atunci, linişteşte-te şi însenineză-te! Hai cu mine la Stambul; eşti făcătorul meu de bine şi fratele meu! Plăteşte-ţi datoria cum îţi cere legea dumitale şi odihneşte-ţi bătrâneţile lângă mine, în căsuţa mea de la Eyub.

– Voi veni, boier Ibraime, dar nu acum, cu dumneata... Canonul meu îmi cere pribegie, sărăcie, vânt şi ploi. În casa dumitale dau de odihnă şi de boierie. Mai lasă-mă pe meleagurile mele... Dar îţi dau cuvânt prietenesc că mă voi sili să te ascult şi să viu lângă dumneata cât mai curând. Îţi voi trimite epistolă şi îmi vei răspunde cu epistolă, ori altfel, prin vreun călător de încredere.

– Bine, frate Savule... Mi-ar fi fost drag să plecăm împreună, dar mă mulţumesc şi cu cuvântul pe care mi l-ai dat. Mai rămâi, fă cum te îndeamnă inima şi cum îţi porunceşte biserica dumitale, dar să ştii că în Stambul ai un prieten turc îndatorat dumitale până la moarte. Ce-oi avea dumneata cu Mahmud e altă socoteală... Mie mi-ai scăpat viaţa şi averea. Un turc nu uită asta niciodată! Dar ascultă şi răspunde-mi la ce te-oi întreba: Cui dai ispaşă şi pocăinţă pentru că ai ucis pe Mahmud?

– Cui să dau? Lui Dumnezeu, lui Christos, Mântuitorul meu...

– Da, Mahmud ce era şi al cui era?

– Mahmud era musulman şi era şi el... al lui Dumnezeu, al lui Alah...

– Al lui Alah, dar şi al proorocului, al lui Mohamed.

– Adevărat, boier Ibraime, al lui Alah şi al lui Mohamed.

– Atunci, frate Savule, ascultă un sfat frăţesc: Fă cum ţi-a poruncit legea ta şi îndeplineşte pravila imamului vostru. Dar nu uita că Mahmud, pentru care te pocăieşti, a fost turc de al lui Mohamed... Şi atunci, frate Savule, când vei fi gata cu ispaşa ta creştină, vino la moscheia lui Eyub – prietenul proorocului – şi fă-i şi lui o temenea. Moscheia asta este clădită pe mormântul lui Eyub, cel iubit de Mohamed... Eyub va pune, pentru tine, cuvânt bun la Mohamed şi vei fi iertat şi bine primit şi într-o împărăţie, şi în cealaltă!...

PARTEA A III-A

I. PE DRUMURILE LUI CAIN, DAR CU FAPTELE LUI ABEL

Savu Pantofaru a plecat din Turnu împreună cu Ibraim. Ştiau şi cunoscuţii şi străinii că turcul pleacă la Stambul cu prietenul care i-a scăpat viaţa. De-abia mai târziu s-a aflat adevărul că Savu a rămas în ţară şi că străbate, cu sacul cizmăresc la spinare, oraşele Dunării de jos şi satele Dobrogei.

A intrat din nou în lungă pribegie şi a umblat printre pescari şi printre barcagii, de la Brăila până la Sulina. De la Sulina s-a înapoiat la Tulcea, şi de aci, cu popasuri multe şi inegale, a cutreierat în câţiva ani cele două judeţe dobrogene. Pe ici, pe colo, se ruga de câte un hoge ori de câte un turc cărturar să-i scrie lui Ibraim la Stambul că păstrează cu sfinţenie făgăduinţa dată şi că aşteaptă din zi în zi, ca Dumnezeu să-i limpezească drumurile spre marele oraş al sultanului. Dar prin satele turceşti Savu nu mai putea să fie mare dăruitor de papuci, fiindcă n-avea cui să lucreze încălţăminte plătită. Pentru aceea s-a mulţumit şi el să pogoare mai jos, să ajungă cârpaci şi să dreagă meşii şi imineii turcilor nevoiaşi. Din vremea cât stătuse lângă Ibraim, Savu prinsese câteva boabe turceşti, şi acum le sporea zilnic. Dar se înţelegea cu turcii şi cu

tătarii, în primul loc prin faptele sale doveditoare de iubire şi de pace.

Pe la hanurile drumurilor, la cafenea, la poarta geamiilor, când vedea pe turc cu imineiul plesnit ori descusut, Savu începea prieteneşte:

– Efendi, dă papucul să-l dregem...

– Ioc para, bre!

– Geaba, efendi!... Ben papugunu geaba meremet iaparâm...

Şi ochii pantofarului erau atât de buni şi de prietenoşi, încât orice necaz, orice rea dispoziţie şi orice neîncredere din sufletul celui cu papucul spart se risipea.

Când plecaseră din Turnu, Savu se rugase de Ibraim să-i dăruiască lui una din acele poale de mătase verde, cu slove arăbeşti cusute în fir, pe care le avea pe pereţi. Şi Ibraim îi dăruise una. Odată, pantofarul a nimerit într-un sat tătărăsc, cu geamie în mijlocul lui şi cu un hoge pripit şi vanitos. După ce Savu a dres câţiva pantofi, tătarii s-au adunat în juru-i şi au început să-l întrebe despre rostul şi despre credinţa lui.

Câţiva nedumeriţi, câţiva bănuitori au dat fuga la hoge şi l-au neliniştit:

– Ce pofteşte acest ghiaur care drege geaba papucii credincioşilor lui Mohamed?

Hogea s-a dus la primărie şi a cerut primarului să aresteze şi să cerceteze pe pantofar. Primarul, fără să se teamă de ce se temea hogea, l-a chemat pe Savu şi i-a cerut să se legitimeze. Documentele pantofarului erau în regulă şi vrednice de credinţă. Dar pe când Savu, în mijlocul tătarilor adunaţi şi bănuitori, cotrobăia prin sacul lui cu scule, alunecă pe masa primăriei sulul de mătase cu litere turceşti.

Hogea şi cu muezinul îl desfac în văzul tuturor. Ghiaurul are în sac cuvinte din *Coran!* Îşi încordează amândoi, până la sudori, puterile erudiţiei lor arabe şi ajung la acest înţeles: *„O, voi credincioşilor, aduceţi-vă neîncetat aminte de numele lui Alah, aduceţi-vă aminte şi cântaţi laudele lui dimineaţa şi seara!“*

Hogeaîşi şterge fruntea mulţumit. Nu e puţin lucru să laşi înmărmuriţi de admiraţie pe credincioşii tăi... Apoi, aproape recunoscător, se întoarce către Savu:

– Efendi, fii binevenit! Eşti musafirul meu. Cine poartă în spinare cuvintele proorocului este un prieten al lui.

Căile şi pribegiile lui Savu din cei din urmă cincisprezece ani ai vieţii lui se pierd în pâclele Dunării şi ale legendei. Pantofarul nu s-a mai înapoiat în judeţul nostru. După ce a răscolit Dobrogea timp de câţiva ani, a venit iar în părţile Brăilei, încălţând pe desculţi, potolind pe mânioşi şi mângâind pe cei cu lacrimi pe obraz.

Într-o zi, când se apropia de comuna Viziru – prăfuit, scâlciat şi smerit ca un milog – vede nişte pluguri la capătul unei ţarine şi o mulţime de ţărani adunaţi laolaltă. Erau doi plugari care se certau asupra mejdinei dintre locuri.Unul pe altul se învinovăţea de înşelăciune şi de răşluire. Amândoi erau aprinşi ca nişte guri de cuptor, şi flăcările, blestemele şi spurcăciunile iadului curgeau pâraie între ei... Ceilalţi plugari, neamuri şi prieteni, erau împărţiţi şi ei în două.

Savu se apropie fără să fie băgat în seamă şi priveşte şi ascultă. Unul dintre cei doi îndârjiţi scoate fierul plugului şi se repede asupra celuilalt. Ca o vijelie trece pe lângă Savu, dar Savu îi pune o piedică, şi turbatul cade pe burtă şi scapă fierul plugului. Se scoală şi se năpusteşte asupra lui Savu:

– Da' tu de unde ieşişi, mă?...

Îl ia pe Savu la palme şi la pumni şi-l scuturã de tot colbul adunat de pe drum. Pantofarul rămâne nemişcat, nesimţitor, ca un stâlp de pod la năvala unui fumegânc puhoi de ape... Această nepăsare la durere, această moarte a oricărei reacţiuni înhaţă şi zguduie pe toţi câţi sunt de faţă. Cine e acest om de piatră? Furiosul care-l bătea pe Savu începe să gâfâie. Atunci Savu, cu uşurinţa cu care ai prinde mâinile unui copil într-una din ale tale, prinde labele bătăuşului şi-l ţintuieşte. Orice zvârcolire este de prisos. Savu deschide gura şi spune cu o putere neînţeleasă şi biruitoare:

– Ascultă, nerodule! Ti-am pus o piedică şi te-am trântit, fiindcă dacă te lăsam intrai în puşcărie... Ai fi omorât cu fierul plugului pe fratele tău şi praful se alegea de tine şi de casa ta! Te-am lăsat să mă baţi ca să te răcoreşti şi să-ţi treacă nebunia. Acum vino-ţi în fire şi vezi din ce primejdie ai scăpat. Ai ceva de împărţit cu celălalt? Te crezi furat de el? Plânge-te primarului, ori judecătorului, ori adună pe bătrânii din sat şi arată-le lor care crezi că-ţi este dreptatea.

Plugarii care ascultau, ajutaţi de liniştea şi de înţelepciunea acestui om, se simţiră din nou pe linia bunului simţ şi a dreptei judecăţi:

– Are dreptate, mă... Bine vorbeşti, jupâne! Dumnezeu să-ţi dea sănătate că împiedicaşi moarte de om!

Altădată Savu era la gura Ialomiţei. Plouase mult şi râul crescuse năprasnic, se revărsase peste maluri şi smulsese de pe ele tot ce întâlnise. Coşări, căpiţe de fân, dobitoace înecate şi fel de fel de lucruri casnice – din casele cotropite – veneau pe râul transformat în fluviu. Cădea un jalnic amurg de primăvară, şi oamenii din satele de pe margine priveau, îngroziţi şi neputincioşi, la atâta muncă şi avere care se duceau spre Dunăre. Savu alerga prin mulţimea năucă, luptându-se s-o îmbărbăteze şi s-o

îndrumeze cum cerea graba momentului. Vâjâiau apele, plângeau femeile și copiii, și mâniosul noian cotropitor părea de sânge. Departe, în mijlocul Ialomiței revărsate, venea ceva rotund și sângerând. Părea o albioară sau o căpistere smulsă din vreo gospodărie. Câteva muieri începură să se smulgă din cap și să spună că au văzut în albioară cum bâstâcăiesc mânuțele unui copil... Așa părea... În lumina roșie a serii, pare că țâșneau din copaie niște bețișoare mai albe.

– Ce ne facem, ticăloșii de noi!... E un copil în copaie!... Și luntrea tocmai a trecut dincolo și cei din luntre n-au văzut copaia!...

Savu aruncă hainele de pe el și intră, făcându-și cruce, în puhoaiele încrucișate și mugitoare. Mai spre mijloc, la adânc, înoată mai în voie. Se luptă, își ferește capul de grinzile și de scândurile care sar ca din niște plute sfărâmate și se apropie de copaia miraculos rămasă deasupra apei.

Într-adevăr, e un copil în ea! Un băiețel răgușit de plânset, flămând că și-ar mânca degetele, roșu ca racul, dar încăpățânat și neresignat să tacă și să moară!...

Savu aduce albioara la uscat și-l dă pe flămând în seama câtorva femei cu ugerul plin de lapte și de compătimire.

– Dacă nu și-o mai găsi părinții, eu sunt părintele lui de aci înainte!

II. VĂDUVA DIN SAREPTA SIDONULUI

Dumnezeu îi hărăzise lui Savu alți copii... Venind odată spre Brăila, se oprește la han, într-un sat, și observă pe ulițele satului o deosebită îngrămădeală. Se arătase perceptorul cu ajutoarele lui și toată lumea se zbuciuma.

Pe vremea aceea, nu se putea privelişte mai tristă, nici ceasuri mai amare în viaţa satului decât privelişte a vânzărilor cu toba şi ceasurile trăite de toată obştia, întărâtată şi solidară.

Hanul era peste drum de primărie, şi amândouă erau ceva mai sus, deasupra uliţei celei mari a satului. Pe uliţă, în sus, venea spre primărie un convoi jalnic. Un vătăşel, în frunte, ducea de funie o vacă bălţată, primprejur alţi vătăşei, iar pe urmă o droaie de femei şi de copii.

Perceptorul executa pe o văduvă pentru o rămăşiţă de o sută de lei. Văduva avea cinci copii şi, drept toată averea, o vacă cu lapte. Perceptorul constata, prin proces-verbal, că negăsind la casa debitoarei altă avere decât o vacă, urma să scoată în vânzare publică această avere, după ce toate avertizările şi păsuirile fuseseră la timp îndeplinite.

Văduva şi prietenele ei veneau în convoi, plângând ca la înmormântare; doi copii mai mari se ţineau de coada vacii, iar ceilalţi mai mici se ţineau de poalele mă-si.

Bubuie toba, zbiară crainicul, întreabă perceptorul:

– Cine dă mai mult?

Savu răspunde din mulţime:

– Staţi pe loc, domnule perceptor. Uite aici toată datoria femeii. Daţi-i vaca şi lăsaţi-o să-şi vază de sărăcie.

– Apoi trebuie să îndeplinim formele, domnule...

– Faceţi cum ştiţi, banii sunt aici şi vaca rămâne a copiilor.

Dar după două luni Savu trece a doua oară prin sat şi află că văduva cu cinci copii e îngropată de zece zile!... Se duce la casa orfanilor şi-i găseşte pe toţi nepieptănaţi, nepremeniţi şi cu ochii azâr la ceaunul de mămăligă care fierbea pe vatră. Era vreme de muncă şi rudele erau pe

câmp. Fetiţa cea mare găsise, de dimineaţă, mălai de o mămăligă şi acum făcea de mâncare fraţilor.

Savu pricepe că o poruncă nouă vine să întregească pe cele vechi. A rămas lângă orfani. A dres casa, a închis curtea şi grădina cu ulucă, a făcut din grădină stearpă grădină de zarzavat şi a sădit în inima copiilor cuviinţa, dragostea de muncă şi frica de Dumnezeu.

Când fericitul Vodă-Carol a împlinit patruzeci de ani de domnie, fata cea mare, Safta, a împlinit optsprezece ani. Un flăcău din sat – fecior de oameni cu stare – a cerut-o în căsătorie. Savu, părinte adoptiv, i-a dat-o cu condiţia să locuiască în casa orfanilor şi să aibă grijă de Miala, copilul cel mai mic. După căsătoria Saftei, Savu s-a mutat cu băieţii la Brăila şi a făcut dintr-o bojdeucă atelier de cizmărie. Savu începuse să-i înveţe meseria mai demult; ştiau toţi să pună tocuri şi sprâncene. Acum era vorba să facă din ei calfe meşteri.

Degrabă, din bojdeucă au trecut într-o prăvălioară. Ucenicii lui Savu erau dezgheţaţi, sârguincioşi şi simţitori faţă de puterea sufletească şi de jertfele binefăcătorului lor. Treburile au mers înfloritor. Muşteriii au sporit, dar pomenile lui Savu au întărcat. Mai avea de dat vreo sută şi ceva de perechi de încălţăminte, până să ajungă să acopere canonul. Dar Savu se gândea: „Dumnezeu îşi împacă poruncile şi le cumpăneşte ca un stăpân preaînţelept. Trebuie să dau copiilor o pâine în mână şi pe urmă mă înapoiez la canon“...

Cei trei copii erau acum adolescenţi. Învăţaseră clasele primare în satul lor, învăţaseră de la Savu şi din cărţile lui învăţătura şi pravila creştină şi deprinseseră temeinic meseria cizmărească.

Cu toţi anii trecuţi la mijloc, Savu nu uita pe Ibraim, şi Ibraim nu uita făgăduiala lui Savu. În fiecare an schim-

baseră între ei câteva scrisori. Turcul ştia ce piedică mare s-a ivit în calea libertăţii prietenului său ghiaur şi gândea, ca şi el, că poruncile lui Alah au precădere şi că trebuiesc îndeplinite înaintea dorinţelor noastre omeneşti.

Savu îi scria lui Ibraim (în scrisoare românească, pe care i-o citea acum turcului un funcţionar binevoitor de la legaţia noastră):

„Nădăjduiesc mereu că Dumnezeu îmi va ajuta să văd încă o dată faţa evgheniei tale... Copiii cu care m-am zbătut atâta s-au făcut mari, ştiu meseria şi mi se pare că vor fi oameni de ispravă şi temători de Dumnezeu... M-am trudit să pun în inima lor cuget cinstit şi drept, tot aşa precum m-am trudit să pun în mâna lor cuţitul, pila şi raspilul. Milostivul stăpân a blagoslovit munca mea. Matei e cucernic şi harnic lucrător. Florea e ager şi va ajunge stăpân de cizmărie. Constantin va merge mai departe decât toţi. Învaţă pe ascuns şi vrea să dea examene la şcolile mai înalte.

M-am gândit şi mă gândesc mereu, boier Ibraime, în smerenia şi în prostia mea: Poate că aceştia sunt copiii lui Mahmud! De câte ori, la început, voiam să pornesc în toată lumea turcească şi să întreb pretutindeni: Unde sunt copiii lui Mahmud? Iată că i-am găsit! Fata cea mare a avut parte de un om prea cumsecade. M-am înţeles cu el să ţină în casă pe Miala, fata cea mică, şi să-i facă zestre ca unui copil al lui. Şi face întocmai aşa, om de cuvânt şi de omenie! Dumnezeu să-i întoarcă însutit!

O veste tristă şi târzie – pentru că şi eu am aflat-o foarte târziu – îţi trimit în epistola aceasta: Prietenul nostru Nicolache a închis ochii anul trecut. Al treilea copil i l-a cerut Domnul, mai demult. Aş vrea să mai trec o dată prin Teleorman, şi mai cu seamă prin Turnu, dar mă tem că nici punga, nici vremea nu-mi vor da ascultare...

Aştept să aşez pe bieţii mei orfani în casele câtorva patroni brăileni şi să mă urc în vapor. Nu te uit, boier Ibraime, şi nu uit că m-am legat cu cuvânt de negustor să viu să-ţi văd casa şi feciorii. Ce va porunci Domnul când voi ajunge în Stambul şi la Eyub, aceea ştie singur el, şi vom auzi la timp şi noi.“

III. A MIA PERECHE DE PAPUCI ŞI UN TESTAMENT VERBAL

Zilele trec, Savu a încărunţit, Dunărea, care curge largă şi plumburie prin văzul prăvălioarei lui Savu, poartă spre Sulina şi spre Stambul sute de vapoare şi de caice. Pantofarul şi-a cercetat tovarăşii de meserie şi a ales pe doi dintre ei, ca să le lase în grijă pe copiii lui de suflet. Matei şi Constantin vor fi primiţi la cutare patron, Flarea va fi primit la un altul.

Apoi Savu a început să-şi facă propriile socoteli. Pleacă din ţară şi Dumnezeu ştie când se va mai întoarce... Ce va întâlni în Stambul, ce porunci noi va primi, pe ce căi va aduce Domnul la îndeplinire cuvântul sihastrului Silvestru – Savu nu se întreabă şi nu se îngrijeşte. Dumnezeu este pretutindeni la el acasă! O singură preocupare a răsărit în mintea pantofarului acum, în urmă: să pregătească mai din vreme a mia pereche de încălţăminte, perechea de iertare! Ce mai lipseşte din mia de perechi va pune mai târziu, când o fi în Stambul, dar perechea cea din urmă să fie gata de mai-nainte...

Şi Savu croieşte o pereche de meşi domneşti, cum se văd la pravoslavnicii ctitori – voievozi şi boieri – zugrăviţi prin mânăstiri: cu carâmbi largi şi răsfrânţi, din piele roşie, albă şi neagră. Cine va purta această încălţăminte,

Dumnezeu ştie!... Pantofarul o lucrează ca din porunca unuia care ar fi însuşi sultanul sau patriarhul grec din Ierusalim. Când meşii au fost gata – plini de râuri şi de ochi de păun – Savu şi-a adunat familia lui adoptivă la o cină de despărţire.

În căsuţa de la ţară, unde pantofarul crescuse pe orfani şi unde acum trăia Safta cu bărbatu-său, Savu a pregătit, ca în alte vremuri, cu şorţul dinainte, mâncare pentru toţi. Safta, gospodină tânără, ar fi voit să-l cruţe pe Savu şi să rostească ea în locul lui. Dar el s-a împotrivit şi când au stat cu toţi la masă, şi s-au închinat, i-a lămurit:

– Am pus iarăşi acest şorţ dinainte şi v-am făcut de mâncare, ca pe când eraţi copii, ca să nu mă uitaţi, ci să mă pomeniţi mereu când n-oi mai fi cu voi... M-a trimis Dumnezeu lângă voi când eraţi mici şi v-am învăţat să munciţi, să fiţi smeriţi, să ţineţi unul la altul şi să vă temeţi de Dumnezeu... Şi acum aceleaşi lucruri vi le spun încă o dată.

Să nu vă fie ruşine de muncă. Dumnezeu mi-a ajutat şi v-am învăţat meseria mea de cizmar. Păstraţi-o şi cinstiţi-o! Munciţi pentru voi, dar munciţi şi pentru fratele sărac şi necăjit. Să nu vă bucuraţi la bani, să nu vă adunaţi comori aci, pe pământ. Împărţiţi cu săracii. Adunaţi-vă comori în vistieriile Domnului Iisus Christos. Munciţi fără trufie. Trăiţi smeriţi, ca Domnul şi ca sfinţii apostoli...

Iubiţi-vă frăţeşte, voi, care sunteţi fraţi, dar iubiţi deopotrivă şi pe ceilalţi. Ci ca să iubiţi pe toată lumea, trebuie să vă curăţaţi inima de orice trufie şi de orice închipuire măreaţă. Să ţineţi pe orice om mai bun şi mai de preţ decât voi, şi atunci nu vă va fi greu să-l iubiţi.

Iubiţi pe Mântuitorul mai mult decât pe voi înşivă şi decât pe toată lumea. Citiţi şi luminaţi-vă din ce în ce mai

mult, aşa precum făceam cu toţii şi cum ştiu că faceţi şi azi.

Domnul îmi porunceşte să încep un drum lung. El singur ştie când ne vom mai vedea... Dar inima voastră să nu se întristeze.

Safta îl opri din vorbă:

– Unchiule, spune-ne unde te duci, ca să ştim şi noi, şi când ne-om închina, să închinăm pământul înspre partea unde vei fi...

– Oriunde voi fi, şi eu şi voi suntem de-a pururi în mâna lui Dumnezeu... V-am spus, copiii mei, că acel ce iubeşte pe Dumnezeu şi crede în el din toată inima rămâne fără frică şi fără primejdie, ca şi cum ar fi pe palma lui Dumnezeu.

E adevărat, plec în călătorie lungă... Dar voi ţineţi minte ce zice cartea sfântă: *„De aş lua aripile dimineţii şi m-aş sălăşlui la cea mai depărtată margine a mării, şi acolo mă va purta mâna ta şi dragostea ta mă va ajunge"*...

Ca oameni slabi ce suntem, plecarea aceasta ne întristează. Dar orice plecare şi orice despărţire de pe pământ îşi are în ceruri popasul cel din urmă şi bucuria revederii desăvârşite. Dacă va voi Domnul să mă cheme la el, să nu vă întristaţi, ci să vă bucuraţi. Fiindcă toţi cu toţii acolo trebuie să ne întâlnim, în locaşurile pe care Domnul ni le-a gătit de mai-nainte.

Drumul meu acum este spre Ţarigrad. Mă aşteaptă acolo prietenul Ibraim, despre care v-am spus că este milostiv şi temător de Dumnezeu. Dar unii despre alţii vom avea mereu ştire. Tu, Constantine, care ai condei frumos, îmi vei scrie la Ţarigrad veşti despre tine şi despre fraţii tăi. Voi, Vlade şi Săftico, ţineţi casa, munciţi fără preget şi aveţi grijă de Miala. Voi, Matei, şi Floreo, străduiţi-vă să ieşiţi calfe şi să deschideţi atelierul vostru.

Răbdați și lucrați! Dumnezeu vă va fi într-ajutor. Constantin are călcătură de iubitor de carte. Sprijiniți-l frățește! Mi-s-ar umple inima de bucurie să-l văd, într-o zi, meșter în *Sfintele Scripturi*, precum este în cizmărie...

Dragii moșului, veniți unul câte unul să vă binecuvântez și să vă îmbrățișez. Miala tatei, fii cuminte! Așa cu fața senină, cu ochii spre soarele nădejdii lui Christos!... Precum a spus el: „Puțin, și iarăși ne vom vedea!"...

Savu Pantofaru a pus în disagă *Noul Testament*, câteva albituri și a mia pereche de papuci. A doua zi, dis-de-dimineață, a plecat pe jos spre Feteşti. Și, din sat în sat, a ajuns până la podul cel mare, care stă ca o șa de fier pe spatele cenușiu al Dunării.

IV. PE VAPORUL „COBRA"

De Sf. Ilie, Savu era în Constanța. I-a scris de aci lui Ibraim: „Mai zăbovesc vreo zece zile. Am găsit de lucru, dar într-o săptămână sunt gata". Ibraim a înțeles că pantofarul își strânge bani pentru plata vaporului și i-a trimis, printr-un prieten care venea la Constanța, zece napoleoni de aur. Atunci Savu, bogat mai mult decât avea nevoie, a cercetat în port ce vapoare pleacă spre Stambul, când pleacă fiecare și și-a ales vaporul „Cobra", care mergea până la Atena și la Smirna.

Savu s-a dus pe la scaunele stăpânilor românești și turcești, a îndeplinit formalitățile necesare și a venit, cu o jumătate de zi mai devreme, pe cheu, lângă vapor. „Cobra" pleca la miezul nopții. Cu alt vapor, Savu îi trimisese lui Ibraim încă o scrisoare, arătându-i în care zi și pe ce vreme sosește „Cobra" în Bosfor.

Era o după-amiază toridă de vară şi tot văzduhul tremura ca dogoarea de la gura cuptorului. Ţărmul mării, în dreapta portului, părea o clădire de cărămizi arse, dislocate din simetria iniţială. Pe cheu, soarele izbea puternic în caldarâmul de piatră, în grămezile de cărbuni şi în creştetul călătorilor de clasa a treia care aşteptau ora îmbarcării.

Marea palpita printre vapoare şi printre otgoancle de sârmă verzuie şi uleioasă, plină de floarea murdăriilor portului. De nicăieri nu venea nici o boare. De sus de pe dig, infinitul larg albastru părea de smalţ care se coace, nu noian de ape răcoroase. În zările vibrătoare şi indescifrabile, ochii marinarilor căutau cu teamă deznodământul brusc al acestei stări de arşiţă, soră cu uraganul.

La umbra celor câteva magazii şi magherniţe de pe cheu, aşteptau, asudaţi şi aprinşi la faţă, pâlcuri-pâlcuri, călătorii în majoritate turci şi greci. Savu ar fi intrat bucuros în vorbă şi ar fi stat locului lângă ei dacă nu s-ar fi simţit cuprins şi copleşit de zbuciumul focului din văzduh. Ca niciodată, căldura zilei îl neliniştea şi scotea vlaga din el.

A început să se plimbe prin umbra digului, aşteptând zefirii adormiţi în larg, s-a spălat pe ochi de repetate ori şi şi-a poruncit răbdare. Soarele a început să decline. Faţa mării a trecut, enigmatică şi mobilă, printr-un lung şir de aspecte, între soarele care descăleca pe spinarea dealurilor dobrogene şi cortegiul plumburiu al solilor furtunii, zămisliţi din Răsărit.

Ceasurile s-au scurs apăsate de temuta apropiere şi de sumbrele proteţii ale nopţii. Sub apăsarea aceasta, călătorii şi-au scos biletele de călătorie, au trecut prin cercetarea vamală şi au început să urce pe vapor. Afară de mulţimea cu turban, cu fes şi cu iaşmac, mai erau câţiva

musafiri de înaltă calitate, câţiva occidentali, câţiva diplomaţi, un ministru în concediu şi un arhimandrit sau vlădică, pelerin spre Muntele Athos.

Când toată lumea a fost pe vapor – mai multă pe covertă decât în cabine – şi căpitanul a început manevra dezlipirii de cheu, un torent de flăcări roşii s-a risipit în spaţiu şi un bubuit adânc a însemnat că vaporul pleacă.

Peste un ceas, în largul mării, uraganul plesni cu nimicitoare vehemenţă. Comandantul vasului şi toată lumea de sub ascultarea sa veghează cu spirit lucid, cu mâini viguroase dansul pe abisul clocotitor. Era şi vânt, era şi ploaie, şi plesnetele lor cădeau, ca mii de fulgere negre, în catargele, în coastele, în platforma şi mai ales în prora corăbiei. Stăruinţa vijeliosului ocean aerian asupra prorei şi urletele sfâşierii lui în vârful ascuţit şi în catarge răsturnau orice rezistenţă omenească normală. Urechile asurzeau, hainele zburau cu trup cu tot.

Împrejurul vaporului clocotea o păcură universală care, sub plugul prorei şi la lumina farurilor de pe catarg, se prefăcea în fantastice havuzuri de viscol şi de omăt. Mişcarea de la proră spre pupă – temutul „tangaj" – începea să se răsfrângă în nervii şi în echilibrul sanitar al călătorilor.

Femeile, copiii, bărbaţii (mai slabi de înger) stăteau întinşi pe coridoare, pe podina holului de clasa a III-a, prin ungherele de pe covertă, unii zbuciumându-se şi muşcând lămâie, alţii toropiţi în aşteptarea alinării. Afară de oamenii vasului, cu ceasuri reglementare de odihnă, şi afară de un neguţător englez, care trecuse prin furtunile Atlanticului, toată lumea cealaltă era trează. Căpitanul, învăluit în mantie se vedea prin visul luminilor bătute de vânt şi de puzderiile mării, încovoiat şi negru, la pîlnia de comandă. Era o vijelie oţerită, dar trecătoare. Zaua ei

plesnise într-o parte a cerului, şi stelele eliberate pâlpâiau ca nişte semnale de încurajare. Prizărita dar dârza coajă de nucă începea să simtă că urgia împresurătoare se oboseşte. Departe, în răsăritul de vară, dincolo de fruntea fantomelor dănţuitoare, părea că o înfiorare de timide opalescenţe ridică prima veste că ziua stă să se reverse pe câmpul tragicei liquidităţi.

În acel moment, când căpitanul începea să se convingă că poate fi înlocuit, medicul vasului urcă pe puntea de comandă şi-i făcu acest raport:

– Domnule comandor, am inspectat şi reinspectat pe toată lumea. Am dat mici ajutoare pe ici, pe colea şi totul merge bine, cu o excepţiune. E un călător de clasa a III-a, cetăţean român, de meserie cizmar, cu destinaţia Constantinopol, care înfăţişează nişte tulburări stranii. Ezit să spun ce are: rău de mare, insolaţie, sau un atac de nervi... Am procedat cu prudenţă şi am făcut puţinul pe care mi l-a îngăduit neclaritatea în care mă găsesc. Omul care a avut până acum câteva eclipse, ne cere un lucru neobişnuit, şi asùpra acestui lucru vreau să aud părerea dumneavoastră.

Comandantul se întoarce către „secundul" care veghează lângă el.

– Poruncă de rechemare... Tocmai ce aşteptam... Îţi cedez aripile îngerului păzitor... Ce cere, doctore, bolnavul dumitale? Dar mai întâi îţi cer eu o ţigare, că pe ale mele le-am isprăvit.

Pogorâră scara unul după altul şi se opriră la adăpost.

– Domnule comandor, urmă doctorul, bolnavul cere un preot. I-am spus deocamdată, în ironie, că vapoarele noastre n-au nici capelă, nici capelan, ca transatlanticele americane... Dar omul nostru mi-a răspuns într-un chip smerit şi serios, care m-a înfiorat: „Domnule doctor, între

călătorii vaporului este un preot ortodox... Vă rog spuneți cucerniciei-sale numai atâta: un bolnav vă cheamă lângă el."

– Doctore dragă, sunt de părere că trebuie să îndeplinim dorința acestui om. Dacă preasfințitul nostru pasager își cunoaște datoria cel puțin cât noi pe a noastră, nici nu se va supăra, nici nu va întârzia să răspundă la chemare... Poate că doarme, poate că veghează... Scrie un bilet și trimite să i-l înmâneze. Noapte bună sau... bună dimineața, după cum vrei s-o iei și după cum te vor ierta împrejurările!...

V. UN BOLNAV ÎNTRE DOI TERAPEUȚI

Doctorul cercetează, află că persoana bisericească de pe vapor este arhimandritul Veniamin din Mitropolia Ungro-Vlahiei și-i scrie aceste rânduri:

„Preacuvioase,

Un călător de pe vaporul nostru se află bolnav, probabil de mai-nainte de plecarea din Constanța. El ne cere stăruitor asistența unui preot. Pentru că pe vasul nostru sunteți singura persoană ecleziastică ortodoxă, din partea comandorului și din partea mea, medicul vasului mai jos semnat, primiți respectuoasă rugăminte de a veni la căpătâiul bolnavului. El se află în camera de infirmerie. Servitorul cabinei p.c.-voastre vă va conduce. Dacă nu puteți veni imediat, va rog să-mi răspundeți un cuvânt."

Doctorul a trimis scrisoarea și a trecut în infirmeria unde se găsea întins, cu capul sus, într-un hamac, Savu Pantofaru. O somnolență neînțeleasă, vecină cu leșinul și cu inconștiența, îi ridica orice putere și stingea pentru el

înțelesul timpului și al locului. Savu zăcea într-un somn letargic. Alăturea, pe un scaun, erau hainele lui aspre, de aba, și sacul de călătorie.

În loc de orice alt răspuns, arhimandritul Veniamin apăru în ușa cabinei. Doctorul îl pofti ceremonios.

– Intrați, preacuvioase. Nu e prea plăcut să chemi pe cineva la ora trei dimineața, dar cred că pentru preot, ca și pentru doctor acestea sunt neplăceri profesionale.

– Domnule doctor, spuneți mai exact: acestea sunt cortegiul asprei, dar sfintei datorii...

– Preacuvioase... *clientul* nostru îmi inspiră serioase temeri... Putem vorbi franțuzește?

– *À votre aise* [1]...

– Deocamdată, cum vedeți, cred că doarme, dar este un somn care nu mă reasigură. Nu pot să spun cu certitudine dacă mă aflu înaintea unei insolații sau înaintea unui... cataclism nervos... Furtuna prin care trecurăm și tangajul vasului au fost numai un prilej binevenit pentru ascunsa maladie.

L-am manipulat cu prudență. I-am administrat câteva fricțiuni energice, i-am pus gheață la cap, i-am făcut câteva timide injecțiuni. Bolnavul mă derutează... Trebuie să fi fost cineva cu o excepțională putere fizică. Are o musculatură de oțel și nici un pic de grăsime. Mai are în partea dreaptă, între coaste, o largă cicatrice a cărei proveniență și istorie ar trebui să le cunosc...

– De unde vine? Cum îl cheamă? În ce chip v-a cerut ajutorul unui preot?

– Cred că Savu... cizmar din Brăila... Este a doua oară când cade în acest somn suspect. Când s-a deșteptat din

---

[1] Spre mulțumirea dumneavoastră (fr.).

cel dintâi, mi-a cerut, cuviincios şi stăruitor, să-i aduc lângă el pe părintele care s-a îmbarcat pe vapor...

– Pot să întreb de ce nu m-aţi chemat imediat?

– Preacuvioase, să credeţi că n-am făcut-o din gelozie, ci, pe de o parte, din nelegitimitatea situaţiei şi, pe de altă parte, din datoria de a preveni prealabil pe comandantul vasului.

Arhimandritul tăcu un moment. Pe chipul de marmură sură şi variat scrijelată a celui ce dormea, lumina electrică lăsa loc claritãţilor aurorei. Ritmul surd al pistoanelor, care biruiseră încă o furtună, legăna, invita la odihnă şi aşternea nu ştiu ce temelii de vagă siguranţă.

Cei doi se priveau unul pe altul. Erau amândoi cam de aceeaşi vârstă, 35 — 40 de ani. Călugărul – subţiratic, pogonat şi cu ceva mireasmă de atavism oriental, medicul – durduliu, ras ca un actor şi cu ochi albaştri într-un cap rotund ca de panteră. Arhimandritul rupse tăcerea:

– ...*Nelegitimitatea situaţiei*... preţioasă expresiune! De ce? Pentru că nu sunt preotul vasului? sau pentru alte cuvinte mai speciale?

– *Mon révérend, n'allez pas si loin* [1]... Cum era să viu să dau buzna în cabina sfinţiei-voastre: „Veniţi, că vă reclamă un pasager bolnav"... Şi pe urmă... aveam dreptul de întâietate... trebuia să-l manipulez întâi eu şi pe urmă să-l cedez sfinţiei-voastre...

– Şi dacă o fi acum prea târziu?

– Conveniţi că n-am nici o vină, preacuvioase...

– Ca medic, ce aşteptaţi pentru bolnav?

– Să-l debarc la Constantinopol – care-este şi ţinta călătoriei lui – şi să-l dau pe mâna poliţiei sanitare a

[1] Preacucernicie, nu mergeţi aşa departe... (fr.).

portului. Colegii mei turci vor putea să-l cerceteze la spital altfel decât pot eu să-l cercetez în această infirmerie sumară. Sfinţia-voastră vă opriţi la Constantinopol?

– Nu, merg mai departe.

– Atunci, ce este de făcut? Suntem în aceeaşi situaţie. Dacă bolnavul nu-şi redobândeşte claritatea conştiinţei decât la spital, va găsi acolo cu siguranţă preotul pe care-l doreşte. Permiteţi-mi să vă exprim o bănuială.

– Vă rog, la dispoziţie.

– Bănuiesc că din punct de vedere... ca să zic aşa, tehnic, şi sfinţia-voastră, ca şi mine, nu aveţi la dispoziţie tot ce vă trebuieşte în cazul de faţă...

– Credeţi?

– Oricât sunt de ignorant într-ale preoţiei, totuşi, presupun că n-aţi putea acum, pe vapor, să administraţi unui greu bolnav – ceea ce poate nu e cazul nostru – tot ceea ce vă prescrie datoria şi uzul.

– Vă înşelaţi, domnule doctor. Am cu mine tot ce trebuie unui preot în această circumstanţă.

– Veşminte, molitfelnic... cred că aveţi... poate chiar în această valiză pe care aţi adus-o. Dar nu trebuie, oare, şi sfânta cuminecătură?

O undă de paloare şi de devoţiune trecu pe faţa smadă, pasionată şi atentă a arhimandritului Veniamin. Cu un gest de sentinelă lângă uşile în dosul cărora doarme împăratul, preotul răspunse în şoaptă:

– Mai cu seamă sfânta cuminecătură...

Doctorul se ridică şi lăsă capul pe piept.

– În cazul acesta, mă închin şi vă las stăpân pe situaţie. Mă duc să mă odihnesc. Mai avem patru ceasuri până la Cheile Bosforului. Dacă aveţi porunci de dat, dacă vi se

va părea că trebuie să viu din nou lângă bolnav, iată, soneta asta răspunde la cabina infirmierului. La revedere, preacuvioase.

– La revedere, domnule doctor.

VI. ÎNTRE CER ŞI MAREA ALINATĂ

Furtuna de peste noapte s-a lăsat, cu norii şi cu fulgerele ei, spre apus şi spre Balcani. Deasupra vaporului, cele din urmă stele se sting o dată cu luminile de pe catarge. În văzduhul răcoros, violentul zbucium de acum câteva ore a scăzut până la boarea de dimineaţă. Imensitatea mării şi a tăriei de deasupra în faţa zilei ce se naşte este încă o dată fragedă, preacurată şi fără nici o amintire, ca în prologul Creaţiunii. La răsărit, între cer şi mare, porţile străvezii ale luminii încep să se mişte ca pe nişte imense ţâţâni de mărgean fixate orizontal.

Întunericul gonit de pretutindeni stăruieşte încă în mişcătoarea za de ape de sub orizontul transfigurat. Dar din vasta câmpie sumbră, în care se alină răscoala valurilor, când şi când răzbesc şi se ridică stinghere creste albe, rostogolind deodată rubine printre perle. Spre punctul dintre cer şi apă, unde converg atâtea coarde trandafirii, marea azvârle un pod colcăitor şi strâmt din milioane de lame jucăuşe...

Minunea zilnică se reface, matematică şi glorioasă. O scoică de porfiră naşte din efervescenţa aurorei şi din adâncurile oceanului, strivite şi pacificate sub bara de oţel a zării. Soarele creşte, lasă în mare capişonul de bujori din prima clipă şi se avântă pe linia-i siderală în vibraţii de aur şi de foc.

Vaporul primește piezis și în coastă salutul seninei dimineți de august. Peste brazdele largi și liliachii, încă stăruitoare din crâncena arătură de astănoapte, „Cobra" trece ca o grapă albă cu coamă de întuneric. Cu pieptul ei puternic dărâmă valul din cale-i și-l preface, ca la scocul morii, într-un măcinis cu inima de zăpadă și cu cunună viorie, care se-răstoarnă, pale-pale, și se înecă în păcura albastră. La grilajul covertei și în foișoarele de sus încep să se adune, în fața soarelui dătător de viață, înviorătele victime ale furtunii.

Arhimandritul Veniamin a deschis ferestrele rotunde ale cabinei unde Savu zace ca un liliac spânzurat și primește, pe paginile *Evhologiului*, solia dimineții și reverberarea apelor fugare. A pregătit, pentru acest suflet necunoscut și gata de eterna călătorie, din dumbrava sfintelor rugăciuni seculare, coliba supremei întâlniri. Oricine ar fi el, oricare ar fi fost drumurile lui, intrate acum în amurg, o dată ce a dorit cu dor și a cerut conmesenia la cina cea de taină, toate piedicile cad, toate lacătele se deschid și masa slujită de îngeri pogoară din slavă.

Omul bisericii închide cartea și rămâne în reculeasă și de la o vreme cercetătoare așteptare. Bolnavul din hamac stă în pârâul luminilor reflectate și al aerului sărat care pătrunde prin ferestre. Capul lui cărunt și plebeian are o lumină proprie și o intimă voie bună, dincolo de prestigiul și de bucuria dimineții... O destăinuire de neașteptată și de subjugătoare spiritualitate se desface din figura acestui bătrân, mascat până aci de anonimatul boalei și de grosolanele lui straie de dimie. Din boala biruită sau transformată în definitiv ordin de chemare, sufletul captiv în acest trup trimite în pleoapele închise și în obrajii

albi ca floarea de nufăr nu știu ce lumină superioară celei materiale.

Arhimandritul Veniamin, impresionat și cucerit, privește și urmărește această schimbare la față. Cine e acest bătrân cu atâta luminoasă taină sufletească? Și ce boală enigmatică poate să fie boala lui, când înflorește și înnobilează astfel această figură țărănească? Știința medicului de pe vas e timidă și dă înapoi. Dar chiar dacă ar fi de față un mare neurolog, un mare medic psihologist, care i-ar fi știința și iscusința în fața eternului mister pe care îl ascund perdelele corporalității noastre?... De unde vine această expresiune de robitoare frumusețe lăuntrică la acest sărman cizmar, doborât de bătrânețe, de muncă și de ajunare?...

Arhimandritul Veniamin privește cuprins de admirație această fizionomie atât de revelatoare și de intim iluminată. Dar ca și cum ritmul și avântul gândurilor preotului ar fi zguduit și redeșteptat suspendatul ritm al conștiinței celui adormit, pleoapele acestuia tresăriră, trupul tot se înfioră de viață și Savu Pantofaru deschise niște ochi nesiguri, albaștri și cercetători în lumina horbotată din cabină. Ochii lui Savu ocoliră cabina, ocoliră amintirea întâmplărilor de ieri și de astă-noapte și se opriră, mirați și fericiți, asupra ieromonahului. O undă de energie și de neașteptată sănătate trecu zguduitoare prin trupul cățărat în sforile hamacului. Dar privirea pantofarului evoluă de la nuanța fericirii spre ceva imperios și extatic, care zgudui pe preot.

– Preacuvioase... (și vocea pantofarului avea rezonanța vocii lui Lazăr, conștient de minunea petrecută cu el)... preacuvioase... ori preasfințite... ești din județul Teleorman!...

– Cu adevărat, sunt teleormănean, răspunse ieromonahul, uimit de siguranţa afirmării bătrânului. Şi sunt numai arhimandrit.

– Preacuvioase... eşti din satul Negara!

– Şi aceasta e adevărat...

– Preacuvioase, eşti botezat de duhovnicul Silvestru!

– Dacă ai fi fost de faţă ori ai aflat-o de la cei ce erau de faţă, ştii mai bine decât mine. Şi eu, şi fraţii mei am fost botezaţi de ieroshimonahul Silvestru.

– Atunci... sfinte părinte... eşti feciorul lui Nicolache Piua-Petri!...

– Da, Valeriu, băiatul cel mai mare... azi ieromonahul Veniamin...

– O, milostive şi atotputernice stăpâne!... O, preadulce Iisuse Christoase!... mari şi minunate sunt lucrurile tale şi nici un cuvânt nu este de ajuns spre lauda minunilor tale!... Degrabă, sfinte părinte! Deschide-mi tribunalul Mântuitorului! Este ceasul cel mare! Fii gata să-mi asculţi mărturisirea! O clipă de răgaz să-mi zăboveşti, să mă fac cuviincios, pentru sfânta spovedanie... Sfinte părinte, sunt treizeci de ani de când aştept să vii!...

VII. SUPREMA ÎNTÂLNIRE

„Cobra“ se apropie de Cheile Bosforului. Din vastul şes fluid se ridică frunţile apropiate, coastele cu chiparoşi şi oraşele a două continente. Rumeli-Fener şi Anatoli-Fener stau faţă în faţă lângă turnurile lor cu semafoare. „Cobra“ trece din Marea Neagră în Bosfor în şiragul infinit al năvilor vărsate de Pontul Euxin în băile calde şi albastre ale arhipelagului şi ale Mediteranei.

Primul şi ultimul popas între Constanţa şi Galata este Anatoli-Kavac, popas în largul mării, în aşteptarea formalităţilor de poliţie sanitară. Comandantul corăbiei a isprăvit somnul său uşor şi peticit şi a ieşit în foişor. Ceva mai târziu se arată şi medicul.

– Doctore, care ţi-e raportul? Ce spunem trimişilor împărăteşti la Anatoli-Kavac?

– Domnule comandor, bine, pace... Pacientul meu de astă-noapte e un subiect puţin comun. L-am lăsat, după înţelegerea dintre noi şi după cererea lui, în grija preacuviosului arhimandrit Veniamin. Mă întâlnii acum câteva minute cu sfinţia-sa... Bolnavul e pe picioare! Am voit să-l văd imediat, dar arhimandritul m-a rugat să-l las să se reculeagă, probabil în urma unei dramatice confruntări duhovniceşti... Voi coborâ în infirmerie peste câteva minute. Arhimandritul Veniamin părea şi el viu interesat de acest *caz profesional*... Fiecare cu meseria şi cu emoţiunile meseriei lui!... În ce mă priveşte, înclin a crede că mă găsesc în faţa unui fenomen de criptoisterie...

– Atunci, doctore, din punct de vedere strict sanitar, suntem cu conştiinţa curată.

– Aştept dezlegarea sfinţiei-sale arhimandritul Veniamin şi cobor să inspectez pe fostul bolnav. Iată pe arhimandrit că vine încoace. Poruncă, preacuvioase!

– Bună dimineaţa, preacuvioase!

– Bună dimineaţa, domnule comandor!

– Aşadar, am avut o noapte de furtună şi generală, şi diversă... Toţi i-am adus jertfă de ceasuri fără somn...

– Domnule comandor, frumuseţea şi măreţia vieţii, ca şi a mării stau în diversitate şi în dramatism. Am o rugăminte către dumneavoastră, pe care v-o prezint sub formă interogativă: puteţi îngădui ca bolnavul de astănoapte să rămână izolat în infirmerie până la Galata?

– Dar doctorul nostru şi sfinţia-voastră spuneţi că nu mai are nimic...

– E pe picioare, îmbrăcat şi cu mintea fericit de limpede... dar, din chibzuinţa medicului sufletesc, i s-a prescris o oră lungă de singurătate...

– Medicamentul acesta nu ne costă nimic şi putem să i-l acordăm, dar după ce medicul al doilea va face şi el o vizită.

– Iată că am şi plecat.

Comandorul intră în cabină. Preotul rămâne o clipă singur în faţa fermecătoarelor golfuri străjuite de caice şi sub stăpânirea superioară a spovedaniei ascultate. Aceste ţărmuri scăldate în aur şi în azur, pline de milenare monumente şi de amintirea atleţilor creştinătăţii Grigore de Nazianz şi Ioan Gură-de-Aur, sunt o priveliştе de reazem şi de cucernică odihnă pentru inima duhovnicului Veniamin.

Corabia opreşte în larg. Rumeli-Kavac şi Anatoli-Kavac, despărţite de şoseaua albastră şi cu colb de spume a Bosforului, stau pe coastele lor cu case roşii, ca nişte ghirlande de maci şi de bujori. De sub poalele geamiei din Anatoli-Kavac se desprinde şi porneşte o barcă cu motor.

După o jumătate de oră, vaporul îşi urmează calea mai departe, printre sânurile licăritoare, printre dumbrăvile care pogoară până în mare şi printre oraşele de avangardă ale marelui oraş împărătesc. Asia şi Europa îşi întind peste Bosfor, în oglinda apelor de safir, amintiri de mii de ani, analele câtorva împărăţii defuncte şi imaginile prăbuşite ale trufiei lor arhitectonice.

În acelaşi soare cu efuziuni de aur în care se răsfaţă porturile şi coloniile greceşti, turnurile bizantine, întrepozitele genoveze, se răsfaţă azi – efemere şi splen-

dide – uşoare foburguri turceşti, ridicate din lemnărie şi din ţiglă. Asia desfoiază pe ţărmul Bosforului Beikos, Paşa-Bagce, Kanlidia, Anatoli-Hissar, Beylerbey... Şi la risipa ei, Europa răspunde şi răspândeşte în faţa Buiuk-Dere, Therapia, Stenia, Rumeli-Hissar, Bebek, Arnăut-Keoi, Orta-Keoi...

Pe o parte şi pe alta, printre treptele de case mohorâte, încep să înflorească, albe, marile palate şi marile moschei. În fundul podişului albastru, zgâriat de coşurile vapoarelor, feericul Stambul ridică în slavă coama Vechiului Serai şi havuzurile petrificate ale sutelor de minarete.

„Cobra" îşi încetineaza mersul. Medicul vasului şi arhimandritul Veniamin isprăvesc, între Ceragan şi Dolma-Bagce, o convorbire întreruptă de mai multe ori.

– Domnule doctor, toată educaţia şi toată ştiinţa dumneavoastră v-au înscris printre închinătorii *celor ce se văd*... dar în dosul paravanului fenomenelor sunt sorginţi, sunt realităţi nebănuite şi miraculoase!

– Preacuvioase, cred în... microscop, în telescop şi în evoluţia speciilor.

– Domnule doctor, cred în prezenţa vie şi personală a celui ce creează, fecundează şi stăpâneşte câmpiile infinite ale microscopului şi ale telescopului.

– Sunt prea mic ca să înţeleg pe marele şi anonimul autor, mă trudesc să studiez opera...

– Studiaz-o, domnule doctor. Numele autorului îl vei găsi în admirabila finalitate a operei, dar până atunci şi ca să revenim cumva la punctul de plecare – cazul bolnavului nostru – aduceţi-vă aminte de cuvintele lui Hamlet: *„În cer şi pe pământ sunt, Horaţio, mai multe lucruri decât visează filozofia ta!"*...

– Preacuvioase... ne vedem la masă.

– Spre plăcerea mea, domnule doctor.

Călătorii de pe „Cobra“ umplu coverta şi foişoarele. Echipajul vaporului, cu comandantul în frunte, veghează şi îndreptează linia precaută şi precisă a intrării în port. Turnul Galata tronează, în cerul fără de nouri, deasupra babiloniei de călători, de catarge, de culori, de mişcare viermuitoare şi de stridenţe felurite care împovărează marea şi uscatul.

Arhimandritul Veniamin îl găseşte pe Savu adâncit în reveria prelungă în care l-a lăsat. Capul lui pare un vârf muntos, acoperit de nea, gata să se piardă în claritățile unei zile serenisime şi dematerializate. Un nimb de taină şi de pătrunzătoare solemnitate se simte în jurul acestui umilit, acestui cerşetor, chemat de la răspântii la ospăţul împăratului din *Sf. Evanchelie.* Preotul întârziază un minut în tăcerea reculeasă şi legănată a cabinei şi apoi deşteaptă pe bătrân.

– Galata... Trebuie să te cobori. Ne despărţim. Să vedem dacă mai recunosc pe Ibraim. L-am văzut de mult, la Turnu, când eram în clasele primare. Am fost la el cu tata. Îmi aduc aminte bine cum arăta la faţă. Dar de atunci a trecut mai mult ca un sfert de veac, şi Ibraim trebuie să fie acum bătrân ca un patriarh...

– Preacuvioase părinte... ajungem la ţărm... mai bine şi mai fericit decât puteam să gândesc eu în nevrednicia mea... Dumnezeu a avut grijă de jertfa sa. Dumnezeu s-a ţinut de cuvântul pe care l-a dat lui Simeon. Când vei face calea înapoi, opreşte-te în acest oraş şi vino la Eyub, la Ibraim... Turcul va fi fericit să primească în casa lui pe feciorul lui Nicolache Piua-Petri. Uite aici adresa lui Ibraim. Dacă mai sunt şi eu... voi săruta încă o dată mâinile acestea, care au îndeplinit proorocia sihastrului Silvestru.

Stăpânit de sfîntă emoţiune şi cu ochii plini de lacrimi, arhimandritul Veniamin opreşte mişcarea lui Savu, îi prinde mâinile şi i le sărută.

– Nu, tată Savule, acum eşti mai mare decât mine! Vii de la ospăţul lui Iisus Christos!...

Preotul l-a luat de braţ pe Savu şi l-a scos pe covertă, prin mulţimea şi prin înghesuiala călătorilor. S-au oprit mai la o parte şi au început să caute din ochi pe Ibraim în iarmarocul de pe cheu. Dar erau prea mulţi turci la fel de bătrâni, toţi cu cealma, toţi cu anterie şi cu barba până la brâu... Ibraim era de faţă. L-a cunoscut pe Savu şi, până când să-l vază coborât pe cheu, au început vorba de la distanţă.

Credinciosul Ibraim, încă drept şi viguros sub povara anilor, era fericit că-şi vede prietenul. Dar mare i-a fost surprinderea când a aflat că preotul care stătea lângă Savu este feciorul lui Nicolache Piua-Petri.

– Atunci Dumnezeu mă bucură azi cu bucurie îndoită! Sunteţi amândoi musafirii mei.

– Boier Ibraime, va fi cinste şi mulţumire mare pentru mine să intru în casa prietenului lăudat şi iubit de tata. Dar astăzi nu mă opresc în Constantinopol. Mă duc la Sfântul Munte. Cu ajutorul Domnului, nădăjduiesc că, la înapoiere, voi face popas...

– Te rog cu stăruinţă să vii atunci la mine, la Eyub...

– Mulţumesc, boier Ibraime, tata Savu mi-a dat adresa dumitale.

– Cuvioase părinte, toată casa mea cinsteşte şi pomeneşte pe Nicolache Piua-Petri. Când mi-a scris Savu că a închis ochii, l-am plâns ca pe un frate. Cum a călătorit fratele Savu? A îmbătrânit şi el destul...

– Boier Ibraime, ne-a cam zdruncinat marea. Am avut o noapte de furtună şi toţi îi ducem amintirea în spinare.

– Un pic de răbdare, şi fratele Savu scapă de zdruncinul apei. Am aci alături, caicul meu, urcăm în el şi peste o jumătate de ceas suntem acasă.

Savu şi arhimandritul Veniamin se despart cu tainic freamăt. Ibraim, de pe cheu, salută cu mâna la piept. Savu trece, cu hârtiile lui, printre funcţionarii turci şi pogoară de pe vapor cel din urmă. E alb şi luminos ca o zi de iarnă şi se topeşte şi se pierde în soarele virulent, care dogoreşte amfiteatrul Perei şi al Galatei.

– Frate Savule, eşti ostenit... Sprijineşte-te de mine...

– Boier Ibraime, mi-e inima plină până sus! Lăudat fie Domnul că ne-a dăruit ceasul de faţă!

– Uite caicul meu e în spatele movilei de cărbuni. Mai avem câţiva paşi...

Cei doi prieteni intră în caic, şi oamenii lui Ibraim îl scot la larg, în splendoarea albastră – cu minarete rigide în cer, cu minarete tremurătoare în apă – a Cornului-de-Aur...

Dar toate, pentru Savu, îşi schimbă înfăţişarea şi toată plutirea lui pe apă – între cele două ţărmuri, clădite din vistieriile sultanilor din *Halima* şi din istorie – rămâne numai o cadenţă uşoară, simţită vag, între două lumi, una care se topeşte şi alta care se deschide... O amintire subtilă, mai mult a trupului decât a cugetului, însoţeşte ritmul lopeţilor, care se afundă şi ies ca din untdelemn. A mai trecut Savu, demult, demult, prin această numărătoare astăzi stinsă, atunci toridă... Ceva asemănător apropie depărtările şi uneşte cele două visuri, cum s-ar uni două pâraie într-unul singur. Dar spaimele, dar cataractele de jăratic, dar corbii şi zgripţorii de odinioară şi corabia-fantomă care-i remorca şi toată furtuna urletelor răzbunătoare s-au şters în zări albastre şi fericite.

Savu dibuieşte împrejur, ca unul care nu are lumina ochilor.

– Boier Ibraime, unde eşti?

– Sunt lângă dumneata, frate Savule. Ţi-e rău... Fă-ţi curaj... Într-un sfert de ceas, am ajuns.

Din feeria Cornului-de-Aur, pe care Savu n-o mai vede, răsare alta, superioară, definitivă.

– Eşti lângă mine, boier Ibraime... Dar nu te mai văd... Iată că ajungem la liman...

– Mai avem, frate Savule...

– Ce de lume! Ce de flori! Ce sărbătoare împărătească! Da' unde suntem?

Savu s-a ridicat în genunchi, cu mâinile întinse şi cu uşoara lui traistă agăţată de o mână. În faţa lui, extatică şi străvezie, se răsfrâng luminile, misterul şi apropierea unei alte lumi.

– Sunt mulţi... Sunt zeci de mii... Nicolache e printre ei! E de mână cu copilul cel mic... Este şi mama Uţa şi Iordan... şi părintele Năstase... şi ai mei toţi... mama, tata! Se dă lumea la o parte, se despart florile şi fac cărare printre ele... Tu eşti?... Mahmud!... Tu eşti?... O, cât eşti de frumos!... Ca un sultan eşti îmbrăcat!... Cum? Ai rămas tot cu imineii ăia cu boturile căscate!... Înţeleg, Mahmud! Ai aşteptat perechea de iertare! E aici, Mahmud, e aici în sac! Iată, iată, Mahmud... Iată, iubite frate!

Şi Savu smulge din sacul atârnat de cotu-i meşii împărăteşti... Dar picioarele pe care Savu le cuprinde strălucesc goale şi străpunse de piroane! Şi străpunse de piroane sunt şi mâinile care pogoară pe capul lui Savu!...

Şi deodată, dincolo – pe planul eternităţii – Savu înţelege totul, iar pe planul de dincoace Savu încremeneşte cu a mia pereche de papuci în braţe...

Ibraim şi oamenii lui – care au îngheţat cu mâinile pe lopeţi – îşi vin în fire. Ibraim plimbă prelung, pe sub sprâncenele lui albe, o maramă de mătase...

– A murit!...

– A trecut în raiul lui Alah! răspunde Ibraim.

– Unde-l ducem acum?

– La Sivri-tepe, la grădină!

Apoi turcul, închizând ochii amicului său ghiaur şi acoperindu-i faţa cu marama de mătase, îi spuse, în limba plaiurilor valahe:

– Frate Savule... Mahmud, pe care l-ai văzut pretutindeni şi l-ai slujit o viaţă întreagă, se odihneşte în cimitir ghiaur, lângă părinţii tăi... Vino şi tu de te odihneşte în pământ turcesc, lângă părinţii lui Ibraim!

CUPRINS

Prefață I
Curriculum vitae VI

PAPUCII LUI MAHMUD

Partea I

I Ce se petrece în cârciuma lui Vancea după căderea Plevnei 5
II Obștescul alb mormânt 23
III Unde este fratele tău Abel? 32
IV Prăpastia necunoscută 41
V Unde va aștepta Mahmud ziua cea mare a lui Alah 46
VI Între viață și moarte 51
VII O oglindă care vede departe 60
VIII Sindrofie teologică la părintele Năstase acasă 64
IX În cimitir a înflorit liliacul 70
X Ceasul hotărârii vine 75
XI De la Ruși la Negara 78
XII Daniil în groapa cu guzgani 83
XIII Ospitalitate 86
XIV „Să nu ucizi" 91

Partea a II-a

I „Hagi-Papuc" 95
II Vulpile au vizuini și păsările cerului, cuiburi... . . . 98
III Nicolache Piua-Petri a fost proorocc 105
IV Casa lui Ibraim 109
V Îngăduința este auxiliarul teologiei 113
VI Cele trei inele 118
VII Turnu-Măgurele chefuiește 124
VIII Păsări de pradă 129
IX Un episod întunecos 134
X Între patru ochi 138